

Drugo
berilo in slovnica
za
obče ljudske šole.

(Tretje šolsko leto.)

Sestavila
M. Josin in E. Gangl,
učitelja v Ljubljani.

Nova, neizpremenjena izdaja učne knjige, pripuščene po visokem ukazu
c. kr. ministrstva za bogočastje in pouk z dne 15. kimavca 1898, štev. 23.932.

Cena vezani knjigi 80 h.

V Ljubljani.

Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

1901.

I.

Zabavi in pouku.

1. Srcé — oltar.

Tvoja duša, ljubo dete,
bodi kakor lep oltar;
nanj polagaj misli svete,
grešnih misli pa nikdár.

Voščenice v belem krogu
na oltarju plamené,
želje, dvigajoče k Bogu,
v prsih tvojih naj goré.

A ljubezen do Očeta,
ki prebiva vrh nebá,
ta nad vse ti bodi sveta,
bodi — večna luč srcá!

Anton Medved.

2. To pride od zgoraj.

Pošten zidarski pomočnik je imel navado, da je vselej, kadar ga je zadelo kaj neprijetnega, rekel potrpežljivo: „To pride od zgoraj! To je poslal Bog!“ Tako se je bil naučil od matere. Tovariši so ga zasmehovali zaradi tega, ali ni se jim dal motiti.

Neko opoldne sedi pri kosilu poleg zidovja nove hiše, ki so jo zidali. Imel je klobaso s kruhom za kosilo. Ravno hoče prijeti klobaso, ko skoči k njemu pes ter mu jo odnese izpred oči. „Ha, ha“, se zagrohota tovariši, „kaj ne, to je tudi prišlo od zgoraj?!“ Ta jih pa ne posluša, ampak skoči za psom, ki je bežal s klobaso v bližnjo hišo.

V tem pa se pri zidarjih dogodi strašna nesreča. Stena nove hiše se nagne in s silnim hruščem zasuje nesrečne zidarje. Edino naš znanec, ki je hitel za psom, je ostal živ. Poln hvaležnosti do Boga reče: „Da, tudi to je prišlo od zgoraj!“

Ivan Steklasa.

3. Prevzetna kmetica.

Jezus in sv. Peter prideta, potujoč po svetu, do krasnega kmetiškega poslopja. Na pragu je stala kmetica. Sv. Peter jo pozdravi, rekoč: „Bog ti pomagaj, kmetica, Bog ti daj srečo!“

Žena odgovori prevzetno: „Kaj mi treba božje pomoči, kaj mi treba še večje sreče, nego jo uživam: imam polne kleti vina, polne hleve lepo rejene živine in polne žitnice zrnja!“

Tuja popotnika gresta dalje, in sv. Peter pravi: „Gospod, dovoli, da kaznujem ošabnico z veliko nesrečo!“

Zveličar na to ne odgovori ničesar.

Nekaj dni kesneje nanese pot naša popotnika zopet skozi ono vas. A sedaj ne najdeta več velike in lepe

hiše, pa tudi ne ošabne kmetice. Na pogorišču se je jokala in zdihovala potrta žena — prejšnja bogata in napuhnjena kmetica.

„Bog ti pomagaj, Bog ti daj dobro!“ pozdravi sv. Peter žalostno ženo.

„Da, Bog mi pomagaj in sveta Marija, saj sem tudi res potrebna pomoči“, odvrne sedaj vsa pobita kmetica.

Nesreča spokori človeka ter ga stori krotkega in ponižnega.

Zapisal Anton Kosi.

4. Kdo je večji siromak?

Tomažek je šel z materjo na božji pot. Bil je pa bos. Ostro kamenje ga je zbadalo v noge, da se je začel milo jokati. „Joj meni!“ potoži materi. „Da mi ne morete kupiti črevljev! Največji ubožec sem na svetu!“

Mati ga zavrnejo: „Nikar ne govori tako, deček moj! Zahvali Boga, da imaš zdrave noge in lahko hodiš bos.“ Deček pa se le joka.

Na božjem poti peljejo mati Tomažka pred cerkvena vrata. Tu mu pokažejo siromaka brez nog, ki prosi uboga-ime. Pripeljali so ga od daleč.

„Vidiš li, sinko moj, človeka brez nog?“ reko mati. „Ali se mu ne godi huje kot tebi?“

Tomažek pogleda ubožca, gre potem zamišljen z materjo v cerkev in hvali Boga za zdrave ude.

Anton Martin Slomšek.

5. Nauki.

1. Težava največja ni, ki na tvojih ramah sloni.
2. Prevzetnost je najhujša pregreha, ponižnost naj-potrebnejša čednost.
3. Bog ti pošilja trpljenje za pokoro, ker te ljubi.
4. Ako trpiš nedolžen, ti daje trpljenje večje za-služenje.

Anton Martin Slomšek.

6. Pametni sluga.

Gračak je moral plačati prijatelju v mestu večjo vsoto denarja. Izroči torej novce svojemu slugi, naj jih nese v mesto. Ko pride zvesti služabnik v gozd, skoči razbojnik z napetim samokresom predenj ter zavpije: „Denar sem!“

Sluga se ustavi; orožja nima pri sebi, braniti se ne more. Mirno potegne pismo z denarjem iz žepa ter pravi hladno: „Tu je denar. Ali gospodarjev je. V mesto naj bi ga nesel. Ne bo mi verjel, da me je kdo napadel in mi vzel denar s silo. Prestrelite mi vsaj klobuk, potem mi bo verjel, da ste mi ga vzeli s silo in se bom mogel izkazati, da ga nisem dal kar tako iz rok!“

Pri tej priči sname klobuk z glave, razbojnik pa pravi grohotaje se: „Lahko ti postrežem.“ Sproži samokres in prestrelil klobuk. Komaj pa počil strel, zgrabi sluga razbojnika za grlo in ga zvije na tla, ker je bil močnejši. Vzame mu denar in ne prinese samo denarja gospodarjevemu prijatelju, ampak tudi razbojnika izroči sodišču.

Francišek Hubad.

7. Črevlji.

Ubogi Vid je pasel koze. Njegova plača pa je bila tako majhna, da si ni mogel kupiti črevljev. Bil je ves ozebel na nogah; zakaj bilo je že pozno jeseni in vreme mokro in mrzlo.

Zdajci se priplazi iz grmovja človek, ki je bil že večkrat kaznovan zaradi tatvine, in reče: „S svojim roko-delstvom služim prav dosti. Pojdi k meni v službo, pa ti dam napraviti nove črevlje. Potem ti ne bo več treba tukaj zmrzovati bosemu.“

Toda Vid mu odgovori: „Rajši hodim bos in ostanem pošten, nego da bi me obogatilo krivično blago.“

Krištof Šmid.

8. Pregovori.

1. Poštenje več velja kakor sto oral sveta.
2. Poštena mera in vaga v nebesa pomaga.
3. Človek kaže v mladosti, kaj bo v starosti.
4. Kdor za smolo prime, se osmoli.

9. Poškodovana črešnja.

Mladi Jurček je dobil sekirico v dar. Šel je na vrt in v nevednosti obelil prelepo očetovo črešnjo, da se je posušila. Oče, ki niso vedeli, kdo je naredil to škodo, so bili jako žalostni ter so dejali: „Rajši bi plačal sto kron, kakor da se mi je posušilo to drevo.“

Ko pride sinček, ga vprašajo: „Jurij, kdo je poškodoval drevesce?“

Deček se ustraši, pa se kmalu zopet osrči in pove naravnost: „Oče, legati ne morem — jaz sem obelil drevesce.“

Očeta razveseli taka resnicoljubnost. Radostno ga objamejo, rekoč: „Tvoja odkritosrčnost in ljubezen do resnice me je obilno odškodovala za poškodovano drevo. Ljubša mi je kakor tisoč dreves z najboljšim sadjem.“

Iz „Angelčka.“

10. Tvoj angel.

Kdo ti daje sladke sanje,
kadar te objame spanje?
Dete ljubo, srček moj,
angel tvoj.

Kdo na desni čuje strani,
duši tvoji tiho znani:
Greha vekomaj se boj?
Angel tvoj.

Kdo te varuje v nezgodi,
po stezàh nevarnih vodi,
v srcu hrani blag pokoj?
Angel tvoj.

Ko ugasne žar očesa,
kdo popelje te v nebesa?
Dete ljubo, srček moj,
angel tvoj.

Anton Medved.

11. Poštenje velja!

Napoleon I. se je bližal s svojo vojsko Dunaju. Prednja njegova straža ujame tri naše vojake. Napoleon zapove, naj jih precej prižene k njemu v šotor. Zvedel bi bil rad od njih, kakšno je stanje v avstrijski vojski. Eden ujetih vojakov pa je bil jako pobit in žalosten. Napoleon ga vpraša, je li morda bolan; a vojak le odkima. Cesar ga osrčuje, naj se nikar ne boji. Nič se mu ne bode zgodilo hudega, in ko bode vojska končana, tedaj pojde zopet lahko k domačinom.

„A kaj to!“ odgovori vojak. „Da sem ujet, to ni tako hudo, a težko mi de zaradi tega, ker mi je naš stotnik izročil ves svoj denar. Ukazal mi je, naj ga hranim. Ko bi se njemu v boju pripetilo kaj hudega, naj denar izročim v druge roke. Sedaj bode pa mislil strogi gospod stotnik, da je nepoštenjaku zaupal toliko denarja. Menil bo, da sem pobegnil nalašč in si na ta način prisvojil tuje blago. To je, kar me peče!“

„Takoj mi prepeljite tega vojaka črez Dunav“, ukaže Napoleon svojim stražnikom. „Pustite ga, naj se vrne k svojemu stotniku. Poštenje moramo spoštovati, kjer ga najdemo.“

Ivan Steklasa.

12. Kaznovani tat.

Nekoč pride zvečer v vas medvedar z medvedom in prosi krčmarja, naj bi prenočil njega in žival. Krčmar se brani, rekoč, da nima prostora za medveda. Mož pa

prosi in prosi ter res preprosi krčmarja, da ga vzame pod streho. Iz svinjaka potegne gospodar debelo svinjo, ki jo je hotel zaklati drugi dan, in zapre medveda v svinjak. Ponoči pa prideta dva tata. Eden zleze v svinjak, drugi pa čaka zunaj, da bi mu pomagal potegniti svinjo iz svinjaka.

Medved momlja, toda tat, misleč, da je to svinja, srčno zgrabi za bedro. Zdajci plane medved nanj. Zunaj stoječi tat začuje v svinjaku neko kobacanje in stokanje, potem pa vse utihne. Ne vedoč, kaj to pomeni, pobegne drugi tat od strahu. Prvega pa so našli zjutraj mrtvega zraven medveda.

Francišek Erjavec.

13. Ovčar in njegov pes.

„Kje si bil, potepuh?“ vpraša ovčar svojega psa, ki se je ponižno pritepel k njemu. „Ne jezite se, gospodar; šel sem v vas k bolnemu znancu“, odgovori pes.

„Kaj mi je do tega; zaslužiš, da bi te pretepel, ker nisi varoval črede. Volk mi je vzel najlepše jagnje, ko te ni bilo doma.“

„Ni mogoče, da bi bil storil volk kaj takega. Sinoči sem bil pri njem ter mu pravil, kako pridne in pohlevne so naše ovčice in kako grdo je to, da jih črti in preganja. Solze so ga polile in obljubil mi je, da nama ne napravi nikdar več kaj žalega.“

„Oj, bedak!“ reče ovčar. „Hočeš li poboljšati volka, ga moraš odvaditi mesa. Dokler ima slast do mesa, ne verjemi njegovim solzam. Volk je bil in volk ostane, dokler bo živ.“

Anton Martin Slomšek.

14. Pregovori.

1. Stara navada — železna srajca.
2. Kar mačka rodi, miši lovi.
3. Kakor se nagne drevesce, tako raste drevo.
4. Toliko ga je sram kakor volka strah.

15. Zvečer.

Molitev drobne ptičke
večerno zdaj pojó;
cvetičice pobožno
povešajo glavó.

K počitku se pripravlja
dobrava in ravan,
na nebu luna plava,
večer je lep, miran.

Zvoné okrog zvonovi,
in moje zdaj srcé
spominja se ljubezni,
ki čuje vrh zemljé.

To čas je, dete milo,
da sna se veseliš,
da nagneš kakor cvetje
glavíco in zaspiš.

Lujiza Pesjakova.

16. Črevljar in plemenitaš.

Živel je plemenitaš, ki je bil, najsi jako bogat, vendar vedno žalosten. Blizu njega pa je prebival črevljar. Ta je bil siromak, toda veselo je prepeval od ranega jutra do kasne noči pri svojem delu. Temu se je čudil otožni plemenitaš ter je razmišljal, kako je to, da vkljub bogastvu ni tako vesel in srečen, kakor je črevljar. Zatorej sklene poskusiti, ali ne osreči denar človeka. Kaj stori? Napolni mošnjo z denarji in jo dá položiti še tisto noč v stanovanje črevljarjevo. Ko opazi črevljar drugo jutro mošnjo z denarji, se izprva preplaši, vendar pa jo vzame in spravi v omaro. Ali tistega dne ni slišal plemenitaš prepevati črevljarja. Mož je bil zamišljen v denar ter imel skrbi, kako bi ga dobro shranil. Tako je trajalo nekaj dni.

Tedaj gre plemenitaš k sosеду ter ga vpraša, ni li našel kake mošnje z denarji. „O, da“, odgovori črevljar, „precej jo dobité.“ Nato jo hitro potegne iz omare, pa poprosi plemenitaša, naj vzame svoj denar, zakaj tri dni je imel zaradi njega le skrbi in otožnost.

Od tega časa je črevljar zopet prepeval, plemenitaš pa je vedel, da zadovoljnost prej osreči človeka nego denar.

17. Dobra otroka.

Milka je prišla iz šole domov. Mati ji dado lep kos belega kruha za južino. Milka sede k oknu, da bi tamkaj pojedla kruh. Mimo pride Markec, sin uboge in bolne

vдове, ter naprosi Milko malo kruha. Milki se usmili deček v srce; takoj mu dá svoj kos kruha: „Na, vzemi in jej ga; privoščim ti ga rada!“

Markec vzame kruh, prijazno pogleda Milko in jo zahvali. A kruha ni hotel jesti, dasi se je videlo, kako je lačen.

„Zakaj ne ješ kruha?“ ga vpraša Milka.

„Ponesem ga materi, ki leže bolni doma“, odgovori Markec.

Vse to so slišali Milčina mati. Takoj pokličejo ubogega dečka v hišo ter mu dajo hlebček kruha in velik kos mrzle pečenke, rekoč: „Vzemi in ponesi to bolni materi, a zdaj le jej kruh, ki ti ga je dala moja Milka.“

Po Ivanu Tomšiču.

18. Cesar Jožef II. in berač.

Cesar Jožef II. se je izprehajal na Dunaju po velikem vrtu. Poleg pota je sedel možiček, ki se je tresel od mraza; saj je bil zavrt samo v raztrgan plašč. Cesar ga pogleda, berač tudi njega, vendar ga ne naprosi milodara.

„Zakaj me ne prosite daru, očka?“ vpraša cesar.

„Saj sem Vas in Vas še sedaj prosim!“ odgovori berač.

„Kako neki? Saj še ust niste odprli.“

„Moj Bog, kaj moj upadli obraz in borna, raztrgana obleka ne prosita glasneje kakor upitje?“

Cesar bogato obdaruje ubožca, zakaj upadli njegov obraz in raztrgana obleka beračeva sta res prosila glasneje, nego bi prosilo še tako glasno upitje.

Ivan Steklasa.

19. Siromak.

Kaj, deček, gledaš me debelo?
 Star sem in ne posebno lep;
 zgubano čelo, lice velo
 imam in že na pol sem slep.

Ljudje imajo dom in njive,
 vrtove, travnike in les;
 ob poti moje so koprive,
 cvetica tudi ktera vmes.

Po svetu sem se vedno vbijal,
 pod tujo streho truden spal;
 pozimi sem se v plašč zavijal,
 ki mi ga mož je vsmiljen dal.

Tu vidiš, deček, siromaka,
 ki je bridkosti mnogo vžil;
 tam gori me plačilo čaka,
 tam bom se večno veselil!

Jožef Stritar.

20. Sladka kaša.

Bila je nekje uboga, pobožna deklica, ki je živela sama z materjo, pa jesti nista imeli ničesar. Otrok se odpravi z doma in gre v gozd.

V gozdu sreča deklico stara žena. Ta je že vedela, da sta deklica in njena mati tako zelo ubožni in da nimata jesti ničesar več. Usmili se in podari deklici

lonček, kateremu je bilo le treba reči: „Lonček, kuhaj!“ Lonček je precej kuhal dobro, sladko kašo. Kadar pa je rekla! „Lonček, stoj!“ — pa je nehal kuhati.

Deklica prinese podarjeni lonček domov k materi. Zdaj nista bili več ubožni in ni jima bilo treba stradati. Jedli sta sladko kašo, kolikorkrat sta jo le hoteli.

Nekega dne pa je šla deklica z doma. Mati pravijo: „Lonček, kuhaj!“ Lonček takoj sluša in začne kuhati. — Ko se pa nasitijo dobre kaše, hočejo, naj bi lonček spet nehal kuhati, toda ne vedo prave besede. Lonček kuha dalje — kaša začne kipeti; pa lonček le kuha in kuha, da napolni vso kuhinjo in hišo, potlej še sosedovo hišo ter naposled tudi ulice, kakor bi hotel ves svet nasititi s kašo.

Velika stiska je nastala, in nobeden človek ni znal pomoči. Naposled, ko je bil le še eden pot prazen, je prišel otrok domov in je zaklical: „Lonček, stoj!“ Lonček je obstal in nehal kuhati. Pa če so hoteli iz vasi iti v mesto, so si morali prejesti pot skozi dobro kašo.

Iz „Angelčka.“

21. Blagor usmiljenim!

Karpineto je mesto na Laškem. V to mesto je šel — kakih sedemdeset let je od tega — ubog pastirček. Po cesti je pridrdral voz. Voznik ni pazil, in konj je podrl dečka na tla. Voz mu gre črez nogo. Sirovi voznik udari z bičem po konju in pusti ranjenega dečka na cesti. Od nikoder ni bilo človeka, da bi bil pomagal ranjenemu dečku. Srce mu je hotelo počiti od bridkosti.

Kar se pripelje lepa kočija. Voznik ustavi konja, in iz kočije stopi lepo oblečen deček. Hitro je pri pastirčku. „Kaj pa ti je? Ali ne moreš vstati?“ vpraša ranjenega dečka.

Pastirček pove, kako se je ponesrečil. Gospodič pa prinese vode iz bližnjega studenca. Izpere mu nogo in mu jo obveže z belo rutico. Potem mu pomaga na noge, ga pelje h kočiji in ga posadi vanjo. Voznik požene konja, voz krene v mesto Karpineto in se ustavi pred hišo grofa Pečija. Kako se začudi gospa grofica, ko pride iz kočije raztrgan deček, za njim pa njen sin Joahim!

Joahim pove materi, kako je dobil siromaka na cesti, in jo vpraša: „Ali nisem storil prav, mati? Kaj ne, saj dovolite, da ostane ta deček pri nas, dokler se mu ne pozdravi noga?“

„Prav si storil, prav, ljubi sin“, odvrne grofica ginjena.

Kaj se je zgodilo s tem grofičem, ki je bil tako usmiljenega srca?

Iz slabotnega dečka je zrastel krepek mladenič in postal duhovnik. Kmalu je bil škof in nato kardinal, sedaj pa je papež in se imenuje — Leon XIII.

Po „Pomladnih glasih“.

22. Pregovori.

1. Dajati je slajše ko jemati.
2. Bogu posoji, kdor ubožcu kaj podeli.
3. Oponošen dar je črn pred Bogom.
4. Bodi mutast, če si dal; bodi zgovoren, če si prejel.

23. Golobčku.

Golobček, ti prijatelj moj,
kako te rad imam;
ne boj se me, nikar ne boj,
saj rad ti kruha dam.

Pod streho mlade zdaj imaš,
ki kruhek jim je vseč,
in ako ni ga — dobro znaš,
da glad je huda reč.

Najej se, potlej zleti k njim,
pozdravi jih lepó
in dej, da od srcá želim,
da v slast bi vse jim šlo.

Povej še to, da tisti ni
brezčutnega srcá,
kdor kaj potrebnim podeli
in ptičke rad ima.

Engelbert Gangl.

24. Rudolf Habsburški in berač.

Nekega dne ogovori berač Rudolfa Habsburškega:
„Brat Rudolf, obdaruj me z majhnim darom!“

„Odkdaj pa sva brata?“ ga vpraša Rudolf, kateremu je bil odgovor beračev nov.

„Kaj?“ odgovori siromak. „Ali nismo vsi bratje po Adamu?“

„Prav praviš“, odgovori Rudolf, „nisem ravno mislil na to.“

Rekši seže v žep in stisne beraču vinar v roko.

„Samo vinar? To je pa vendar za takega cesarja premalo!“ reče berač.

„Kaj“, odgovori Rudolf, „premalo? Prijatelj, če ti dá vsak brat po Adamu toliko kakor jaz, boš najbogatejši v vsi deželi.“

František Hubad.

25. Bodi zadovoljen!

Ko sta Bog in sv. Peter hodila po svetu, sta šla nekega dne po cesti ob potoku.

Neki mladenič stoji ondi in gleda v vodo, kako plavajo ribe.

Bog ga vpraša: „Mladenič, kaj delaš tukaj?“ On mu pove: „Gledam, kako veselo plavajo ribe, pa si mislim: Oh, ko bi bil riba, to bi bilo moje veselje!“

Bog ga vpraša: „Ali bi bil res rad riba?“ Ko mladenič pove, da res, mu veli Bog: „Skoči v vodo!“ On skoči v vodo in se izpremeni v ribo.

Črez leto in dan zopet potujeta božja popotnika po tem kraju, in Bog reče Petru: „Ko sva bila lani tukaj-le, je stal neki mladenič poleg potoka in se na mojo besedo izpremenil v ribo; pokličiva ga in povprašajva, kako se mu godi v vodi.“

Bog ga pokliče, in mladenič pride iz vode ter mu pove, da ni zadovoljen. „Ob povodnji, ko je kalna voda,

se komaj ogibljem, da me ne podsuje in ne pobije kamenje.“ Bog ga vpraša, ali še hoče biti riba. Mladenič odgovori, da ne. „Toda ko bi bil ptič, to bi bilo moje veselje!“ Takoj mu veli Bog: „Zlèti v zrak!“ In že zleti mladenič kot ptič v zrak.

Leto mine. Zopet prideta Bog in sv. Peter po isti cesti; pokličeta mladeniča ter ga vprašata, kako se mu godi. „Slabo! Komaj grem kam, da bi si dobil živeža, že pride človek, pa me zapodi. V zraku me pa preganjajo ujede, da nimam nikdar ljubega pokoja.“ — „Torej nečeš biti več ptič?“ ga vpraša Bog. Mladenič odgovori, da ne. „Torej bodi človek, kakor si bil! Sedaj si prepričan do dobra, da je človek najsrečnejša božja stvar na zemlji!“

Zapisal Gašper Križnik.

26. Veverici.

Veter lahek je z drevesa
stresel oreh bil droban;
prišli blizu sta iz lesa
veverici v ono stran.

Vgledata obe ga kmalo,
menda sta imeli glad,
ker drugače bi ne dalo
grizti se za mali sad.

Slednjič konec je nevolje,
zgrabili sta ga z zobmi;
oreh pa se sam razkolje,
prah rjav se zakadi.

Vrže vsaka pol lupine
 jezna izmed zob na tla;
 izpred druge druga šine
 v gozd osramočena vsa.

Mnogokrat tako ravnajo
 strastni med seboj ljudje,
 jezo in prepir imajo:
 Piškav oreh si delé.

Francišek Cimperman.

27. Pregovori.

1. Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima.
2. Drevo se naslanja na drevo, človek na človeka.
3. Sloga jači, nesloga tlači.
4. Boljša je kratka sprava kakor dolga pravda.
5. Boljša je žlica soka v miru kakor polna miza
 jedi v prepiru.

28. Lisica, zajec in petelin.

Živela sta lisica in zajec. Lisica je imela ledeno izbico, a zajček lubovo. Pride krasna pomlad, in lisici se raztaja izbica, a zajčku ostane po starem. Lisica poprosi zajčka, da bi se pogrela v izbi pri njem, in potem ga izpodi.

Zajček odide po poti in zaplače. Srečajo ga psički:
 „Hev, hev, hev! Zajček, kaj plačeš?“

Zajček odgovori: „Počakajte, psički! Kaj bi ne plakal? Imel sem lubovo izbico, a lisica ledeno. Prosila je k meni, a potlej me je pregnala.“

„Ne plači, zajček!“ reko psi, „mi jo izženemo.“

„Ne, ne izženete je!“

„Da, hočemo jo!“

Gredo k izbici: „Hev, hev, hev! Lisica ven!“

A ona s peči: „Ako puhnem dol, če poskočim ven, se razletite v koscih po stezici!“

Psi se ustrašijo in zbeže.

Zajček odide ter plače.

Sreča ga petelin s koso: „Krkeli! Kaj ti je, zajček, kaj plačeš?“

„Stoj, petelin! Kako bi ne plakal? Lubovo izbico sem imel, a lisica ledeno. Prosila me je, da sem jo vzel k sebi, ter me je izgnala.“

„Nič ne de; pojdeva ter jo izpodiva.“

„Ne, ne izpodiš je! Psi so jo izganjali, pa je niso izgnali, pa tudi ti je ne izženeš.“

„Pogledimo!“

Gresta k izbici: „Krkeli! Nesem koso na hrbtu, da lisico pokosim! Pojdi, lisica, ven!“

Ko lisica to zasliši, se ustraši: „Počakaj, zdaj se oblačim.“

Petelin reče zopet: „Krkeli! Nesem koso na hrbtu, da lisico pokosim! Pojdi, lisica, pojdi ven!“

Ona odgovori: „Kožu oblačim.“

Petelin reče v tretje: „Krkeli! Nesem koso na hrbtu, da lisico pokosim! Pojdi, lisica, ven!“

Lisica zbeži, a on jo mahne s koso ter jame potem z zajčkom složno in prijetno živeti v izbici.

Francišek Levstik.

29. Speči zajec.

Nekdo najde v deteljišču spečega zajca in reče: „Glej, išče me sreča! Zajca ujamem in prodam, pa kupim kokoš. Kokoš izvali piščeta, kokoš in piščeta prodam in kupim mlado kozico. Kozica zraste, postane velika koza in bo imela kozličce. Prodam kozo in kozličce in kupim telico. Telica zraste, postane velika krava in bo imela tele. Prodam kravo in tele ter kupim žrebe. Žrebe zraste in bode lep konj. Sedem nanj, zdirjam ž njim gosposki in zakričim: Prrrr!“

Zajec se ustraši, prasne kvišku in pobegne v velikih skokih po polju — človek pa nima niti zajca, niti konja.

Ne prodajaj zajca, dokler ga nisi ujel!

Zapisal Matija Majar.

30. Mačka, miš in miška.

Mačka.

Miška moja, pojdi sem,
s tabo se igrati čem!
Rada bi te gladila,
plesati navadila.

Miš.

Dete ljubo, pazi mi,
k mački ti ne lazi mi!

Mačka.

Kup orehov jaz imam;
pridi k meni, vse ti dam.

Miška.

Poslušajte, mati Vi,
kaj mi teta govori!
Naj no smuknem tja lepó,
jedrce je le sladkó.

Miš.

Dete, mólči, vmikaj se,
mački ne dobričaj se!

Mačka.

Vidiš, debeličica,
tukaj je potičica,

polna masla in medú,
grozdnih zrnec in sladú?

Miška.

Mati, mati, naj no grem;
teta dobra je ljudem!

Miš.

Oj, ne hodi ji k nogàm!
teta misli tebe hãm.

Miška.

Mati, gleda prelepó
izpod čela nje oko!

Mačka.

Nič se mene ti ne boj,
steci semkaj, tam ne stoj!

(Miška smukne k mački.)

Miška.

Mati, mati, oj, gorjé!
Med zobmi drži me že.

Miš.

Kadar ubit lonec je,
potlej kuhe konec je;
k mački gluha stekla si,
gobček si opekla si.

Miška.

Mati, grozno me boli,
strla mi bo vse kosti!

Sreče svoje poderuh,
Kdor je modrim ukom gluh.

Francišek Levstik.

31. Lisica in petelin.

Potovala sta po svetu petelin in lisica. Lisica vpraša petelina, koliko umetnosti umeje. „Samo dve“, odgovori petelin, „eno gor, drugo dol!“

„Ali si pač siromak!“ reče lisica. „Ti umeješ samo dve umetnosti, a jaz jih umejem devet.“

Toliko da lisica izpregovori, se začuje pasje lajanje. Petelin zleti na visoko drevo, a lisica vtakne glavo v luknjo, telesa pa ne more, ker je luknja pre-

majhna in pretesna. Psi pridejo, zgrabijo lisico in jo raztrgajo.

„Kaj ti je pomagalo devet tvojih umetnosti“, si misli petelin; „jaz umejem samo dve, pa sem ostal živ, a ti si poginila tako žalostno.“

Zapisal Janko Barlè.

32. Ptiček v kletki.

Mali Tonček je prinesel domov kletko s ptičkom. „Tega ptička in to kletko mi je podaril sosedov Martin“, pravi Tonček vesel materi, „stregel mu bom, kar bom mogel, da mi bo lepo prepeval.“

Mati molče. Po južini vpraša Tonček mater: „Kaj ne, mati, danes pojdem z Vami na polje?“

Mati: „Ne, Tonček, danes bova doma.“

Tonček: „Pa je tako lepo na polju, in solnce sije tako ljubo!“

Mati: „Boš pa gledal skozi okno, in ko bom jaz šivala, boš ti žvižgal.“

Tončku se zasolze oči, vendar sluša mater, sede na stol k oknu in žvižga nekaj po sili, potem pa zopet vpraša mater, ali pojde na polje.

Mati: „Ne, ljubi moj, zdaj ti povem lepo povesteco.“

Tonček sluša, pa vendar nerad posluša materino povest.

Povest je končana. Tonček pa še vedno milo gleda skozi okno in prosi mater, da bi šla na polje, ker bo kmalu zašlo solnce.

Mati: „Ne pojdeva, ljubček moj; rajša vidim, da si doma; ti si pa gotovo tudi rad pri meni.“

Tonček: „To je res, da sem rad pri Vas, pa vendar grem časih rad v log, kjer so lepa zelena drevesa in pisane cvetice in kjer se igram z drugimi otroki.“

Mati: „Verjamem ti. Kako pa je vendar, da ne privoščiš tega veselja ptičku, ki ga imaš zaprtega v kletki in ki bi rad letal po zelenem drevju ter se veselil z drugimi ptički, s svojimi tovariši?“

Tonček razume mater, gre h kletki, odpre vratca, in ptiček zleti vesel na zeleni vrt k drugim prostim ptičkom.

Vse, kar tebi dobro dé,
drugim naj želi srce!

Andrej Praprotnik.

33. Izreki.

1.

Marljivo se úči in moli rad!
Za starost si bodeš nabral zaklad
kreposti lepih in blagih dejanj,
oziral se vekomaj srečen nanj.

2.

Otrok, zapovedi poslušaj vdan,
ker onemu, ki te kaznuje,
pri srcu mnogokrat je huje
kot tebi, ki si kaznovan!

3.

Srečni bodete v življenju in veseli,
ako bodete po vsakem deli
čisto, lahko vest imeli.

4.

Kdor pobožno v cerkvi moli,
Bog mu svojo milost dá,
dobro odgovarja v šoli
in poslušen je doma.

Anton Medved.

Cerkev, šola in hiša.

34. Hvaljen bodi Jezus Kristus!

Hvaljen bodi Jezus Kristus!
 Hvaljen bodi večni Bog!
 Tam v nebesih, tu na zemlji
 naj Te hvali vse okrog!
 Tvoja roka je vstvarila
 morje, zemljo in nebó,
 modro vse je naredila:
 Tebi naj bi v čast biló!
 Naj Te hvali in časti,
 kar na svet se porodi!

Anton Martin Slomšek.

35. Nevidni Bog.

„Samo enkrat bi rada videla Boga“, je rekla Ljudmila materi, s katero se je izprehajala.

„Zakaj bi rada videla Boga?“ vprašajo mati.

„O, ker je tako lep, tako krasen! On je ustvaril vso lepoto, vso krasoto na svetu; koliko krasnejši je torej On sam! O, da bi smela samo pol minute gledati Boga!“

„Ali bi prebila tako krasen pogled? Ali bi ti ne oslepelo oko?“

„O, ne! Kar je lepo, se rado gleda.“

„Pojdi z menoj! Hočem ti pokazati Boga“, reko mati ter se z deklico ustavijo na odprti senožeti. Visoko na vedrem nebu je blestelo zlato solnce.

„Ozri se na solnce in glej vanje samo pol minute!“ Tako nagovore mati hčerko.

Ljudmila res pogleda v solnce, a naglo si z rokami zakrije obraz ter zakliče: „O, o, ne morem gledati solnca!“

„In s temi očmi, ki ne morejo gledati solnca, hočeš videti samega Boga? Potrpi, da ti ugasne oko v smrti in da prejmeš drug vid, ki bo mogel gledati Boga!“

Iz „Dragoljubcev“.

36. Pregovori.

1. Kokoš pije vodo in gleda na Boga.
2. Človek obrača, Bog obrne.
3. Bodljivi kravi Bog ne dá rogov.
4. Bog zapre ena vrata in odpre sto drugih.
5. Bog ne ostane nikomur nič dolžan.

37. Opravljiva Jerica.

Ko pride Jerica v nedeljo iz cerkve, reče materi: „Mati, ali ste videli danes Rupnikovo Roziko in Frančiško, kako sta bili gizdavo opravljeni? Pač jima ne pristoji, da se tako oblačita, kadar gresta v cerkev! Pa še nekaj

drugega Vam povem, mati. Zdravnikov Poldek se je ves čas igral z molitveno knjižico, se smejal in gledal okrog sebe, kakor bi bil v krčmi in ne v cerkvi. Županova hčerka pa se je držala, kakor bi bila kraljica. Učiteljevemu Tončku se je neprestano zdehalo in ves čas je dremal med pridigo in sveto mašo. Moj Bog, sem si mislila, kakšni ljudje so pač na svetu!“ Mati ne odgovore Jerici ničesar, a ta jih vpraša čez nekaj časa: „Kaj ne, mati, da je pregrešno tako vedenje v cerkvi?“

„Pač res“, odgovore mati, „tako vedenje je pregrešno. Ali pa nisi zapazila v cerkvi tudi deklice, ki je med sveto mašo ves čas po cerkvi ogledovala ljudi, kako so oblečeni in kako se vedo, nikar da bi bila pobožno molila in poslušala besedo božjo?“

Pri teh materinih besedah se Jerica zardi kakor kuhan rak; zakaj vedela je dobro, katero deklico mislijo mati.

Vsak pometaj pred svojim pragom!

Iz „Vrtca“.

38. Bog skrbi za vse.

Živel je nekdam priden mož z ženo in množico ljubeznivih otrok prav srečno in veselo. Vsega so imeli dosti, zakaj mož je vestno skrbel za družino. A zemeljska sreča ni stanovitna; človek ne ve, kaj mu prinese jutrišnji dan.

Prigodi se, da mož zboli in umrje. Žena in otroci plakajo vsi obupni, ker se je njih veselje in sreča izpremenila v največjo žalost in nesrečo.

Veliko žalost je videl tudi angel božji in je nevoljen očital Bogu: „O, vsemogočni Bog! Vzel si tej družini njeno podporo in jo potisnil v največje uboštvo. Kaj naj počno sedaj uboge sirote brez ljubega očeta, kateri jih je preskrboval z živežem in obleko? Kdo bo zdaj pomagal ubogi vdovi, da zredi te uboge sirote?“

Bog pa veli angelu, naj prinese iz morske globočine debel kamen. Ko ga prinese, mu reče: „Prelomi ga!“ Ko ga prelomi, ugleda sredi kamena črviča.

„Kdo neki daje temu črviču jed, saj vendar ni nobene luknje v kamenu?“ se začudi angel. „Vidiš“, reče Bog, „za vse to skrbim jaz, in če ne zabim tako majhnega črviča v kamenu, koliko bolj bom še skrbel za one sirote, katerim sem vzel očeta!“

Bog skrbi za ptice pod nebom in oblači lilije na polju, On tudi ne zapusti ubogih sirot.

Iz „Slovenskih večernic“.

39. Cesarjeva pobožnost.

Lep zimski dan je zvalil množico ljudi na izprehajališče. Voz je drdral za vozom gori in doli. Kar se oglasi zvonček, znamenje, da nese duhovnik bolniku zadnjo popotnico. Zdajci se ustavi krasen voz, vratca se odpro, krepak mladenič v vojaški opravi stopi iz njega. Vpričo vseh ljudi poklekne na tla, da izkaže čast Najsvetejšemu. Ko izprehajavci vidijo ta prizor, obstoje vozovi, in na tisoče ljudi poklekne okolo duhovnika, ki blagoslavlja krepkega junaka — cesarja Frančiška Jožefa.

Frančišek Hubad.

40. Kje je ljubi Bog doma?

Kjer lepo sveti se nebó,
vse jasno, milo in lepó,
miljonov zvezdic sveti se
kakòr najlepše okence:
Od tod nas gleda dobri Bog;
On, skrbni Oče vseh otrok,
v nebesih je doma.

Tam, kjer po gorah grom buči,
kjer po dolinah šum šumi,
priklanja drevje hud vihar,
pred njim se trese vsaka stvar,
kjer se glasi On sam Gospod,
prijatelj revnih vseh sirot,
je dobri Bog doma.

Anton Martin Slomšek.

41. Šola.

Oče so poslali sina Janeza v mestne šole. Dečku se je jako tožilo po domu. Rad bi se bil vrnil domov. Zato je pisal očetu, naj pridejo ponj. Oče pa mu odgovore tako:

Ljubi moj sin!

Iz tvojega pisma vidim, da ne hodiš v šolo tako odločno in pogumno, kakor bi želel. Toda čuj me! Premisli, kako siromašno bi bilo tvoje življenje, da ne hodiš v šolo.

Vsega, dragi moj Janez, se учи sedaj! Spominjaj se rokodelcev, ki hodijo v večerne šole, ko so se prej trudili ves dan. Spominjaj se mladeničev in deklet, ki hodijo v nedeljsko šolo, ko so prej delali ves teden. Misli na vojake, ki sedajo h knjigam, vrnivši se od napornih vaj. Pa misli takisto na gluhe in slepe dečke, ki se tudi morajo učiti, in na jetnike, ki se vadijo pisanja in branja.

Ako odhajaš zjutraj z doma, se spominjaj nešteti dečkov, ki se odpravljajo malone ob isti uri po vseh deželah v šole. Glej jih v duhu, kako hite, stopaje po ozkih ulicah mirnih vasi, ali po živahnih mestnih cestah.

Misli si to ogromno mravljišče dečkov, velikansko to gibanje, katerega se udeležuješ, in pomni: Ko bi prestalo to gibanje, bi podivjalo vse človeštvo.

Ujunači se torej in ne bodi plašljivec, ljubi moj Janez!

Srčno te pozdravljata tvoja mati in

tvoj

oče.

Sv. Križ nad Jesenicami, dne 5. vinotoka 1897.

Po E. de Amicisu.

42. Prva skrb.

V nekem kraju sta bila dva kmeta. Imela sta mnogo otrok. Jurij je bil bogat in ni hotel pošiljati svojih otrok v šolo. Rekel je, da lahko žive brez šole. Radi so ostali otroci doma, pa tudi znali niso nič.

Marko je bil siromak; skrbel pa je za otroke. Pridno jih pošilja v šolo. Kaplje vina si ne kupi ter poleti hodi bos, da obuje pozimi otroke za šolo.

„Ljubi otroci!“ je dejal Marko večkrat, „blaga vam ne morem dati; le skrbno se učite in pridni bodite, Bog vas že preskrbi. Če boste pametni, boste tudi srečni.“ Tako je tudi bilo.

Tatje so okradli Jurija in so mu vzeli ves denar. Dve leti potem je tudi pogorel in umrl od žalosti. Jurijevi otroci so ostali sirote. Imeli so gole roke in prazno glavo.

Ko je Marko umrl, so imeli vsi Markovi svoj kos kruha. Bogomil je bil kolar, Ivan kovač, Gregor dober kmet, Anica je bila pridna dekla, Neža pa šivilja. Vsem se je dobro godilo; dostikrat so Jurijevim dajali kruha.

Česar se človek v mladosti uči,
to ga pogosto na starost redi.

Glava lenuhova vsak dan trša prihaja.

Pridne otroke, veselo srce
ima Bog rad in tudi ljudje.

Anton Martin Slomšek.

43. Deček in psiček.

Deček:

*Pridi k meni, psiček moj mladi,
ravno, lepó sedeti se vadi!*

Psiček:

*Oh, tako sem majhen, pa bi se učil;
rad bi še malo brez uka bil.*

Deček:

*Ne, psiček, sedaj bo najložji uk,
pozneje prebil bi dokaj muk.*

*Učil se je psiček, skoro je znal,
Sedel je ravno, pokonci stal.
Znal globoko vodo prebresti
in stvar izgubljeno prinesti.
Temu se deček je veselil,
učil se tudi, mož pameten bil.*

W. Hey – Anton Funtek.

44. Različna pota.

Dva dečka se srečata na razpotju, odkoder je držal eden pot v šolo, drugi pa v gozd.

„Bog daj dober dan!“ reče Mirko.

„Bog ga daj!“ odzdravi Nacek.

„Kam pa greš?“ vpraša Mirko Nacka.

„V šolo grem,“ odvrne Nacek.

Mirko pa reče: „Kdo bi zdaj hodil v šolo! Poglej, kako lepo je v prirodi, a v šoli je tako pusto. Rajši grem v gozd, kjer lahko skačem in se igram. Pusti šolo in pojdi z menoj!“

„Ne smem, Mirko,“ pravi Nacek. „Zdaj moram v šolo, da se kaj naučim.“

Poslovita se: Nacek odide v šolo, a Mirko v gozd.

Minilo je dvajset let. Dečka sta zrasla v moža. —

Mrzel zimski dan je. Na šolska vrata potrka bled in siromašno oblečen mož. Ko učitelj začuje trkanje, odpre vrata.

„Bog Vam daj dober dan!“ reče oni, ki je trkal.

„Bog ga daj!“ odvrne učitelj.

„Oh, gospod, usmilite se me!“ prosi mož. „Lačen sem in zebe me. Vzemite me pod streho. Delal bom, kar mi ukažete.“

„Kaj pa znate?“ vpraša učitelj.

„To, kar zna preprost dninar,“ odgovori mož.

Ko mu pa pogleda učitelj natančneje v lice, spozna moža in ga vpraša: „Ali nisi ti Mirko iz naše vasi?“

„Da, gospod, Mirko sem!“ pravi mož.

„Le pojdi z menoj, Mirko! Zunaj je mraz,“ reče prijazni učitelj in odvede Mirka v toplo sobo, kjer mu ponudi kruha in vina.

Kmalu spozna Mirko, da je dobri in usmiljeni učitelj — njegov nekdanji součenec.

45. Ljubezen do staršev.

V nekem cesarstvu na Jutrovem je živel skrben oče v velikem siromaštvu. Imel je sedmero otrok. Bil je v cesarski službi. Pridejo huda leta; draginja in lakota nastane po vsem cesarstvu. Letne plače ubogemu očetu ni bilo dosti, da bi prehranil ženo in otroke. Ponoči in podnevi je premišljeval, odkod naj vzame denarja, da bi kupil kruha ubogi družini. „Sila ne pozna zakona“, si misli ubogi oče, gre do cesarske blagajnice in si vzame toliko denarja, da bi prehranil ženo in otroke.

Tatvina je prišla kmalu na dan, in ubogi oče je bil obsojen, položiti obe roki pod klado, da mu jih odseče oster nož.

Žena in otroci se bridko zajokajo, ko zaslišijo to strašno obsodbo. „Kdo nas bode hranil odslej? Kdo bode skrbel za nas?“

Najstarejša hčerka obleče najlepše krilo, ki ga je imela. Mati, to videč, vpraša hčerko, kako more ob taki žalosti misliti na lepo obleko. Hčerka ne odgovori ničesar, nego odhiti naravnost pred cesarja, poklekne predenj in mu reče: „Presvetli cesar! Moj oče so se pregrešili zoper Vaš ukaz in izgube po zakonu obe roki. A kdo bode hranil nas ubogo družino, ako se izvede ostra obsodba? Glejte, presvetli cesar, tukaj imate moje nedolžne roke, vzemite in odsekajte jih, a mojemu očetu prizanesite, saj Vam ne morejo dati svojih rok, ker ž njimi služijo kruh nam sedmerim otrokom in materi!“

Ta otroška ljubezen je genila cesarja do solz. Odpustil je očetu in ga obdržal še dalje v službi, a dobro hčerko je poslal obdarovano domov.

Ivan Tomšič.

46. Mati.

Dete revno, dete malo,
kdaj mi bodeš poplačalo
vse, kar zate skrbna mati
mogla sem in bom prestati?

Sem na rokah te nosila,
v bolečinah te zdravila,
zate noč in dan skrbela,
zate sem in bom živela.

Postelj kolikrat postlala,
zibel tvojo sem zibala,
pesem ti zapela sladko,
da zaspalo si čez kratko.

Črezte se potem nagnila,
srčno Bóga sem prosila:
Oče, hudega ga brani,
meni, sebi ga ohrani!

Dete malo in ubožno,
bodi pridno in pobožno,
s tem skrbi mi boš plačalo,
dete revno, dete malo.

Simon Jenko.

47. Tri hčere.

Vdova je imela tri hčere. Postarala se je in oslabela ter si ni mogla služiti ničesar, ob čemer bi živela. Prvi hčeri se usmili onemogla mati. Hči reče: „Jako rada bi dala od svojega zaslužka nekoliko materi, ali potem ne ostane meni nič za prihodnost.“

Druga hči pravi: „Tudi jaz bi rada pomagala materi, ali odkod naj dobim potem denarja, da si kupim lepo obleko?“

Tretja, najmlajša hči pa reče: „Ko sem bila še majhen otrok in si nisem mogla pomagati prav nič, je skrbela dobra mati za mene bolj njego za sebe. Še mislila ni na to, da bi si bila kaj prihranila ali kupila lepe obleke. Zdaj je mati stara in bolehnata ter nima nikogar, da bi ji pomagal. Moja dolžnost je torej, da sedaj skrbim jaz zanjo, kakor je skrbela ona za mene.“

Iz „Vrtca“.

48. Prvo jabolko.

Dete:

O, glejte, kako se lepó žari,
zdej bo se vendar utrgati smelo:
Kadar bo rdeče kakor kri,
dejali ste, mama, tedaj bo zrelo.

Mati:

Res jabolko to žari se lepó,
a lepše žari se še lice tvoje;
o, da bi se vedno žarilo tako,
presrčno dete, veselje moje!

Dete:

Pustite, naj si utrgam ga sam,
kako sem velik, mama, le glejte;
lahkó ga dosežem — že ga imam;
jaz pol ga pojém, vi pol ga imejte.

Mati:

Lepó, moj sinek, lepó je to,
da z materjo svojo ga češ deliti;
Bog daj ti, da bi v življenju tako
dosegel vse, kar srce želi ti.

Jožef Stritar.

49. Povračilo.

Vdova je imela jako svojeglavnega in neskrbnega sina; tudi je bil neusmiljen do ubogih živali. Nekoč najde v grmu pri pokopališkem zidu gnezdo drobnih ptičkov. Da bi jih pobral, zleze skozi grmovje ter že iztegne

roko po njih. Kar mu starka žalostno čvrčé prileti naproti branit mladiče. Paglavec se zasmije in reče: „Počakaj, skoraj boš videla, koliko premore tvoje neumno čvrčanje!“ Mahne ubogo ptico, da takoj pade mrtva na tla. „No, ali ti je dosti? Zdaj pridi in brani mladiče, ako moreš“, se zagrohota hudodelec.

Malo mesecev potem umrjo njegova mati. Zdaj je bil sam ter ni imel nikogar, ki bi ga bil hranil. Sosed ga je vzel k sebi, a tu je bilo treba slušati in trdo delati. Večkrat je bil tepen, časih tudi po nedolžnem; a nihče se ga ni usmilil, nihče ga ni branil! — „Oh, da bi še živeli moja mati!“ tako je zdihoval. Malone vsak dan se je jokal in kleče molil na grobu pokojne matere.

Ko je šel nekega dne s pokopališča, je ugledal grm, iz katerega je bil pred dvema mesecema vzel ptičke in jim ubil mater. Z žalostnim srcem se je spomnil hudobnega dejanja ter je v svoji bedi spoznal pravično roko božjo, ki ga je bila zadela.

Ivan Tomšič.

50. Anka.

Gre po stezi črez polje zeleno
Anka mlada, dete zapuščeno.
Kovčeg lahek nese mi v levici,
solze z desno briše si po lici;
joče milo mi sirota Anka,
stoče milo, toži brez prestanka:
„Oj, cvetice, srečne ve sestrice,
jasno vedno vam je lepo lice;

jad nobeden srca ne pretresa,
 solza vam ne kane iz očesa.
 A gorjé mu, kdor od doma mora,
 kdor na domu nima več prostora,
 komur starše v hladni grob dejali,
 kogar kruha služiti so poslali!“

Anton Aškerc.

51. Dva brata.

V neki vasi sta živela dva brata. Vsak je imel svojo hišo in svoje polje. Starejši brat je bil oženjen in je imel mnogo otrok. Mlajši je bil sam. Nekega leta sta imela žito na polju, a vsako polje je bilo na drugem kraju vasi.

Ko je dozorelo žito, sta rekla brata drug drugemu: „Jutri bom žel.“

Ponoči pa si misli mlajši brat: „Moj brat je oženjen, ima mnogo otrok, mnogo skrbi in obilo drugega dela. Jaz grem na njegovo polje, mu požanjam žita, kolikor ga največ morem, in mu ga znosim na kup, da bode imel zjutraj manj dela.“

Kakor je mislil, tako je storil.

Ob istem času pa vstane tudi njegov starejši brat, zbudi ženo in otroke ter jim reče: „Moj brat je sam, nima nikogar, da bi mu pomagal pri delu; pojdimo torej mi na njegovo njivo. Požanjemo mu žita, kolikor bo mogoče, ga povežemo v snope in znosimo na kup. Zjutraj bode imel manj dela.“

In šli so in storili tako.

Ko pa prideta drugo jutro vsak na svoje polje in zapazita, da je že nekdo pospravil dober kos žita, poklekmeta in zahvalita Boga, ki je tako hitro poplačal njiju dobro srce.

Iz „Vrtca“.

52. Prevzetnost se kaznuje sama.

Bil je gospodar, ki je imel jako prevzetnega in izbirljivega hlapca. Nobena jed mu ni bila po volji. Zlasti boba ni mogel videti. Kadarkoli so prinesli skledo z bobom na mizo, je vselej obrnil žlico ter rekel: „Ako se bob prime žlice, ga bom jedel, ako ne, ga ne bom jedel!“

Minilo je nekaj let. Hlapec ni več služil; imel je svojo kmetijo. A ni gospodaril ravno dobro. Bil je premalo varčen in zato si ni prihranil ničesar v boljših letih. Slabe letine so prišle ter so ga pritislile tako, da je moral iti k nekdanjemu gospodarju kruha prosit. Ta mu reče, naj gre ž njim v žitnico. Ondi vzame velnico, jo obrne in pravi: „Ako se bob prime velnice, ti ga bom dal, ako ne, ti ga ne bom dal.“

Hlapec se spomni nekdanje prevzetnosti ter prosi gospodarja odpuščenja. Dobrosrčni mož odpusti hlapcu, mu nasuje boba in reče: „Pomni, da Bog kaznuje vsako prevzetnost ob svojem času!“

Zapisal Frančišek Praprotnik.

53. Cesar v bolnišnici.

Leta 1849. je razsajala po Dunaju strašna bolezen — kolera. Veliko bolnikov je ležalo v bolnišnici. Kar pridrdra pred bolnišnico kočija. Iz nje skoči sam cesar

ter stopi skozi vrata. Molče ga pozdravi straža. Z lahkim korakom stopa Frančišek Jožef po stopnicah. Ravno hoče v dvorano, kjer je bilo vse polno bolnikov, kar prisopiha za njim bolniški zdravnik, kateremu so naznanili, da je prišlo Njegovo Veličanstvo. Prestrašen stopi zdravnik pred cesarja ter pravi: „Oprostite, Veličanstvo, Vaše življenje je v nevarnosti; zakaj tu leže bolniki, ki imajo kolero!“

Cesar postoji in položi zdravniku roko na ramo, rekoč: „Hvala Vam za opomin, gospod zdravnik! Pošteno mislite. Pa povejte mi, ali bi šli Vi med bolnike, ko bi ležal Vaš sin za kolero bolan med njimi?“

„Seveda, ko bi bil sin med njimi, bi mi velevala dolžnost, da ga obiščem“, odgovori zdravnik.

„No, glejte“, odgovori cesar, „v tej dvorani leži mnogo mojih sinov. Ali mi še branite iti k njim?“

Po Frančišku Hubadu.

54. Trije najboljši zdravniki.

Sloveč zdravnik je ležal na smrtni postelji. Ko je čutil, da se mu bliža zadnja ura, je poklical k sebi mnogo svojih tovarišev.

Pride jih precejšnje število. Vsi molče čakajo, kaj jim pove sloveči in znameniti tovariš. Bolnik pa se poslovil od zbranih tako-le: „Dragi tovariši in prijatelji! Četudi je bridka ura ločitve, ker nihče ne umrje rad — vendar je zame lahka. Umrjem s tolažbo, da zapustim tri najboljše in najimenitnejše zdravnike.“

Navzoči zdravniki so radovedno poslušali, češ, da umirajoči imenuje tri iz njihove srede. Ker pa bolnik molči, ga silijo in prosijo, naj jim vendar pove dotične tri zdravnike.

Umirajoči zdravnik pomolči še nekoliko časa, potem se skloni na postelji ter odgovori s slabotnim, a vendar dovolj razumljivim glasom: „Najboljši in najznamenitejši zdravniki so zmernost, čista voda in gibanje pod milim nebom.“

Ko to izgovori, umrje.

Zbrani zdravniki osupnejo, in eden izmed njih reče: „Resnico je govoril rajni naš tovariš — le žal, da jo veruje malokdo.“

Anton Kosi.

55. Pri pogrebu.

*Globoko pod zemljó,
tu v ozki, hladni hiši,
kjer šum svetá se več ne sliši,
ti trudno truplo spalo bo —
globoko pod zemljó!
Kako bo domek tvoj miran!
tu vtihne vseh viharjev jeza,
krivice roka sem ne seza,
tu rev ne bo, težav, ne ran.
Če kdo te je doslej sovražil,
tu ni sovraštva, ne srdú,
tvoj dom bo skrbno stražil
zvest angelček mirú.
Telo sladkó ti spalo bo
globoko pod zemljó.
A duh visoko vrh zvezdá*

z duhovi rajskimi ti biva,
 v objetju večnega Bogá
 tam blaženstvo brezmejno vživa —
 visoko vrh zvezdá.
 Ni sreče videlo oko,
 ni čulo je nikdár uho,
 ni radosti srcé čutilo,
 ki zdaj deli ti jo nebo,
 ki v veke bo ti jo delilo!
 Oj, srečna, srečna duša ti,
 in s tabo vsak, ki v Bogu spi!

Simon Gregorčič.

56. Hej, telovadci!

Kdor telovadec je, temu se zna:

Gibično hojo, postavo ima.

Čujte! Zarana na daljnji prehod
 bobna grmečega vabi ropot.

Že telovadec uvrščen stoji,
 lica žarijo, oko plamení.

Trdno po taktu, vesel in srčan,
 on prekorači goró in ravan.

Srce pogumno, prečvrsto teló,
 skale in jarke prehodi lahkó.

Zunaj se vadi, ko ptica leteč,
 vriska in poje, življenja kipeč.

Moč mu dviguje in širi srcé,
 kite čvrstí mu, roké in nogé.

Lujiza Pesjakova.

III.

Letni časi.

57. Pomlad.

Lepa je pomlad! Solnce sije prijazno na zemljo. Topli žarki povsod zbujačo novo življenje. Nešteta množica bilk in trav, brstov in cvetov ríje sedaj iz nje. Novo živo zelenje zopet odeva gozd in loko.

Ob gozdu se zopet pase živina. Pastir piska na piščalko, ki si jo je izvil iz vrbove šibe.

Po njivah je vse živo. Karkoli se more gibati, vse orje, seje, koplje, sadi, kakor vелеva v zraku škranček: „Delaj, delaj, delaj; orji, orji, orji; sej, sej; vrzi, vrzi!“

Le stara bolehná ženica je ostala doma. Vso zimo si je želela, da bi ji dal Bog ućakati pomladi. Danes je prvíkrat sedla na klopico pred hišo. Solnce ji ogreva premrle ude.

Ne daleć od tod pod lipo sredi vasi se je zbrala mladina. Brezskrbna skaće po mehki travi ter se igra. Tako se je tudi igrala nekđaj siva žena na klopici.

Karkoli živi, vse je veselo življenja. Kakor prerojena je vsa priroda. Veselimo se tudi mi!

**Podaj mi, bratec moj, rokó,
pod milo pojdeva nebo,
kjer njiva zopet zeleni,
nad njo škranček žvrgoli!**

Po Franćišku Erjavcu.

58. Vrnitev pomladi.

Spet se je blaga vrnila pomlad,
megla zbežala, izkopnel je sneg;
kmetič pripravlja se, iti orat;
kos nam priletel prepevat je v breg.

Diha vijola, napenja se brst,
leska odcvita, a dren rumeni;
jaglece zlate rodila je prst;
vrbova piščal se že nam glasi.

Lestvo je k deblu prislonil vrtnar,
vejice reže in trebi in žge;
snaži drevesa, odvrča jim kvar;
cepi divjake, zasaja pečkè.

Trudi se zgodaj, o dete ljubó!
Jablane sádi in druge cepé,
da razgosté se v košato drevo,
tebi na starost ovočja dadé.

Francišek Levstik.

59. Zvonček in vijolica.

Bilo je zgodaj spomladi. Priroda je sejala zeleno listje po drevju, in polagoma so se odpirali popki.

Zvonček je ponosno dvigal snežnobelo glavico. Oholo se je posmehoval vijolici, ki je poleg njega komaj pokukavala iz zemlje, ozirajoč se, je li že dovolj toplo, je li že skopnel sneg.

„Hej, soseda!“ jo nagovori oholi zvonček, „kako si vendar lepa! Še zdaj tičiš v zemlji! Poglej mene, kako sem visoko zrastel in kako sem že lepo razvit!“

Pohlevna vijolica mirno posluša prevzetnega soseda in molči.

D drugega dne pokrijejo megle nebo, in sneg novič naletava. Skoro pobeli vrt, in mraz upari cvetje, kar se ga je razvilo.

Ne dolgo potem se zopet prikaže ljubo solnce in prijazno ogreva zemljo; sneg se skoro raztaja. Sedaj se spne vijolica, se lepo razvije in prijetno zadiši. Ozre se po zvončku, toda ni ga več. Sneg je pokončal ošabno cvetico, ker je bila zrasla že previsoko, a vijolici ni mogel do živega, ker je bila še pregloboko v zemlji.

Iz „Zlatih jagod“.

60. Velikonočna.

Vse zeleno, vse cvetoče,
kamor moje zre oko!
Srce meni bije vroče,
da prepeval bi glasno!

Radostni so moji glasi,
saj je tu Velika noč,
ki pred davnimi je časi
Bog v nji zmogel smrti moč.

Le zapojmo vsi veselo,
da se čuje krog in krog:
Kar srcé si je želelo,
dal nam vsem je ljubi Bog!

61. Bezeg.

Oče in sin sta bila na vrtu in sta trebila sadno drevje. Med sadnimi drevesi je stalo tudi veliko bezgovo drevo. Sin pravi očetu: „Posekajva ta bezeg, da bo bolj raslo drugo sadno drevje. Čemu je ta grm tukaj?“

Oče odmajejo z glavo in pravijo: „Bog varuj, da bi posekala bezeg! To drevesce raste prav pohlevno, in dasi ne rodi sadja kakor druga sadna drevesa, vendar nam koristi mnogo. Vse, kar je pri bezgu: listje, cvetje, jagode in les — je veliko vredno. Neki zdravnik je rekel: ‚Kadar greš mimo bezga, se mu odkrij!‘ — Hotel je menda reči: Varuj ga, ker ti veliko koristi! Zelena kožica, ki jo ima bezeg znotraj, in mlado listje ti pomagata, ako te boli glava in ga polagaš na čelo ali na senca. Bezgovo cvetje daje dober čaj v takih boleznih, katere izvirajo iz prehlada. Iz bezgovih jagod se napravlja vkuhani sok, ki je prav dobro zdravilo v mnogih boleznih. Mlado bezgovo cvetje, ocvrto z jajci, je dobra jed. S sokom iz bezgovih jagod rdečé vino. Nekateri delajo iz bezgovih jagod prav dobro pijačo.“

„Nisem vedel“, pravi sin, „da je bezeg tako koristno drevesce. Odslej ga bom bolj čislal in tudi bolj oskrboval, da bode raslo prav lepo.“

Andrej Praprotnik.

62. Lastovkam.

Lastovke, oj Bog vas sprimi,
ko po dolgi, ostri zimi
priletele ste nazaj
v mirni naš planinski raj!

Ve pomladi ste znanivke,
 dobre sreče ste nosivke,
 kjer svoj dom postavite,
 blagost tja pripravite.
 Gostoljuben strop je moj:
 Gnezda svoja nanj pripnite,
 tu valite, tu gojite
 srečonosni zarod svoj.
 Skrbno jaz vam branil bom
 nežni rod in mali dom.
 Tu nikdó se vas ne takne
 in mladičev vam nikdó
 z roko kruto ne izmakne —
 Čuval jaz jih bom zvestó.

Simon Gregorčič.

63. Uganka.

Ko pride mladoletje,
 od daleč priletim,
 glasi se ptičje petje,
 i jaz se oglasim.
 Brez doma in brez hrama
 otroke izredim;
 ker reva sem kot mama,
 jih drugim podvalim.
 Jaz pisati in brati
 učila nisem se,
 kdor hoče me poznati,
 poslušaj naj ime!

Anton Martin Slomšek.

64. Poletje.

Vroč sicer, a vendar tako krasen letni čas je poletje! Pomladno cvetje je posehnilo, a priklilo je iz tal sto in tisoč novih cvetic, da jih je vse polno po zelenih travnikih, senčnih gozdih, cvetočih vrtih in lepem žitnem polju.

To ni več tisti travnik mehke pomladanje dobe! Trava je zrasla do pasu visoko. Treba je, da skleplje kosec koso, da poišče grabljica grablje, da se pripravi kozelc — saj je že čas košnje!

Pa tudi gozd je sedaj drugačen, nego je bil spomladi. Mehki, nežni zeleni listki so se razvili in obstlali vejevje, da dela sedaj gosto senco, v katero ne more vroči solnčni žarek. Te sence se veseli potnik na prašni cesti, kosec pod milim nebom, pastir na solnčni planini in razgreta mladina, ki se je gnala za pisanimi metulji okolo domače vasi.

In kaj bi dejali o vrtu! Sadnemu drevju polagoma odpada cvetje ter se izpreminja ob solnčni gorkoti in blagodejnem dežju v sočen sad, ki skrbnemu sadjerejcu bogato poplača trud in znoj.

Na žitnem polju pa dozoreva zlato žito, in pobožni kmetovavec moli Boga, da bi mu branil lepo klasje pogubnih črnih oblakov, ki lahko vsujejo točo na zemljo in končajo bogati pridelek. Kako je srečen in zadovoljen, kadar pada klas za klasom pod srpom pridne ženjice in kadar odmeva od jutra v noč veselih mlatičev glasni: pika pok, pika pok!

Tedaj pozabi skrb in delo, zahvali Boga, pa vesel uživa sad svojega truda.

65. Nevihta.

Bil je vroč, soparen poletni popoldan. Na širokem travniku je kar mrgolelo pridnih koscev in grabljic. Med poslednjimi je bil tudi gospodarjev sin Tomažek, ki še ni bil pravzaprav za težko delo; vendar je grabil suho travo na kup, da so mu kapale debele znojne kaplje po licu.

Solnce je pripekalo, da je bilo kaj.

Daleč za gorami se je začulo zamolklo grmenje in bobnenje. Temni oblaki so se jeli kopičiti nad gorskimi vrhovi, in zdaj pa zdaj jih je prekrizal blisk, kakor bi se previla po njih dolga ognjena kača.

„Nevihta bo, nevihta“, so klicali kosci in grabljice ter hiteli z delom, da bi spravili travo vsaj na kup, preden se ulije ploha.

In res! Grom je prihajal glasnejši, nebo se je bolj in bolj preprezalo s črnimi oblaki in ognjene strele so švigale vedno pogosteje. Začele so padati debele deževne kaplje. Pod milim nebom delavci niso mogli več ostati. Koncem travnika je rastel visok in košat hrast. Eden izmed koscev reče: „Zbežimo pod oni hrast, sicer nas premoči dež do kože!“

Hipoma zbeže vsi pod drevo. Dež se ulije curkoma. Hudourni oblaki so se pripodili toliko blizu, da je strašno treskanje glušilo ušesa.

„Joj“, vzklikne Tomažek, „bežimo izpod drevesa, bežimo! Čul sem v šoli, da ne stoj nihče ob nevihti pod visokim drevesom; zakaj vanje trešči najraje!“

Slušali so ga. Vsi zbeže iz zavetja. Komaj so kakih petdeset korakov od drevesa, se strahovito zabliška, nekaj zahrešči po zraku in zdajci trešči v oni hrast, ki se pri tej priči razkolje od vrha do tal.

„Zahvaljen bodi Bog!“ vzkliknejo vsi. „Kaj bi bilo z nami, da smo ostali tamkaj!“

Grom je ponehaval bolj in bolj, prestal je dež, in bil je zopet lep dan. Čist zrak je zavel po zemlji.

66. Seno.

Seno dišeče grabimo,
pa peti ne pozabimo;
kaj bi ne bili dobre volje?
Tako lepó je ravno polje!

Oblački beli plavajo,
mešice se zigravajo,
kobilica pred nami skače,
boji lesene se zobače.

Možje seno nakladajo,
na vile ga nabadajo,
voliča vprežena stojita
in sladko mrvico drobita.

Hladno je, solnce niža se,
večernim goram bliža se;
voz proti domu se pomiče,
k molitvi zvon večerni kliče.

Jožef Stritar.

67. Kres.

Zvečer pred praznikom sv. Janeza Krstnika zažigajo po naših gričih in hribih kresove. Mladi in stari ljudje se vesele tega večera.

Poglejmo nekoliko, kako se imajo ob kresu!

Na grič so nanosili in nametali na velik kup dračja, smrečja, polen, stare in nerabne posode — skratka vse, kar rado in dolgo gori in kar dá dosti dima. Okolo tega kupa se gneto stari ljudje in komaj zadržujejo nemirno mladino, ki sili neoprezno naprej.

Vse gleda in čaka.

Zdajci pristopi krepak mladenič z veliko plamenico ter jo podtakne pod kup slame. Gost, dušech dim se vzdigne izpod grmade. Leno se plazi po tleh, išče izhoda med poleni in dračjem, potlej se dvigne visoko v zrak ter se izgubi nekam pod oblake. Za dimom pa se pokaže plamenček in oblizne kot goreč jezik poleno za polenom, ki se vname drugo za drugim. Začuje se prasketanje in pokanje kakor v peči, krešejo se iskre in frče visoko v zvezdnato noč, kakor bi plesale kresnice po zraku. Potlej puhne silen ogenj in objame vso grmado, ki hipoma zaplapola v svetlem žaru.

Oj, kakšen vrisk in šum, pa koliko veselja se zbudi med gledavci! Stari tleskajo z rokami, mladina uka in skače, kakor bi ji gorelo pod petami. Naposled pa sami ne vedo, kaj bi počeli od radosti, in vsi se oglase v veseli pesmi, ki odmeva daleč v tiho kresno noč.

Kres gori, poka, se ruši, kadi in pojema. Okolo in okolo po hribih pa zagori sto in sto kresov, in vsa

okolica odmeva od veselih kresnih pesmi. In ko se zgrudi goreča kopica v kup žerjavice, se požene dečak za dečakom v visokem skoku čreznjo in je ob tem vesel, kakor bi storil Bog vedi kaj imenitnega.

No, vesel je — in to mu je dosti!

Pozno v noč odidejo vsi proti domu. Večinoma pa še morda v sanjah gledajo lepi kres.

Ali bili so časi, ko so kresovi po naših gorah zbu-
jali med ljudstvom grozo in trepet. Kadar je prilomastil
Turek v naše kraje, so zapalili po vrhovih kresove, ki
so opominjali nesrečno ljudstvo: Sovražnik je tu, pri-
pravite se na boj!

Hvala Bogu, da dandanes ni več tako!

68. Ženjice.

Dozorela je pšenica,
trudno kima klas težak;
urno sukaj srp, ženjica,
snope povezuj, možak!

Poludne je zazvonilo,
zdaj sklenimo vsi roké;
dekla nese nam kosilo,
použijmo ga sedé.

Prepelica petpedika,
vabi družbico mladó;
delj in delj se ž njo umika,
kam se slednjič skrila bo?

Potlej Njega zahvalimo,
ki je tak dobrotnik nam;
za poletje nam in zimo
z vrhom polni žitni hram.

Jožef Stritar.

69. Rudolf in ženjice.

Bil je vroč poletni dan. Studenci in potoki so posehnili. Tedaj se je vračal Rudolf Habsburški s svojimi vojaki iz krvave bitke. Vojaki pa niso imeli zadosti hrane in vode. Še za kralja ni bilo dobiti požirka vode. Njegovo spremstvo se razkropi na vse strani iskat vode.

Po dolgem času pridirjata dva viteza in prineseta vrč vode. Hlastno prime Rudolf vrč v roko, ali preden ga še nastavi k ustom, vpraša viteza: „Kje sta dobila vodo?“

„Dolgo sva jezdarila okolo“, odgovori eden izmed njiju, „vsi studenci in potoki so že suhi; kar zagledava opoldne pod košatim drevesom na polju nekoliko ženjic, ki so ravno južinale. Imele so vrč vode pri sebi. Prosila sva jih vode, ali niso je nama hotele dati. Ko pa potegneva meč iz nožnic, so se ustrašile in zbežale, midva sva pa prinesla vodo.“

Ko Rudolf zasliši te besede, odtegne vrč od vročih usten in pravi: „Ne! — Voda, ki sta mi jo priborila z mečem, mi ne bo gasila žeje. Še ta trenutek nesita vodo onim nazaj, katerim sta jo vzela!“

Viteza sta morala osramočena izpolniti povelje kraljevo.

Francišek Hubad.

70. Popotnik in lipa.

Trudna popotnika sta komaj zevala o poldanski vročini. Kar ugledata zraven ceste lipo, ki je delala s košatimi vejami senco daleč okolo sebe po trati. Hitro gresta počivat v njeno senco na travo.

Zdaj se pogovarjata, se ozirata na lipo in pravita: „Lepo je res to drevo; vendar je škoda zemlje, katere toliko obsega, ker ne daje ljudem nobenega užitka.“

„O, nehvaležnika“, reče lipo, „pač nista vredna, da živita! Ravno zdaj uživata mojo dobroto, pa mi ne privoščita še zemlje, na kateri stojim.“

Marsikdo graja in opravlja svojega dobrotnika, ker meni, da mu je izkazal premalo dobrot.

Francišek Metelko.

71. Jesen.

Vroče poletje je minilo, dan se je skrajšal, noč se je podaljšala. Prišla je hladna jesen. Tudi jesen prinaša človeku obilo veselja. Po polju in po vrtovih zori sadje. Povsod so odprti prirodni zakladi.

Mihec in Jakec sta bila pri očetu na njivi, sta pobirala krompir in ga spravljala domov. „Le pridno pobirajta!“ reko oče. „Ako končamo danes, vama hočem jutri narediti veliko veselje.“ — Urno sta se obračala dečka, in preden je bilo solnce za goro, je bilo vse

pospravljeno. „Veseli me“, reko oče, „da sta tako urna in pridna; jutri popoldne gremo v sadovnjak.“

Drugega dne je bil lep jesenski dan. Zjutraj je bilo še malo mokro in mrzlo, a proti poldnevu je bilo jako prijetno. S košarami in vrečami se veseli odpravijo proti vrtu. Oče splezajo na drevo in otresajo vejo za vejo, da grmi po tleh. Večkrat tudi otrokom kaj pade na glavo ali hrbet, ali to nič ne de. Veselo skačejo semintja in polnijo posode.

„Bodi Bogu hvala!“ reko dobri oče. „Natresli smo obilo. A vse to drevje bi nam vendar ne bilo doneslo sedaj nič sadja, ko bi ne bilo že spomladi cvetelo in ohranilo cvetja. Ravno taka je tudi v človeškem življenju. Vsak, kdor v pomladi svojega življenja, to je v mladosti, ne cvete, kdor se v mladosti ne nauči nič dobrega in lepega, tudi v jeseni, v starosti ne donese nič prida.“

Andrej Praprotnik.

72. Jesen.

Jesen je tu, po vrtu v travi
podlesek cvete nevesel;
na jug zleteli so žerjavi,
hladan je čas se nam začel.

Slovo že lastovke so vzele,
v grmovju črni kos molči;
sinice so prišle vesele
od mrzle severne strani.

Po njivah se živina pase,
več žitne bilke ni nikjer;
plevel zdaj po strnišču rase,
pastirčki kurijo zvečer.

Jesen rumena, dobra žena!
Otroci se je veselé;
rdeča, bela in rumena
na drevju jabolka zoré.

Jožef Stritar.

73. Srnica.

*Srnica mlada, nedolžna se pase,
kjer v senci mehka muljava rase.*

*Igrá se v lesu, veselo skakaje;
pojilo ji rosa hladna podaje.*

*Ozira srna okrog se premalo. —
Da ne bi je srce prosto izdalo!*

*Prileze lovec, uzrè ga prepozno;
na noge plane, splašena grozno.*

*Bežala je srna, svrčala je strela,
skočné ji noge smrt dohitela.*

*Zadeta v prsi na tleh izdihuje,
pogled solzán pa ji že ugasuje.*

*O, kdo je smel jo in mogel raniti?
O, kdo v nedolžno mogel streliti?*

*A lovec ima srce nemilo,
oko preseče ni ga stresnilo.*

*Vesel jo gleda, ko kvišku plane
in spet poklecne, mrtva ostane.*

Frančišek Levstik.

74. Vseh vernih duš dan.

Kakor je Velika noč vesela, binkoštni praznik veličasten in Božič poln radosti, tako je Vseh vernih duš dan žalosten. Na ta dan se v molitvah spominjamo vseh onih, ki smo jih ljubili, spoštovali ali samo poznali, ki jih pa ni več, ker jih je poklical Bog k sebi.

Pokopališče se izpremeni v cvetoč vrt. Kdor količkaj more, okraši grobove dragih svojcev z zelenjem in s cvetjem. Prižge na gomili svečo in zmoli pobožno molitev za pokojnikov dušni mir. Bogatini obsipljejo grobove z dragocenimi venci, ovijajo veličastne spomenike z dehtečim cvetjem in prižigajo nebrojno lučic.

Koliko je pa tudi na ta dan grobov, ki stoje pozabljeni, brez spomenika, brez zelenja in brez luči kje v skritem kotu! V takih grobovih počivajo ostanki siromakov, ki so v življenju skušali samo bedo in so umrli zapuščeni, da se ni jokal nihče po njih. Če vidiš tak grob, poklekni ob njem in zmoli kratko molitev zanj, ki počiva v hladni zemlji!

75. Franckova taščica.

Okolo Vseh svetnikov, ko je prvokrat popihaval mrzli ljesenski veter, je našel Francek nekega dne v veži drobno taščico. Ko ga ptičica zapazi, smukne pod staro omaro. Francek pa hitro zapre vežna vrata, izbne duri pa odpre na stežaj. Kmalu prhne ptičica izpod omare, pricina v hišo ter z veselim glasom pozdravi Franckovo babico, ki je sedela pri peči za kolovratom.

Od tega dne se je med dečkom in taščico sklepalo prijateljstvo. Verno jo je povsod spremljal z očmi, ko je lovila po kotih zadnje osamele muhe. Vsak dan ji je premenil vodo in ji stregel, kakorkoli je mogel. Zunaj je melo s snegom; babica, Francek in taščica so pa sedeli v tihi izbi pri topli peči. Babica je odmeknila kolovrat od sebe, Francek je sedel na nizkem stolčku in zvesto poslušal vesele in žalostne povesti iz njenih ust. Zraven obeh je sedela na kolovratu ljuba taščica in z rjavim očescem zvedavo pogledovala zdaj babico, zdaj dečka. Zjutraj je budila Francka iz spanja, na njegovem zglavju žvrgoleč.

Tako so prebili dolgo zimo. In ko je prišla pomlad, je Francek s težkim srcem odprl okno, in ptičica je zletela na vrt na bezgov grm.

Po Francišku Erjavcu.

76. Ptič na oknu.

Na okno potrka: „Tip, tip!
 Odprite mi vendar za kratek hip.
 Veter brije, gosto sneži,
 zmrznil bodem, hrane mi ni.
 Dobri ljudje, odprite mi dom.
 Jako priden na domu bom.“

Odpró mu radi topli hram.
 Krušne drobtine pobiral je tam;
 dokaj tednov na toplem prebil.
 Ko pa je zunaj mraz minil,
 v kotu sedel je žalosten spet.
 Odprli so mu — vèš, zletel je v svet!

W. Hey-Anton Funtek.

77. Sv. Miklavž.

Sv. Miklavž je podedoval po starših veliko bogastvo; a vse je naposled razdelil med siromake.

V njegovem kraju je živel plemič, ki je popolnoma obubožal v kratkem času, tako da ni mogel več živeti sebe in treh nedolžnih hčerá.

Za njegovo veliko stisko zve sv. Miklavž in mu precej sklene pomagati. Vzame veliko denarja in pride v tihi noči skrivaj pred hišo onega ubožnega očeta. Skozi odprto okno vrže denar v njegovo spalnico in hitro odide. Ko se prepriča sv. Miklavž, da je obrnil mož denar prav dobro za svojo najstarejšo hčer, prinese še drugič prav toliko denarja in ga zopet vrže skozi okno.

Mož se ne more načuditi veliki sreči in sklene bedeti, da spozna onega plemenitega dobrotnika, ki mu skrivaj donaša toliko denarja. Ko vrže sv. Miklavž tretjo noč zopet denar skozi okno, hoče hitro oditi, a mož steče za njim in ga pokliče: „Počakaj me! Za Boga te prosim, počakaj vsaj za trenutek!“

Ali sv. Miklavž gre še hitreje. Naposled ga vendar doteče in ga prime za plašč, rekoč: „Povej mi vendar, kako ti je ime?“

Svetnik odgovori: „Miklavž mi je ime.“

Mož hoče poklekniti predenj, a sv. Miklavž se mu ubrani ter ga prosi, naj ga ne izda nikomur.

V spomin na to prelepo dejanje ima sv. Miklavž na podobi tri zlata jabolka, in otroci mu nastavljajo še dandanes na večer pred njegovim godom, da bi jim prinesel tudi kaj.

Zapisal Anton Brezovnik.

78. Veselje in strah.

Vesel si puške in sabljice,
veselje tebi konjiček
in lično so izdelane grabljice
in štirikolesni voziček.

In cvil-petelinec in dimničar,
trobenta in boben pisan,
Miklavž oblečen škofovski in star
in v knjižici svet narisana.

Iskreno svetnika si dolgo častil
in pred poberinom se tresel,
a vsega, po čemer si želje gojil,
Miklavž je tebi prinesel.

In za nameček svetnik je dal
tri jabolka tebi zlata,
ki nalašč zate jih je izbral;
res, to so darila bogata!

A tudi — vendar želó se ne boj! —
pozabil brezovke ni pletene,
saj kadar uporen je ljubček moj,
naj trmica se mu prežene.

Jožef Cimperman.

79. Zima.

Pozimi počiva zemlja in si nabira novih moči za prihodnjo pomlad. Zemlja je kakor človek. Tudi človek potrebuje počitka, gre spat zvečer, da vstane zjutraj zdrav in krepak.

Drevesa so izgubila lepo zeleno obleko in stojijo gola. Cvetice so ocvetele. Trava je zvenela. Vse je tiho. Ni je ptice pevke, da bi nas razveseljevala s petjem. Tudi pastir ne goni več črede na pašo.

Jako mrzlo je pozimi. Ljudje se oblačijo v debelejšo obleko in v kožuhe.

Zdaj že ne moremo biti brez peči. V nji kurimo, da imamo gorko v izbi. Mnogo je pa ubožnih ljudi, ki nimajo niti drv, niti obleke. Taki ljudje morajo zmrzovati. Pomagajmo jim, ako nam je mogoče!

Voda pozimi zmrzne, in naredi se led. Potoke in reke pokrije led. Sneg pada v gostih in debelih kosmih na zemljo ter pokrije polje in travnike, pota in steze. Otroci se jako vesele snega in ga radi prestrezajo v roke. Sneg pokriva mlado ozimino in jo varuje, da ne pozebe.

Tudi zima ima svoje veselje. Otroci se vozijo na saneh, se drsajo po ledu ali si pa ob milejšem vremenu naredijo sneženega moža. Ob dolgih zimskih večerih so otroci doma pri gorki peči. Igrajo se ali pa čitajo dobre in koristne knjige.

Božič je pozimi za otroke najlepši in najveselejši praznik.

Iz „Vrtca“.

80. Zimski dan.

Solnce se od daleč skriva,
vrana leta okrog hiše,
tanek veter zunaj piše,
tla pa debel sneg pokriva.

Tam na klancu je vse živo:
Vkup so iz vasi otroci,
vsak sani v premrli roci
vozi in drži se krivo.

Starec zre iz gorke hiše
in spomin se mu posili,
dni premišlja, ki so bili,
in na tihem solze briše.

Simon Jenko.

81. Prvi sneg.

Prvi sneg je tu! Od sinoči že pada v gostih kosmičih, podobnih jazminovemu cvetju. To je bilo veselje zjutraj v šoli, ko so videli učenci, kako je padal na stekla in se kopičil na obojih pri oknu! Vsi so bili srečni, spominjaje se kepanja in ledu, kateri še pride.

Kakšno je šele veselje, ko pridejo pod milo nebo! Vse se gnete na cesto, maha z rokami, grabi sneg in brodi po njem kakor race po vodi. Zunaj čakajoči starši imajo bele dežnike; hipoma so pobeljene vse šolske torbe.

Veselite se zime, otroci. Pomislite pa tudi, koliko je ubožcev, kateri nimajo niti obleke, niti obuvala, niti ognja! Plašno gledajo bele kosmiče, saj jim prinaša zima samo trpljenje.

Po E. de Amicisu.

82. Kdo je to?

Poznaš li, deček moj, moža,
 ki v roki palico ima,
 držeč jo trdno noč in dan,
 a ki se ne postavlja v bran,
 ko divjih paglavcev se broj
 v srditi ž njim nagneta boj?
 Ubožec. velik mož je ta,
 ki tepsti, tekati ne zna,
 ki smrtnobled v obrazu
 živi samo ob mrazu,
 pretakajoč bridké solzé,
 kadàr se drugi veselé:
 Kadàr poljubov svojih žar
 pritiska zemlji nebni car.
 No, imenuj moža mi zdaj,
 Doklèr — ne pojde v kraj!

Lujiza Pesjakova.

83. Na ledu!

Sneg pokriva vse po redu:	Pasti res na skorji trdi
polje, hrib in gaj;	ni prijetno baš,
mi pa drsamo po ledu,	a nikari se ne srdi,
da je kaj.	Videk naš!

Doli, gori kakor veter	Prvič ne in zadnjič tudi
Videk, Blaž, Andrej,	menda nisi sel,
Jože, Tonče, z Minko Peter,	nič na tleh se nam ne mudi,
vsi, juhej!	saj si cel!

Ako res nesreča hoče,	Hej, kako v ušesa reže,
da se kdo zvali:	toda nam je všeč!
Sram ga bodi, kdor se joče	Kogar zebe, pa naj leže
in kriči . . .	spat za peč.

Doli, gori kakor veter
 Videk, Blaž, Andrej,
 Jože, Tonče, z Minko Peter,
 vsi, juhej!

Anton Funtek.

84. Jež in lisica.

Bila je huda zima, da je drevje pokalo. Vsaka zver se stiska v svoj kotec. Medved počiva v brlogu, zajec čepi pod grmom, in lisica obira v votlini kosti, ki si jih je nanosila od daleč. Le ubogi jež s svojo ostro suknjo ne more dobiti strehe. Vsakdo se ga boji.

Ves zmrzel prileze k lisici na prag in prosi prelepo, naj ga vzame pod streho, da ga ne bode konec od prevelikega mraza.

„Hôdi le dalje!“ veli lisica. „Bila bi nama luknja pretesna; poišči si lepšega prostora!“

„Usmilite se, dobra mamka“, prosi jež, „ne bom Vam delal nobene nadlege. Lepo čedno se stisnem v kotec in tiho bom dihal, da bom le na toplem. Saj vidite, da sem potreben strehe. Rad bom slušal, karkoli mi porečete.“

Lisica, dasi zvita, se dá preprositi in vzame ježa pod streho. Prve dni sta se lepo imela, bil jima je kratek čas. Ko se pa jež privadi svojemu stanu, se začne iztezati in pikati ubogo lisico s svojo trnjevo kožo.

Lisica mu očita: „Kaj ne veš, kaj si mi obetal?“

Jež pa se le izteza in zbada lisico, rekoč: „Starka, če ti ni prav, pa idi drugam!“

Lisica se umika, dokler more; poslednjič pobegne, in jež si osvoji vso luknjo.

Anton Martin Slomšek.

85. Cesarica in ubožna deklica.

Pred več leti se je peljala naša cesarica o Božiču skozi dunajske ulice, da bi ljubim svojcem kaj kupila za božičnico. Kar ukaže kočijažu, naj postoji. Kaj je bilo? Pred vrati neke hiše je stala objokana deklica. Raztrgano krilce je pričalo, da je ubožna, blede lice, da je lačna.

Usmljena cesarica pokliče deklico k sebi in jo vpraša, kaj ji je. Boječe ji potoži otrok, da je mati bolna, v hiši pa ni niti koščka kruha. „To je najlepši dar za moje“, reče cesarica ter izprazni svojo mošnjico ubogi deklici v roke. Tistikrat ni cesarica nič kupila za božičnico. Deklica in njena mati sta pa imeli vesel Božič kakor še nikdar poprej.

Frančišek Hubad.

86. Jaslice.

Za čudo pridni so danes otroci. Nič jim ni treba prepovedovati kepanja in drsanja. Vsi so v hiši, vsi se gneto za mizo. Tu je namreč njihov starejši brat, ki hodi v mestne šole. Sinoči ga je pripeljal hlapec iz mesta. S seboj je prinesel vse, kar je potrebno za jaslice.

Zjutraj so se napotili v log, nabirat mahu za jaslice. Prinesli so ga poln koš. Hlapec je v tem, ko so bili otroci v logu, utrdil v kotu veliko desko. Na to desko stavi zdaj starejši deček jaslice.

Iz mahu napravi goro. Po gori se vije cesta, ki je posuta z najdrobnejšim peskom. Cesta drži v Betlehem. Pod goro postavi hlevček, ki je lepo izrezan iz smrekovega lubja. Vanj položi na slamco božje Dete, ob straneh mu stojita osliček in volk in poleg njega božja Mati s svetim Jožefom. Potem razpostavlja po gori drevesa, ovce, krave, voliče in pastirce. Spredaj utrdi vrsto drobnih voščenih svečic. Naposled obesi na dolgo konjsko žimo od stropa dol božjega angela, ki nosi v rokah trak z napisom: „Slava Bogu v višavah in mir na zemlji ljudem!“

Tudi svete Tri kralje je prinesel s seboj. Toda ti se ne smejo pokazati že sedaj, šele zvečer pred svojim praznikom bodo stopili v borni hlev. Pač se pa že sveti nad streho zlata zvezda, ki jim je kazala pot.

Ko starejši brat vse to ureja in nastavlja, sedé bratci in sestrice mirno okolo njega in ne premaknejo oči od jasic. Radost jim sije z zadovoljnega obraza.

V tem je zašlo solnce. Ravno prav, ker so jaslice dodelane. Svečice se prižgo, in vse hiti gledat jaslice in hvalit mojstra.

Po Frančišku Erjavcu.

87. Božični večer.

Zgodnji mrak krije gore in dole. Vse je tiho, tako praznično tiho kakor v oni sveti, blaženi noči, ko se je rodilo rešenje človeštvu. S prazničnim, belim prtom je pogrnjena zemlja. Z jasnega neba blišče prijazne zvezde na zemljo. In čuj! Z bližnjega zvonika zapojo božični zvonovi tako milo in tako ljubo!

V hiši so zbrani oče, mati in otroci. Prekrižajo se, in zdaj vzamejo oče kropilo v roko, starejši otrok pa posodo z blagoslovljeno vodo. Drugi nosi lonec z žerjavico, na kateri se žge in kadi velikonočna oljika, lovorovo listje in mačice. Mlajši ima ključ v roki. In tako gredo od poslopja do poslopja, od shrambe do shrambe, v klet in žitnico in hlev. In kamor pridejo, vzamejo oče otroku ključ iz roke, odpro hram, ga pokade in pokrope po vseh prostorih in kotih. Potem zapro in izroče ključ otroku.

Naposled se vrnejo v družinsko sobo. Tam stoji v kotu velika javorova miza, ki je pogrnjena z belim prtom. Na mizi leži poprtnjak, božični kruh, in oče vzamejo nož, razrežejo poprtnjak ter ga razdele družini.

Po večerji gredo v cerkev k polnočni službi božji. Orgle zapoje, in ljubo zadoni pesem :

Pastirci, vstanite,
pogledat hitite !

Po Jožefu Stritarju.

88. Na Sveti večer.

Mariji v čast je zvon zapel,
večer se sveti je pričel.
Na zemljo pod vsakteri krov
razsiplje Bog svoj blagoslov.
Pojmò kropit, pojmò kadit
in Bogu dom priporočit !
Na, Anica, žerjavico,
kadila stresi si na njo ;

pokadi s svetim dimom vse,
 da blagoslov povsod dospe!
 In z blagoslovljeno vodó
 pa kropi, Janezek, za njo!
 Lepó molita za menoj,
 da pride Jezus k nam nocoj!

Spred oče z molkom hodijo
 in rožni venec molijo,
 za njimi Anica kadi,
 in Janezek za njo kropi.
 Obiščejo vsakteri kot,
 po hramih vseh drži njih pot.
 In kar kade in kar krope,
 vse Kristusu priporoče,
 naj tja ozre se iz nebá
 in čuva jih nesreč in zla.
 In ljubo Dete — Kristus sam
 prihaja rad v vsakteri hram.
 Veselje zlasti je otrok —
 ne pride namreč praznih rok!

Janez E. Krek.

89. Zajčja tožba.

*Take zime ne pomnim, kar sem živ! Drevje poka
 od mraza, tako da sem vedno v strahu in trepetu.
 Vem sicer, odkod to pokanje, ali to nesrečno zajčje
 srce je že tako! In vendar, kaj se bojim tiste mrzle
 svinčene grašice? Pok, malo zaskeli, pa je vsega konec:
 mraza, stradanja in večnega trepetanja.*

Oj, ti zajčje življenje, kako si žalostno! Tako nesrečne živali ni pod solncem. Vse nas zalezuje, kakor bi ne bilo druge živali na svetu. Nas se upa vsaka živalca, bodisi še tako drobna. In vendar nismo tako majhni; ali orožja ni pravega, orožja! Ta dolga ušesa, čemu jih imamo? Da se nam ljudje smejejo, pa da nas prijemljejo zanje!

Slišimo res dobro, ali to je šele naša prava nesreča! Iz samega strahu se ne upamo zatisniti oči v spanju; z odprtimi očmi spimo kakor nobena žival. Ostre zobe imamo kakor šivanke; ali kaj pomaga? Srca ni, srca, poguma ni. Zajec ti svoje žive dni ne bo junak. Čudno se mi zdi, da se nam niso že čisto zbrusile zadnje pete od samega tekanja. Ko zaslišimo tisto sitno pasje lajanje, pa smo vsi iz uma. Dolgo uho, kratek rep, urne pete, vse nič ne pomaga zajcu. Tudi ne tista zvijača, da skače zdaj sem zdaj tja, kadar ga goni pes; naposled ga vendar usapi. O, zajec, zajec, zakaj imaš tako dobro meso in tako mehko dlako!

Kaj bi dal, ko bi našel zdaj korenček ali zeljno peresce; ko bi imel kako bilko! Vse pospravljeno, pozeblo, in kar je še kje, to je pod debelim snegom. Črno se mi dela pred očmi od samega stradanja. Solnce zahaja, leči bo treba nocoj s praznim želodcem. Zakaj ne nabiramo tudi mi za zimo kakor miš, skriček in menda tudi veverica? Tolikokrat sem dejal, da bom; ko pride čas, pa pozabim vse dobre sklepe.

Smrtne težave me obhajajo; težko, da bi dočakal jutranjega dneva. Ko bi prišel sedaj lovec, ne ganem se z mesta.

Kaj pa tam za menoj? Lisjak! Zdaj pa — skok! Kar najvišje in najdalje mogoče!

Jožef Stritar.

90. Pozimi iz šole.

Vse belo! Dol je bel in breg;
pod nogo škriplje trdi sneg.
Uboge ptičice zmrzujejo,
nožice gole privzdigujejo.
Zaspano, kakor da je v šoli,
iz neba gleda solnce doli.
Kam je gorkoto svojo delo?
Samó bi zdaj se rado grelo.
Zato že skoraj pojde spat
za morje v svoj kristalni grad. —
Od mraza škriplje vse in poka;
mraz tudi vama je, otroka;
iz šole zdaj domov gredé,
le urno dvigajta peté.
Še mnogo vama bode teči,
da se doma pri gorki peči
ogreje zmrzli ves životček,
kaj gorkega dobi želodček!
Oh, poln težav je in bridkosti
že sam začetek učenosti!

Jožef Stritar.

IV.

Priroda.

91. Priroda.

Veličanska si, priroda,
delo božjih rok,
vate je zakone Svoje
vpisal večni Bog.

O ljubezni cvet nam kliče
in o sili grom —
V tebi je krasoti Svoji
Bog sezidal dom.

In v tem domu človek bivam —
srečna božja stvar,
kar z besedo On ustvaril,
dal je meni v dar.

Naj zato Mu slavo pojem,
naj se veselim,
ker v prirode veličastvu
gospodar živim!

Engelbert Gangl.

92. Ne muči živali.

Človek je gospodar na zemlji. Bog sam mu je dal v last vse živali, da jim gospoduje. Toda on jim mora biti milostljiv in pravičen gospodar, ako hoče, da bode vseč Bogu, ki je sam največja ljubezen in dobrota. Človek sme žival priganjati k delu, za katero ima dosti moči, ali ne sme je preoblagati s pretežkim delom, ne sme je neusmiljeno nabijati in pretepati. Bog dopušča človeku ubiti ali zaklati živino, ki mu je potrebna za živež, za obleko in druge stvari. Dopuščeno mu je tudi ubijati in preganjati živali, ki so ali nevarne njemu in njegovim domačim živalim, ali mu sicer delajo škodo. Vse take sme ubijati — toda mučiti ne sme nobene.

Ljudje se radi izgovarjajo: „Kaj zato? Saj je le neumna žival!“ No, mnogokrat je žival pametnejša od takega siroveža. In če bi tudi bila neumna, kdo ti je dal pravico, da jo smeš zato mučiti? Ali ni tudi nje ustvaril Bog? Ali ni tudi nji dal celih in zdravih udov, ji dal dosti živeža, da se veseli življenja? Tudi žival čuti bolečine, katere ji zadaja tak človek brez srca in brez usmiljenja.

Francišek Erjavec.

93. Sirovež.

Kaj ti ravnaš tako sirovo
Z živinčeto? To ni lepó!
Hudoben človek je gotovo,
kdor more delati tako.

Kaj meniš ti, da bolečine
žival ne čuti kakor ti?
Trpljenje tuje te ne gine,
ne smili se ti, kdor trpi?

Lahkó bi z rogom se branila,
kar bi ne bilo ti ljubó;
lahkó vse dvakrat ti vrnila,
pa je predobro kravče to.

Ti ne pomisliš, da ti mleka
in masla daje, te redi;
žival osramoti človeka,
sramuj se, nehvaležnik ti!

Jožef Stritar.

94. Domače živali.

Kako siromašno, kako trudapolno bi bilo naše življenje, ako bi s svojimi rokami morali opravljati vsa dela, katera opravlja namesto nas naša domača živina!

Nekatere živali redi človek največ zaradi poljskega dela, druge mu tudi delajo in so mu še drugače koristne, ker mu dajó meso, mleko, mast, kožo, volno, ščetine, rogove i. t. d. za razne potrebe. Kadar si hoče človek postaviti hišo, tedaj zvažajo in znašajo konji, voli in osli vse, kar potrebuje za zidanje, n. pr.: kamenje, les, vodo, pesek, apno i. t. d.

Ako hoče obdelati zemljo, zapreže pred plug vole ali konje, ki strpljivo brazdijo in zabranjajo setev z brano. Ko je setev dozorela, jo zopet zvozi živina domov in večkrat tudi vrši žito na gumnu (podu).

Ako hoče obiskati v daljavi stanujoče prijatelje, zapreže hitrega konjiča pred voz ali pa mu sede na hrbet, in umna žival dirja ž njim urno do zaželenega kraja.

Da mu v skednju in v žitnicah ne pojedjo pridelkov škodljive miši in da ga ne bude iz sladkega spanja, izpusti med nje mačka, ki hitro ustrahuje in prežene male sitnice.

Ako hoče človek zatreti škodljivo zver, ali ako si hoče privoščiti divjačine, vzame puško in pokliče psa. Pes ga vodi na pravi sled, ovoha skrito žival in jo pritira gospodarju pred puško.

Živina je kmetovavčevo bogastvo in njegova sreča, brez nje je siromak. Srce se mu širi, ko vidi, da se mu „ljuba živinica“ dobro redi in da mu lepo obdelano polje obeta bogato žetev.

95. Govedo.

Po rasti in sploh po telesnih lastnostih se govedo ne more imenovati lepa žival. Glava je sicer daljša nego širja, ali vendar nekako štirioglata. Čelo je ploščato, oči so sicer velike, ali nimajo pravega ognja. Govedo je širokega, golega in mokrega gobca in ima tudi široko odprte nosnice. Rogovi so okrogli, gladki in votli ter so ukrivljeni venkaj ali pa naprej. Ušesa so precej velika. Truplo je debelo, težko in zatrepno. Pod vratom visi ohlapna, mahadrava koža — podvratnik imenovana. Po bedrih opleta govedu dolg, na koncu čopast rep, s

katerim se brani muh. Na vsaki nogi ima po dva velika parklja, po katerih hodi; zadaj ima pa še dva manjša krnasta, ki ne sezata do tal.

Govedo je nekako okorno, počasno in neokretno, ali zraven je zopet silno močno, strpljivo in trpežno tudi pri najtežjem delu. Proti živalim, ki jim niso nevarne, so goveda krotka in prijazna. Sovražnike pa napadajo trmasto in srčno ter se branijo tudi proti največji zveri dobro in uspešno.

Govedina je sočna, tečna in redilna. Teletina je bolj nežna in prhka, zato se priporoča posebno bolnikom. Kravje in volovske kože se strojijo za podplate, telečje za mehko usnje. Iz rogov in parkljev izdelujejo strugarji glavnike, žlice, gumbе, nožne platnice i. t. d. Iz loja se ulivajo sveče in se dela milo. S sežganimi kostmi in s krvjo se čisti sladkor. Iz kožnih odpadkov se kuha klej; celo žolč rabijo barvarji, slikarji in lekarničarji.

Od krave dobivamo najokusnejše mleko. Iz smetane se umeta presno maslo. Iz sesirjenega mleka delamo sir. Govedo nam živo in mrtvo donaša obilne koristi.

96. Črno kravo, molzo našo.

Črno kravo, molzo našo,
Gregor žene v log na pašo,
star pastir in pogonjič,
ne boji se volka nič;
leskovačo je prijel,
čadi zvonec sam pripel.

Zvonec poje prelepó,
 Gregor gluh je na uho,
 Gregor gluh je na obe,
 kar najbolje sam on vé:
 Kravico za rep drži,
 da je kam ne izgubi.

Pride krava do brvice,
 do brvice, do vodice,
 napoji se ter napase,
 tamkaj mlada trava rase.
 Pasi, pasi, kravica,
 kjer je mehka travica!
 Mleka dosti nam podeli;
 dve čebriči,
 dve keblici,
 drobno kašo ž njim zabeli!
 Mlečna kaša, mati naša
 in otroška sladka paša!

Francišek Levstik.

97. Konj.

Konj je najlepša domača žival. Ves je gibčen in skočen. Dolgi vrat mu lepša lahko-kodrasta griva. Čelo je visoko in ploščato. Oko je veliko in živo. Ušesa mu migajo ponosno pokonci. Prsi so široke in lepo obokane. Noge so visoke in tanke, vendar pa močne in skočne. S kopitom bije zemljo, da kuje podkev iskre ob trdem kremenu. Gladko kožo pokriva gosta, kratka in svetla dlaka. V repu ima dolgo žimo.

Konj pa ni samo lepo zrasla, temveč tudi jako razumna žival. Gospodarja dobro pozna in precej vé, ali je kdo drugi sedel nanj, ali na vozu kdo drugi vzel vojke v roko. Konja lahko naučiš marsikaj, ako ga nagovarjaš izlepa in ako sploh lepo ravnaš ž njim. Ako pa vpiješ nanj, ali ga celo tepeš, je tvoj trud zaman.

Konj je pa tudi pogumna in srčna žival. Ko je premagal prvi strah, stoji mirno v bitvi, kjer pokajo topovi, done trobente in ropotajo bobni. Ob vsi pogumnosti, ki jo kaže konj v bitvi, je vendar sam ob sebi jako plašljiv. Oplaši ga najmanjša stvar, ako je ne pozna.

Žrebe je jako živa in šegava žival. Vedno bi skakalo in se igralo. Konji se imenujejo po barvi dlake: belec, sivec, plavec, kostanjevec, rjavec, vranec, lisec, sirec i. t. d.

Po večjih mestih koljejo ostarele konje in prodajajo njihovo meso ubožnim ljudem, ki si ne morejo kupovati boljšega mesa.

98. Osel.

Če človek pogleda osla, bi komaj verjel, da je ta borni sivec s konjem v najbližjem rodu. In vendar je tako! Konj in osel sta si bližnja rojaka; lepa konjska podoba je pri oslu le pohabljena in spačena.

Osel je manjši od konja; njegovo truplo ni tako zalito kakor konjsko; prsi so ozke, trebuh napet, hrbtišče je bolj koščato. Njegov rep ni prav nič podoben

konjskemu, ker ima le na koncu čop daljše dlake. Kratki vrat z malo grivo drži naravnost naprej. Glava je bolj široka in bolj mesnata nego konjska. Oči so bolj razmaknjene. Najprej ga je spoznati po dolgih ušesih, s katerimi vedno giblje. Ta dolga ušesa mu radi oponašajo nevedni in nagajivi ljudje, pa ne vedo, da ima osel tudi tako dober sluh kakor malokatera žival. Osel je medle, sive dlake; po hrbtu ima črno progo in na plečih tudi črno preko, tako da te dve progi delata podobno križa.

Osel je čemerren in trmast, rad grize, z zadnjimi nogami pa bije; celo njegov glas ni ljudem po godu.

Kakor konj, si tudi osel zapomni vsak pot, po katerem je šel le enkrat. Kjer se je spotaknil, ondi se ne bode tako lahko drugikrat, ker se spomni prve nesreče, kadar pride na ono mesto. Tovorivec je boljši nego konj; nesti more tri, tudi štiri cente. Hodi varno in oprezno, zaradi tega je posebno imeniten po goratih krajih.

Osel mora biti zadovoljen z malovredno krmo. Suho listje, osat in druga bodeča zelišča so njegova navadna hrana. Samo voda mora biti čista, sicer je ne pije.

Ves drugačen nego naš sivec je osel v gorkejših krajih. Tam so osli mnogo večji, živahnejši in urnejši od naših.

Osličino mleko, pravijo, de dobro ljudem, ki bolehalo na prsih. V južni Evropi jedo tudi oslovsko meso. Iz kože delajo pergamen in močno usnje; napenjajo jo tudi na bobne.

99. Konj in osel.

Gospodar žene konja in osla s tovoroma obložena. Na poti pravi osel konju: „Moj tovor je pretežak; vzemi mi nekaj in pomagaj mi nesti, sicer me potare breme.“

Ali konj neče storiti tega. In res se zgrudi osel pod težkim bremenom in pogine.

Tedaj pa naloži gospodar konju ves oslov tovor, odere osla in mu oprti še njegovo kožo po vrhu.

Žalostno je sedaj zdihovala konjska para: „Oh, jaz siromak! Ker nisem hotel prevzeti le malo bremena svojemu sotrpinu, so mi naložili vse njegovo breme in še kožo po vrhu.“

Iz „Vrtca“.

100. Pes.

Med vsemi živalmi je pes človeku najzvestejši prijatelj, gospodarju popolnoma udan do smrti. Pes je edina žival, ki je šla za človekom v najmrzlejše in najgorkejše kraje, skratka — po vsi zemlji.

Psa sploh je težko opisati po njegovi postavi, ker je jako različen po velikosti, barvi, dlaki, ušesih in glavi. To se pa more vendar reči, da imajo vsi psi ostre zobe, potem dolg in gladek jezik, o očesu okroglo zenico in na sprednjih nogah pet, na zadnjih pa samo štiri prste s topimi kremplji. Rep je zasukan na levo.

V jedi pes ni izbirčen. Kar je človek, to je tudi pes; najrajši pa vendar meso, posebno če malo smrdi. Loče mnogo vode.

Pes je bolj podnevna nego ponočna žival, dasi je tudi ponoči živ in buden, ako je treba. Spi ponoči in podnevi, toda nikdar ne dolgo. Spanje ima lahko, da se prebudi pri najmanjšem šumu. Tudi sanja se mu rado. Poti se malo; če mu je vroče, moli jezik iz gobca in hrope. Med pasjimi čuti je voh najboljši; tudi ima tanek sluh in dober vid.

Glavna lastnost vsakega psa je zvestoba. Zato je pa tudi človeku med vsemi živalmi najljubši tovariš. Gospodarju čuva hišo in čredo, imetje in življenje; pomaga mu loviti divjačino, kaže pot, nosi pisma, vozi kolca in vrti raženj v kuhinji.

Psi imajo mnogo bolezni. Najstrašnejša med vsemi je pa steklina, ker stekel pes ne okuži samo drugih psov in drugih živali, ampak je nevaren tudi človeku. Najboljše znamenje, da je pes zdrav, je mrzel in moker nos.

101. Pametni koder.

V mestu je konjederec polovil mnogo psov ter je vse, velike in majhne, stare in mlade, gosposke in kmetiške, zaprl v kolnico, kjer so ujeti psi s strašnimi glasovi tožili o svoji nesreči. Samo koder se je udal usodi. Mirno je sedel v kotu in pazil, kako odpira konjederec vrata. Za njim je šel poskušat tudi on. Spel se je do kljuke, jo pritisnil s sprednjimi nogami — vrata so se odprla, in sedaj — smuk! — skozi vrata koder in vsi drugi jetniki za njim, pa hitro v mesto nazaj vsak k svojemu gospodarju.

Francišek Erjavec.

102. Mačka.

Kakor je pes že od nekdaj povsod domača žival, tako je šla tudi mačka za človekom skoraj po vsi zemlji.

Mačka je lepa žival. Na nji je vse lepo gladko, vse okroglo. Nobeden ud ni prevelik, nobeden premajhen, vse je v najlepšem razmerju. Nobena žival nima tako lepe okrogle glave kakor mačka. In kako je gibka in okretna, ročna in skočna! Človek bi skoraj mislil, da v njenem truplu ni kosti, tako je voljna in mehka, tako se zvija in izteza. Tudi šapice so mehke, zato hodi tiho. Ostri in močni kremplji so skrčeni in skriti v koži; pokaže jih le tedaj, kadar kaj lovi ali kadar se brani. Dolgi, proti koncu tanjši rep je jako gibčen in malokdaj miren. Kakor vsaka žival, ki lovi in je druge, ima tudi mačka ostre zobe. Jezik ni gladek kakor pasji, temveč oster (raskav).

Mačkina gibčnost se vidi, kadar pada. Mačka pade zmeraj na noge. Nad vse druge domače živali pa povzdiguje mačko njena čistost in snažnost. Neprenehoma se liže in snaži. Mačka slabo voha, izvrstno pa vidi in še bolje sliši. V očeh nima okrogle zenice, nego podolgasto, ki se v temi raztegne, v svetlobi pa stisne. Zato vidi mačka dobro tudi ponoči.

Miši so mački najljubša jed. Razen miši lovi tudi majhne ptice. Priučila se je tudi kuhanih jedi; najljubše ji je vendarle meso, pa tudi rada pije mleko.

Mačka ne mara za družbo. Najrajša iztika sama po hlevih in kletih, po žitnicah in drvarnicah. Rada zahaja tudi pod streho in se najrajša izprehaja po strehah.

Mačka je prekoristna. Kdor je skusil, kaj počno podgane in miši ponoči, da človek ne more zaspati od nemira in strahu in si vendar ne ve pomagati, ta ceni mačko. Ena sama mačka strahuje te nočne rogovileže.

103. Deček in njegov maček.

V pomorskem mestu je živel ubog, ali pameten deček, ki je sklenil iti na ladjo ter se odpeljati po morju v prekmorske dežele, da bi ondi poskusil svojo srečo. S seboj ni vzel ničesar, ker ni imel ničesar. Edinega mačka, ki ga je imel prav rad, ni hotel pustiti drugim ljudem; njega je vzel s seboj na ladjo.

Ko pridejo do Indije, se vzdigne velik vihar in vrže razbito ladjo in vse ljudi na suho. Prebivavci one dežele jih polove, zvežejo in odtirajo pred svojega kralja. Tudi naš deček z mačkom je bil med jetniki.

Pridejo pred kralja, in ta jih začne izpraševati. Med izpraševanjem je pa prišlo iz sto in sto lukenj vse polno miši in podgan, ki se niso bale prav nič. Bile so tako predrzne, da so nadlegovale celo kralja. Nalšč za to postavljeni služabniki so jih morali pojati in pobijati.

Deček to vidi in izpusti izpod pazduhe mačka, ki ga je že komaj krotil. Maček skoči med nje, jih grize in davi, da je groza; miši in podgane cviliijo in iščejo lukenj. V nekoliko trenutkih je bilo vse mirno.

Kralj se čudi in gleda to malo žival, ki je tako hitro ustrahovala njegove nadležne sovražnike, katerih niso

mogli ukrotiti vsi njegovi služabniki. Kralj gladi in objema sedaj mačka, sedaj dečka, in oba sta morala ostati pri njem. Deček je bil njegov ljubljeneec. Pozneje je bil celo prvi kraljevski svetovavec. Pa tudi mačku se je godilo dobro. Bil je pri vseh v velikih časteh, in kralj ga je povzdignil v častno službo prvega generala.

Ko je minilo več let, se je mladi mož vrnil v domovino z vsem bogastvom, ki mu ga je bil pridobil maček. Začel je veliko trgovino, in kmalu je zaslovelo njegovo ime med vsem trgovskim svetom. Njemu in tudi njegovim otrokom in vnukom je ostal pridevek: Maček.

Francišek Erjavec.

104. Miš.

Kdo ne pozna te sladkosnede, razposajene in zvite tatice? Po kletih in hramih gloje kruh in žito, slanino in maslo, sveče in sir, liže smetano, pije mleko in sreblje olje iz svetilnice. Pred njenimi ostrimi, dletastimi zobci ni nič varno.

Miška je lepa, živahna in okretna živalca. Truplo je lepo zalito in vitko, gobček je koničast, nožice so zale, velike oči so črne in svetle. Sivi svilnati kožušček ji pristuje kaj lepo. Samo precej dolgi repek jo malo kazi, ker je skoro popolnoma gol. Njeno vedenje je prav šegavo in kratkočasno. Jako je urna in skočna, nemirna in zvedava. Miška vedno krči in viha gobček, kar je znamenje, da dobro voha. Ima pa tudi dober vid in zlasti tenák sluh.

Najškodljivejša in najpožrešnejša naša miš je poljska miš. Največji sovražnik miši je maček; toda tudi sova, jež, dehor in podlasica ugonobe mnogo miši.

105. Neoprezna miška.

Miška, razvajena sladkih reči, je rada tekala iskat slaščic. Suho zrnje ji ni več ugajalo, ni marala za skorjico kruha; mikala jo je le sladka smetana in mleko. Preišče vse kote, polize vse sklede in iztakne lonce. Poslednjič ovoha košček slanine, nastavljene v loncu.

Veselo poskoči in se prevrne v lonec. Ali iz lonca ne more nazaj, in dobra slanina ji ne diši več.

Vsa plaha skače po temnem loncu, se plazi po vseh krajih, pa ne more iz smrtne globočine.

„Oh, nesrečna sladkosnednost!“ zdihne milo, „kam si me zavedla! Lahko je priti v nesrečo, težko uiti iz nesreče; meni pa sedaj celo nemogoče!“

Anton Martin Slomšek.

106. Ovca.

Ovca je mirna, krotka, potrpežljiva in dobročutna, ali tudi neumna, trapasta, plaha in boječa žival.

Vse ovce so kratkega vratu, valjastega trupla in visečega krajšega ali daljšega repa. Tanke in suhe noge se končujejo v dva parkeljca, po katerih hodi; zadaj pa ima še dva manjša krnasta, ki se ne dotikata tal. Ovca ima suho glavo, izbočen in dlakav nos ter velike razmaknjene oči, ušesa ji pa stoje v stran. Oven nosi na glavi votle, robate, polžasto zavite in počrez nagrbane rogove. Razen glave in nog ima ovca po vsem truplu dolgo kodrasto dlako, ki jo imenujemo volno.

Od ovce se rabi vsaka, tudi najmanjša stvar. Jag-njetina in bravetina je jako dobra in tečna jed. Iz slad-kega ovčjega mleka se dela okusen sir. Iz loja ulivajo sveče, iz raznih odpadkov kuhajo klej. Iz črev sučejo strune; tudi iz rogov se napravljajo razni izdelki. Naj-večjo korist ima človek od ovčje volne. Iz volne se predejo, pleto in tko vsakovrstne pletenine in tkanine. Iz ustrojene ovčje kože delajo mehke rokavice in druge stvari. Ustrojena koža z volno — krzno — se rabi za kožuhe in kučme.

107. Volk in koza.

Koza se je pasla na visoki skali. Pod skalo pride volk. Ko pa vidi, da ne more do koze, ji reče: „Tetka, pridi sem k meni! Tu je mnogo boljša paša nego tam na skali.“

Koza pa reče: „Hvala za povabilo, striček! Šla bi že, a vem, da želiš sebi pe-čenke in ne meni travel!“

108. Prašič.

Med vsemi domačimi živalmi je prašič najpožrešnejši in najnečistejši. To sta njegovi glavni lastnosti, zaradi katerih je povsod na slabem glasu. Dasi je nečista žival, gre vendar rad v vodo in tudi plava dobro. Svinje, ki se pasejo zunaj, gredo večkrat po cele ure daleč, da pridejo

do vode, in vidi se jim, kako jim ugaja kopel. Znano je, da celo zbole, ako se poleti ne morejo kopati. Kar velja za človeka in za živali, velja tudi za svinjo: Čistota je pol življenja.

Od zaklanega prasca ne gre nič v izgubo. Celo kri se podela v klobase. Ščetine, zlasti one na hrbtu, se potrebujejo za dreto, za krtače, za omela in drugo enako orodje. Glavni dobiček pri svinji je meso, slanina in salo. Svinjetino jemo presno, kuhano, praženo in pečeno, ali pa jo nasolimo in posušimo v dimu. Suho in dobro prekajeno meso je tečno in okusno ter se drži več let.

Star divji mrjasec je strahovito močna, skoro dva metra dolga zver in je po postavi in rasti podoben domačemu prašiču.

109. Koline.

Mi smo davi muho klali
in koline vam poslali,
z mesom tudi klobasic:
nekaj lepih krvavic,
tri mesene,
tri prtene.
Vina v reki si kupite,
z njim koline poplaknite.

Francišek Levstik.

110. Petelin in kokoš.

Na vzhodu se še ne dani, in že se na dvorišču razlega glasni petelinov „kikeriki“. Z veseljem ga čuje zgodnji voznik in potnik na cesti, ker mu naznanja zaželeni dan. Neugodno pa doni na ušesa zaspanemu hlapcu.

Petelin je lep ptič, mogočen in ošaben gospod. Le poglej ga, kako se vede gizdavo, kako moško prestavlja noge, kakor bi bilo vse njegovo!

Kokoš je manjša od petelina in nima tako velikega grebena in podbradka, niti tako lepega perja. Pohlevna je in tiha, mirna in krotka, z vsem zadovoljna. Pametna ni ravno, ali zato je neizrečno dobra mati. Ves dan kloče in vabi piščeta k sebi, hodi skrbno okoli njih, jih uči zobati, jim izlušči vsako zrno, vsako drobtinico jim izbrska pred kljunček. Sicer plaha in boječa kokoš je sedaj kot mati hrabra in drzovita. Ne boji se tudi velikega psa; togotno se mu zaganja v glavo.

Kura koristi človeku z jajci, z mesom in s perjem. Jajca so sama ob sebi mehko kuhana prav zdrava in tečna jed, še več jih pa potrebujejo za raznovrstna druga jedila.

111. Petelina.

„Petelin tuji teče tam; tega izlepa ne bode več k nam! Klatil se je krog naših domov, kakor bi bil ves dvor njegov. — Pomnite: Kdor se mi drzne upreti, sramotno pojde z doma po sveti!“

Petelin je oster bil gospod, krotil kokoši in račji rod. In kdor je na dvor prišel neznan, precej je velel, da mora v stran. Ali ko tudi psu ni zanesel, dodobra ga pes za vrat je potresel.

W. Hey — Anton Funtek.

112. Lastovica.

Lastovica se je prikupila človeku kakor nobena druga ptica. Povsod jo imajo radi, povsod jo željno pričakujejo in veseli pozdravljajo. Z otožnim srcem jo vidijo spet odhajati jeseni.

Lastovica je drobna ptica dolgih perutnic — kakor ustvarjena za letanje. Kljunček je kratek in ploščat, na koncu malo prikrivljen. Šibke nožice niso ustvarjene za hojo.

Lastovica je izvrstna letavka. Hitro šviga po mestnih ulicah; sedaj leta nizko ob tleh, sedaj se dviga visoko nad cerkev. Na cesti pobira blato s kljunom in ga odnaša tja, kjer misli delati gnezdo. S krempeljci se drži, s kljunom pa polaga grudico na grudico. Da je gnezdo trdnjše, vplete med blato tudi kako bilko.

Samica znese v gnezdo štiri do šest belih, sivo ali rjavo pikčastih jajčec, katera izvali v dvanajstih dneh. Mladiči vedno čivkajo in odpirajo lačne kljune, da stara dva komaj donášata toliko živeža.

Ko je odrasel prvi zarod, vale stari še enkrat. Ko so spravili tudi drugi rod na noge, potem se zbirajo stare in mlade lastovice. Nekoliko dni letajo nemirno v večjih jatah okolo poslopij, neke noči pa izginejo.

Pri nas stanujeta dve lastovici, namreč domača ali kmetiška in hišna ali mestna lastovica.

113. Lastovica in Zveličar.

Ko je visel naš Zveličar v smrtnih bolečinah na križu, so prišli židje in ga zaničevali. V tem hipu prileti lastovica in srdito cvrči okolo križa, kakor bi se hotela jeziti na žide in braniti Kristusa. Nato sede vrhu križa in cvrči tako dolgo, da odidejo židje. Naposled

obletava umirajočega Kristusa, da mu frfotaje hladi bridke rane. Zato kristjani še dandanes spoštujejo lastovice, one pa rade posedajo na križe vrhu zvonikov in smejo tudi med svetim opraviлом prileteti v cerkev in tam žgoleti.

Zapisal Anton Brezovnik.

114. Vrabec.

Vrabec živi le blizu človeškega domovanja, dasi človek ravno ne mara zanj. V tem je siromak podoben nadležni miši, ki tudi spremlja človeka po vsem svetu.

Glasu nima ugodnega, ali vendar molči malokdaj. Najbolj zgovorni so vrabci poleti in jeseni, ko je povsod dosti zobanja; takrat se neki bahajo: „Žito imam, pa žaklja nimam, žito imam, pa žaklja nimam!“ Pozimi pa, ko medle na hudem mrazu, žalostno čivkajo in baje tožijo tako-le: Žakelj imam, žita nimam, siten, siten, šlek, šlek, črn, črn!“

Vrabec je jako oprezen in pameten. Ako se le pripogneš, da bi pobral kamen, ali če nameriš s palico nanj, hitro odleti.

Vrabci gnezdijo jako zgodaj spomladi. Najrajši gnezdijo pod streho. Mladiče pitajo s samim mrčesom. Ker vale vrabci na leto po trikrat, pokončajo po vrtilih in po polju mnogo škodljive golazni. Ko sta stara dva srečno odgojila drugi in tretji zarod, se združijo mladi in stari vrabci v velika krdela. Veselo letajo po polju, pri nas posebno po prosu.

Ali za tolsto jesenjo pride mršava zima. Velika krdela se razkrope in se spet približajo ljudskim stanovanjem, ker se tu še najprej kaj dobi za lačni kljun.

Prebije se tudi najhujša zima — potem pa spet pride pomlad in ž njo novo življenje.

115. Ujeti vrabec.

Ho, ho! No, vrabec, dober dan!

Kosmata kapa, zdaj si vgnan!

Ne vidiš? V izbo si zaprt!

Le sili venkaj v senčni vrt!

Iz kota letaj naglo v kot,

po oknih tolci tam in tod!

Če kljun razbiješ in glavó,

prišel si vendar mi v rokó!

Poslušaj me, predrzni ptič!

Gospod sem jaz, ti nisi nič,

pa ako vrabcem slavno znan

ključar si bil in sam župan!

Z udarcem prvim te zdrobim!

Kogà zato se kaj bojim?

Če hočem, ti zavijem vrat,

ker ti si stare mere tat!

Ne veš, kako si črešnje kral,

po zrelem prosu ščebetaj?

In če pokličem: „Kužek, ná!“

Željan je tvojega mesá.

A če usmiljen biti čem,

nožice primem in odprem,
 ter ž njimi — nič ne bodi hud! —
 odstrižem repek in perut!
 Aha, za stari potlej greh
 skukucaj le prašan po tleh:
 Pod mizo pojdeš in pod klop,
 doklèr ne sne te mačji zob. —
 Kako ta stvar se tebi zdi?
 A človek sem, ne boj se ti!
 Zatorej svobodo ti dam,
 da bodeš vedno pomnil sam
 in vrabcem vsem oznanjal rad,
 da svoboda je zlat zaklad.
 Dovolj po sobi sem lovil,
 dovolj te plašil in podil;
 spet okno ti odpiram zdaj,
 le smukni hitro v zélen gaj!

Francišek Levstik (svobodno po Bürgerju).

116. Ščuka.

Ščuka je jako požrešna ujedna riba, ki meri v dolgosti časih nad meter. Telo je valjasto, glava ploščata. V čeljustih in na nebu ima velike, neenake, nazaj zakrivljene, koničaste zobe. Pokrita je z drobnimi luski. Kakor vse ribe, se tudi ščuka giblje s plavutami in diha s škrgami.

Ščuka prebiva povsod po naših sladkih vodah. Tu ne žre samo črvov, vodnih žužkov, rib in iker, žab, kač

in podgan, temveč poteza tudi liske, race in gosi pod vodo. Dogodilo se je celo, da je popala človeka, ki se je kopal.

Ena sama velika ščuka napravi v ribniku veliko škodo. Zato rede ščuke v posebnih ribnikih, kjer jih hranijo z manjšimi, manj cenjenimi ribami.

117. Ribica.

„Ribica, ribica, mala stvar,
le ne popadi trnka nikar!
Hitro se v vrat ti zasadi;
bolelo bi te, pritekla bi kri.
Ali ne vidiš dečka tam?
Ribica, urno splavaj drugam!“

Zdi se drugače ribici mladi,
gleda samo po tolsti vadi.
Misli, da z vrvco deček ta
ondi na bregu se le igrá.
Zdaj priplava, zine močno —
Ribica, zdaj te boli hudó!

W. Hey — Anton Funtek.

118. Uganka.

Prav kratek sem krojač,
ves bos sem in brez hlač,
dve škarjici imam,
hudó včleniti znam.
Po vodi rad veslam,

globoko skrijem se,
 če hočeš vjeti me.
 Če vbožec se vlovim,
 na mizo prismučim,
 rdečo kožo 'mam,
 ker me je tega sram!
 Belé oči dobim,
 veš li, kak' se velim?

Anton Martin Slomšek.

119. Rjavi hrošč.

Vsako četrto leto je hroščevo leto. Ob prvih toplih pomladanskih dnevih začno hrošči lezti iz zemlje. Podnevi in ob slabem vremenu mirno sede po drevju. Ob toplih večerih pa glasno roje po zraku in iščejo primernih dreves za žrtje. Najljubši jim je hrast. Le poglejmo hrastov gozd v hroščevem letu! Sredi maja je gol, kakor bi se bil posušil

Samci potem poginejo, samice pa se zarijejo v zemljo in ondi odlože kakih 30 okroglih **jajec**. Iz jajec se izvale **ličinke**, ki obgrizujejo rastlinam korenine in jih izpodjedajo, da usihajo zaradi tega. Te ličinke imenujemo ogrce ali podjede. Iz njih nastanejo v treh ali štirih letih zopet **hrošči**.

Tega hudega sovražnika je treba zatirati na vso moč. Hrošče pobiramo najlažje, ako jih otresamo z dreves. Ali to se mora delati zgodaj zjutraj, preden jih je obsijalo solnce, ali pa ob mrzlih in oblačnih dneh. Takrat vise hrošči obumrli po listju in vsak stresljaj jih pomeče na tla. Ko se pobero, jih pomorimo najlažje, ako jih poparimo.

120. Dva hrošča.

Dva hrošča sta sedela na hrastiču, ki ga je bil zasadil gospodar poleg dvorišča. Po dvorišču je stopal petelin. Hrošča ugledata petelina, in prvi reče drugemu: „Glej ga, glej! Tako hodi, kakor bi bilo vse njegovo. Gotovo si misli, da se vse stvari tresejo pred njim. Hrošč sem samo, pa se ga ne bojim kar nič.“

Drugi pravi: „E, ne vem, bratec! Petelin te pohrusta, pa je po tebi!“

Prvi pa se odreže: „Pohrusta? Kajpada! Pod kljun mu prifrčim, izpod kljuna odletim, pa naj gre za menoj, če more!“

Tako reče in zleti na dvor. Priplazi se do petelina. Petelin ugleda hrošča, odpre kljun — hop, in bilo je po njem!

Oni na drevesu pa pravi: „Kaj sem dejal? Ne sili se tja, kjer te ni treba in kjer ti preti nevarnost!“

121. Kapusov in glogov belin.

Našemu kmetu je zelje, bodisi presno ali kislo, poglavitna jed. Težko ga pogreša, če mu ni obrodilo kakega leta, ali če so mu ga požrle gosenice.

Noben mrčes ne napravi zelju toliko škode kakor kapusov belin. Njegova gosenica požre lepenje (liste), preden se je strdila voha v glavo, tako da ne ostane nič do golih reber.

Ako je topla pomlad, vidimo tega metulja letati že meseca malega travna. Samica začne leči jajca na

zelje. V štirinajstih dneh se izvale **gosenčice**. Te ostanejo nekaj časa skupaj in žro lepenje na spodnji strani. Ko so dorasle, se razlezejo. Vsaka si poišče na drevesu ali zidu, na vrtni ograji ali kamenu prostorček, kjer se izpremeni v **bubo**. V štirinajstih dneh je **metulj** razvit. Kmalu potem so gosenice drugega zaroda na zelju, in ta uniči časih na daleč in široko ves pridelek.

Sadnemu drevju škoduje posebno glogov ali vrtni belin. Njegova samica znese jajca listju sadnega drevja na zgornjo stran. Gosenice si naredo na vejici zapredek, v katerem prezimijo. Ko jih prebudi pomladno solnce, izlezejo iz gnezda ter žro brstje in cvetje. Kjer ljudje ne čistijo drevja gosenic in zapredkov, tam opustoši gosenica vrte prej ali slej.

Izmed ptičev posebno sinice in kraljički pridno zobljejo gosenice, ali največji neprijatelji so jim najezdniki.

122. Deček in metulj.

Deček :

Metuljček mili,
nežnokrili,
reci, ob čem živiš,
da le po zraku vedno frliš?

Metulj :

Vonj cvetičji, solnčni žar
hrana moja je vsekdar.

Deček bi ga bil rad ujel,
 metulj pa je proseče del:
 „Ljubi deček moj, nikari,
 naj igram se v solnčnem žari!
 Saj ko zajde za goré,
 ležal bodem mrtev že.“

W. Hey — Anton Funtek.

123. Žito.

Brez kruha bi ne mogli živeti. Kruh se nareja iz moke, moka se melje iz žita, a žito raste po njivah. Njivo je treba gnojiti, orati, kopati, obsejati in branati. To je že mnogo dela. Ali ljudje ne morejo storiti, da bi tudi izraslo vsejano žito. To stori le dobri Bog, da vzklije vsejano zrnce na njivi, ponikne v zemljo, požene bilke, zraste, se izklasi in dozori.

Ako denemo zrnce k ušesu, ne slišimo v njem nobenega glasu. Ako ga položimo predse na mizo, se ne premika. A vendar je v njem vse polno življenja. Ako vseješ žitno zrnce v dobro obdelano zemljo, se že za nekaj dni pokaže v njem skrito življenje. Kal se začne gibati v zrcu, pretrga kožnati zavitek, in rastlinica použije belo moko, ki je okolo nje.

Ko je zrno že nekoliko dni prespalo v temni ječi, se napne ter razširi; naposled se prikaže peresce in korenina. Korenina se spusti v zemljo, da najde tam hrane in pijače. Peresce se vzdiga in raste iz zemlje. Zrak in solnčna gorkota sta hrana nežnemu perescu. Bog ga varuje in brani, razploduje in pomnožuje. On stori, da lepo raste in zori.

Iz „Vrtca“.

124. Polje.

Vidiš li zdolaj pred sabo poljá?
Žito vsejali na to smo ravan,
pa mu pozimi odeja snegá
bila v dobrotno in toplo je bran.

Ozeleneva se tukaj in tam,
solnce mu greje peresca in kal;
zlata pšenica obeta se nam,
ječmen veselo poganja od tal.

Francišek Levstik.

125. Prepelica.

Stara prepelica reče mladim prepeličicam: „Jaz grem nekam, ve pa ostanite tu in dobro poslušajte, kaj poreko ljudje, ki pridejo mimo.“

Pride gospodar in reče: „Žito je zrelo, porečem sosedom, da pridejo jutri žet.“

Ko se vrne stara prepelica, reko prepeličice: „Joj, odletimo, odletimo! Gospodar je prišel in rekel: Žito je zrelo, porečem sosedom, da pridejo jutri žet.“

Stara prepelica reče prepeličicam: „Nič se ne bojte, dokler misli na sosede, ne bodo želi.“

Drugi dan zopet odleti stara prepelica. Gospodar pride in reče: „Žito je zrelo, porečem sorodnikom, da pridejo jutri žet.“

Ko se vrne prepelica, reko prepeličice: „Odletimo! Gospodar je rekel: „Žito je zrelo, porečem sorodnikom, da pridejo jutri žet.“

Stara prepelica reče prepeličicam: „Nič se ne bojte, dokler misli na sorodnike, ne bodo želi.“

Tretji dan zopet odleti stara prepelica. Gospodar pride in reče: „Žito je zrelo, jutri pojdem žet jaz in moja družina.“

Ko pride stara prepelica, reko prepeličice: „Joj, odletimo! Gospodar je rekel: Žito je zrelo, jutri pojdemo žet jaz in moja družina.“

Stara prepelica reče prepeličicam: „Sedaj pa odletimo; kadar se on sam prime dela, bodo pa želi.“

Po Langbeinu Matija Majar.

126. Krompir.

Krompir je najcenejša hrana ubožnim ljudem in daje tudi gospodi tečno in okusno jed. Krompir potrebuje malo obdelovanja; skoro v vsaki zemlji se obnese dobro in obrodi malone vsako leto.

Krompir sejejo malokdaj, dasi lahko dobimo njegovo seme. Seme se naredi v okroglih, zelenih, kakor črešnja debelih jagodah, ki vise ob krompirjevem stebelu. Cvetje ima belo ali vijoličasto barvo.

Ko je rastlina po pedi visoka, jo je treba okopati in ogrebat. Meseca malega srpana dozori zgodnji krompir; ni ga pa varno uživati preveč, ker tak krompir škoduje zdravju. O sv. Mihelu izkopavajo tudi ostali krompir. Da je zrel o tem času, to se pozna na njegovem zelišču, ki usiha in počrnuje.

Zdaj hiti vse na polje. Možje in žene izkopavajo krompir, a otroci ga pobirajo in znašajo na kup:

debelejši krompir posebe in drobnejši posebe. Otroci zakurijo tudi ogenj, ker je v tem času že mrzlo, in peko krompir v žerjavici. Pečen krompir je prav dober. Zvečer pobero krompir v koše in ga zvozijo domov, kjer ga spravijo v zračne in ne pregorke kleti.

Iz „Vrtca“.

127. Sadni vrt.

Prostor za hišo je pridni sadjerejec globoko prekopal in skrbno obdelal, zasadil sadna drevesa v lepih vrstah in čakal več let. Potem je pa prišla pomlad. Gole veje je odela v zeleno oblačilo. Pognale so popje, in iz njega je vzkliko sto in sto cvetov.

Ej, to je resnično lep pogled! Kako utriplje delavnemu gospodarju srce od veselja, ko vidi rdečkasto-cvetočo jablan, belkasti cvet hrušek, rdeči nakit breskev in snežnobeke cvetove sliv in češpelj. Vedno je na vrtu. Zdaj obrezuje, zdaj obira z drevesca izrastke in smet; zdaj okopava, zdaj privezuje šibko debelce h kolu. Vedno je dela več kot dovolj. A ne plaši se ga niti on, niti njegovi otroci. Dobro vedo, da bo takrat, kadar pride plodna jesen, tisočkrat poplačan ves ta trud.

In res! Cvetje sahne in odletava. Pod vejami je sedaj tako, kakor je bilo prej po vejah: belo je vse, kakor bi bil zapal sneg. Le tu in tam se rdi odpadel rdečkast cvet med travo.

Pa kako je vse živo na sadnem vrtu! Naselili so se vanj ptiči pevci, ki cvrče, pojo in žvižgajo od ranega jutra do poznega večera. Pa kaj? Ali so prišli pokušat,

kako zori sadje, ali bo že kaj kmalu dovolj sladko in okusno? O, kaj še! Prišli so, da se goste z nebrojnimi gosenicami in hrošči, ki lazijo in frče ob sadnem drevju, kateremu so v veliko škodo. Te škodljivce pokončujejo, da je kaj!

In tako zori sadje bolj in bolj! Kmalu se prismeje z drevesa rdeče jabolko, tam z drugega sladka hruška, še dalje tamkaj češplja, potlej sliva, breskev, oreh in Bog vedi, kaj še vse.

No, sedaj pa le na vrt, otroci! Ej, to dobro de onemu, ki se je toliko trudil spomladi, ako si more in sme svojeročno utrgati sad z onega drevesa, katero je vsadil in obdelal sam in katero je Bog očuval vsake nezgode.

128. Po jabolka!

Jabolka, to dobro vemo,
sladka so kot sama strd,
in zato pa tudi gremo
klatit jih na sadni vrt.

Glej, kako se nam vabeče
smejejo nizdolu z vej!
Vsako zrelo, vsako rdeče —
Kdo se loti jih najprej?

Dobro si pomeril, Jožek,
eno že leži na tleh.
Jeli, čvrst bo ta založek?
To se zna ti na očeh.

Le po njih, dečaki čvrsti,
vsak jih klati, dokler vsa,
kar jih gori je, po vrsti
ne popadajo na tla!

Skrbno jih dekleta bodo
v koške devale tedaj;
prav nobeni ni na škodo,
ako nam pomaga kaj!

Pa naj le še kdo nas vpraša,
kdaj nam je najlepši čas!
Četa brž pove mu naša:
Jabolk čas, ta je za nas!

Anton Funtek.

129. Lipa.

Lipa je najlepše drevo med listovci. Po velikosti in mogočnosti se meri celo s trdnim hrastom, vendar pa je nežna. Deblo marsikatere lipe je tako obširno, da ga ne obseže več mož. Gosto vejevje prehaja v poln, košat vrh. Listi so srčasti. Ko pride poletje, se razvije lepo dišeče cvetje. Tisoč in tisoč čebelic šumi sedaj v vrhu in nabira sladko strd. Iz lipovega cvetja kuhajo dober in zdravilen čaj.

V naših gozdih ne vidimo mnogo lip. Človeku se je priljubila tako, da jo je vzel v svojo bližino. Skoro v vsaki vasi raste pred cerkvijo mogočna lipa. Pod njeno košato streho se posvetujejo možje, pogovarjajo žene, igrajo otroci. V njeni senci poleg senožeti počivajo kosci, leži pastir.

Človek jo je presadil tudi v mesto. Tam jo vidiš samo na vrtu ali v družbi v dolgih drevoredih. Celo posekana še razveseljuje človeško oko. Iz mehke lipovine izrezujejo kiparji različne podobe. — Ličje rabimo za povezovanje.

Človeku je lipa najljubša med vsemi drevesi:

130. Lipa.

Lipa zelenela je
tam v dišečem gaju,
s cvetjem me posipala,
del sem, da sem v raju.

Ptičice je miljena
v senčico vabila;
kadar ležal sem pod njo,
me je ohladila.

Zdaj pa je ubožica
skoro ovenela;
cvetje, listje ljubljeno
zima ji je vzela.

Spavaj, draga lipica,
večno ne boš spala!
Nova pomlad tebi spet
novi cvet bo dala.

Miroslav Vilhar.

131. Smreka.

Zima je. Debel sneg leži po zemlji, mrzli vetrovi buče v prirodi — neprijazen, pust je svet. Kje si zdaj ti, cvetoči vrt? In kje si ti, zeleni gaj? Kje ste ve,

prijazne ptice? Pa kam si se zakoval, oj, hitri moj potoček? Vse je zamrlo, pospalo, preminilo! Zima je prišla, vzela vrtu cvetje, gozdu zelenje, gajem pevce in odela potok z ledom.

Toda, stoj! Vidiš li drevo tam v golem gozdu? Kako pripogiba veje pod sneženo težo, kako mu dobro pristujejo dolge ledene sveče, ki so se obesile po njem! Da, to je smreka, ki stoji ravna kot sveča sredi zime, a je ohranila tudi zdaj tisto lepo zelenje, ki jo krasi spomladi, poleti in jeseni.

Lepo drevo je smreka! Pri nas ni višjega drevesa. Njene korenine ne sezajo globoko in na široko v zemljo, zatorej jo lahko podere vihar. Deblo ima ravno in valjasto. Pokrito je s hrapavim lubjem. Veje so početkoma dolge, proti vrhu se pa krajšajo bolj in bolj ter končno preidejo v koničast vršiček. Veje imajo vedno zelene igle. Smreka cvete neznatno, rodi češarke in hrani v njih seme.

Smreka je — kakor jelovo drevje sploh — jako koristno drevo. Daje nam dober les in drva za kurjavo. Od nje dobivamo trpentin, trpentinovo olje, čreslo, smolo, smolnjak in lesno volno. Smreke rabijo tudi za jadrnike. Pozimi jih po nekaterih hišah vidimo kot božična drevesca.

132. Gobe.

Gobe, ki jim pravimo tudi glive, so rastline brez listja in cvetja. Rasto po vlažnih, senčnatih krajih, pa tudi pod zemljo, po drevju in po drugih stvareh. Zlasti rade rasto v velikem številu koncem poletja in jeseni

po deževnem vremenu. Skoro vse gobe imajo lepe, žive barve, ali malo onega lepega zelenja, katero vidimo na drugih rastlinah. Sploh so gobe mesnate in nekoliko sočnate rastline, ki imajo na deblu večinoma klobuček. Nekatere gobe so dobre za jed, a mnogo jih je jako strupenih. Zatorej je treba gobe dobro poznati, da kdo ne zboli ali celo ne umre, ako jih jé.

Strupene gobe se težko ločijo od takih, ki jih smemo uživati. Največ se poznajo po tem, da imajo neprijeten duh, da so sluzaste ali slinaste in da hitro izpremene barvo, ako se narežejo ali prelomijo. Strupene so tudi one gobe, katere rasto po nečednih krajih. Najbolje pa je, da nabiramo in jemo samo takšne gobe, ki jih prav dobro poznamo in o katerih vemo, da ne škodujejo človeškemu zdravju.

Pri nas najbolj znana strupena goba je **rdeča mušnica**. Mušnica pravimo tej gobi zato, ker po nji pocepajo muhe, ako jo polijemo z mlekom in nastavimo muham. Rdeča mušnica se pa imenuje zato, ker ima rdeč, z belimi bradavicami posut klobuk.

Iz „Vrtca“.

133. Volčja črešnja.

Oče gredo v gozd mah kosit. Janezek gre ž njimi. Ko prideta v gozd, zaslišita v goščavi ječanje. Oba gresta naravnost tja, kjer sta slišala zdihovanje, in tam najdeta na tleh deklico. Četudi je bilo v gozdu hladno, je bila deklica vendar vsa potna po čelu, in z lic ji je puhtela huda vročina.

„Kaj ti je, deklica?“ vprašajo oče.

Deklica pove, da je snedla nekaj črešenj, katere je bila nabrala na rastlini v dolini. Sedaj ji je pa neznansko vroče, in v vratu jo nekaj davi in ji zapira sapo. Oče vidijo, da je tam v dolini velika strupena volčja črešnja. Hitro utrgajo na tleh bilko ter reko deklici, naj odpre usta. Deklica odpre usta, in oče ji z bilko tako dolgo žgečkajo nebesne čutnice, da začne bljuvati in metati strup iz sebe. Potem jo odneso v vas k njenim staršem. Starši so poslali hitro po zdravnika; ta je pomagal ubogi deklici še o pravem času.

Oče vzamejo potem Janezka s seboj v močvirno dolino in mu tam pokažejo nevarno volčjo črešnjo, rekoč: „Volčja črešnja zraste čez meter visoko. Ima rogovilaste, kocinaste veje in umazano-rjavo cvetje. Njene črne črešnjice so podobne višnjam in zmotijo marsikaterega nevedneža, ki meni, da so to drobne črešnje.“

Janezek vpraša: „Čemu pa rasto te nevarne rastline med drugimi dobrimi rastlinami?“

Oče odgovore: „Nevednemu človeku škoduje ta rastlina, učenim in modrim ljudem pa daje dobiček. Iz nje delajo zdravniki dobra zdravila, s katerimi lahko odpravijo marsikatero bolezen.“

Andrej Praprotnik.

134. Železo.

Tonetov oče so bili priden kovač in so sinu kaj radi pripovedovali o tem rokodelstvu. Pri lahkem kovaškem delu sta se pogovarjala oče in sin tako-le:

Oče: Ali veš, Tone, kje je železo doma?

Tone: Vem, da je v zemlji; toda prosim, povejte mi kaj več o tej kovini!

Oče: Železo je na zemlji najkoristnejša kovina. Železo potrebujejo vsi ljudje. In prav zato, ker je železo toliko potrebno, ga je razpostavil ljubi Bog povsod, da ga ne pogrešajo nikjer. Železo je v zemlji, pa tudi v vodi in celo v zraku. Rudarji kopljejo železno rudo v zemlji. To rudo potem raztope v plavžih ali talilnicah, da dobe iz nje lepo lito železo. Plavži ali talilnice so 15 do 25 metrov visoke peči, ki so sezidane iz nepregorljive gline. Lito železo, ki priteče iz plavžev, je trdo in krhko, da ga ne moremo variti in raztezati. Vendar pa ga uporabljamo v izdelovanje mnogovrstnih reči. Iz litega železa ulivajo v tvornicah peči, cevi, krogle, ograje, lonce i. t. d. Največ železa v naših krajih je na Štajerskem in na Koroškem. Dobiva se tudi na Kranjskem. Samo na Zgornjem Štajerskem je toliko železa v zemlji, da ne bode pošlo najmanj 1000 let, če ga kopljejo še tako pridno.

Tone: Ali je jeklo tudi železo?

Oče: Jeklo je izčiščeno železo. Iz jekla delamo ostro in rezalno orodje; n. pr. sekire, kose, srpe, nože, sablje i. t. d.

Tone: Prav rad gledam, kadar kujete na naklu, da lete iskre; tudi jaz bom rad koval, kadar bom močnejši.

Oče: Prav praviš, Tone! Veselje do dela stori, da je človek zadovoljen v stanu, ki mu ga je določil Bog.

Andrej Praprotnik.

135. Kuhinjska sol.

Kuhinjska sol je vsem znana rudnina. Dobivamo jo iz morja, rudnikov in tudi iz nekaterih studencev.

Morske vode ne moremo piti, ker je slana. V primorskih deželah izkopljejo kraj morja široke, plitve jame. Tem jamam pravijo gredice. V te navrnejo morsko vodo. Solnce pripeka, voda izhlapi, in sol ostane na dnu jame. To se ponavlja toliko časa, da je dovolj soli v jami. Ta sol je **morska sol**.

Sol pa kopljejo tudi v zemlji kakor druge rudnine. Rudarji se spuste z rovnico globoko pod zemljo. Tam lomijo in odbijajo cele skale lepe, čiste in prosojne soli. Vsa sol pa ni čista. Zmešana je tudi s prstjo, kamenjem in drugimi rudninami. Zato je kaj različne barve, n. pr. rdeče, rumene, zelene i. t. d. Treba jo je šele očistiti, preden jo moremo rabiti v kuhinji. Ta sol se imenuje **kamenena sol**. Kamenena sol je čistejša od morske soli, pa ni tako ostra.

Voda, ki izvira iz solnih rudnikov, je tudi slana. Sol, ki se dobiva iz takih slanah studencev, se imenuje **studenčna sol**; ta je najčistejša.

Sol nam je neizogibno potrebna. Neslana jed je skoro neužitna in težko prebavljiva. Ljudje, ki so morali uživati neslane jedi, so oboleli. Osoljeno meso se dolgo ohrani. Tudi živini tekne sol.

136. Premog.

Premog je posebno meščanom dobro znana rudnina. Kupujejo ga skoraj v vsaki hiši, da si ž njim kuhajo jedila ali pa grejejo stanovanja. Posebno važen in potreben je na železnicah.

Premog kopljejo globoko v zemlji. Premogarji imajo jako težavno in nevarno delo. V nečistem in nezdravem zraku odbijajo pri brleči luči kos za kosom. Tu jim vedno preti mnogo nevarnosti. Lahko se utrga strop nad njimi in jih zasuje. Zgodi se pa tudi, da se v premogokopih razvijejo plini, ki se vnamejo ob luči in tako povzročijo grozovito nesrečo. Zatorej imajo premogarji posebne svetilnice.

Premog ne gori tako lahko kakor les. Zanj je treba posebnega ognjišča. Tudi ni vsak premog enako dober za kurjavo. Najboljši je **črni premog**; dober je pa tudi **rjavi premog**, katerega je posebno po naših krajih dosti.

137. Petrolej.

Petrolej je oljnata tekočina. Dobivamo ga iz zemlje kakor druge rudnine, zato ga tudi imenujemo kameneno olje. V krajih, kjer je zemlja napojena s to tekočino, izkopljejo globoke, vodnjakom podobne jame. Na dnu se nabira petrolej; če ga pa ima zemlja mnogo v sebi, pritaka tudi na dan kakor studenec. Precej pa ni za rabo. Treba ga je očistiti v posebnih tvornicah.

Ako mu prilijemo vode, se ne zmeša ž njo, ampak ostane na vrhu kakor navadno olje. Petrolej se kaj rad vname, posebno ako še ni očiščen. Barve je rumenkaste. Prižgan gori s sajastim plamenom in neprijetnim duhom.

Petrolej rabijo za svečavo in tudi kurjavo. V svetilnici gori z jasnim plamenom. Treba pa je ž njim ravnati jako oprežno, ker se je zaradi neprevidnega ravnanja dogodilo že mnogo nesreč.

Ne pihaj v svetilnico, kadar jo hočeš ugasiti!

138. Voda.

Brez vode bi bila naša zemlja žalostna pustinja, na kateri ne bi rastle nobena rastlina, pa tudi ljudje in živali ne bi mogli živeti. Ljubi Bog jo je ustvaril v veliki množini. V potokih in rekah se pretaka v neizmerno morje. Kot sopara se vzdiga v zrak. Kot rosa kropi rastline in večkrat se kot dež razlije po suhi zemlji.

Cista hladna voda nam je tako potrebna kakor zrak. Kjer ni studencev, si morajo ljudje vodo navračati v vodnjake, ako hočejo, da jim ne poide dobra pijača. Za človeško zdravje je voda boljša nego vino, pivo in druge pijače.

Živali si morajo iskati vode večkrat v daljavi z velikim trudom. Vse drugače je to pri rastlinah, ki ne morejo z mesta, da bi si poiskale vode. Čakati morajo, dokler jim ne pride sama v podobi dežja. Rastline dobivajo vodo po koreninah iz mokrotne zemlje.

Iz „Vrtea“.

139. Hlapenje.

Napolni z vodo kozarec! Opazuj vodo v kozarcu nekoliko dni in videl boš, da je je vedno manj. Perica razobesi mokro perilo, in čez nekaj časa je suho. Mlake na cesti usahnejo.

Kam je prešla voda iz kozarca, perila, mlak? Izhlapela je. Dvigala se je namreč v prav drobnih delcih v zrak. Ti vodni delci so tako majhni, da jih ne

vidimo, čeprav je zrak poln vodnega hlapa. Voda hlapi tudi iz studencev in rek, jezer in morja; pa tudi ljudje, živali in rastline izhlapevajo vodo.

Ako postaviš kozarec na toplo peč, se posuši voda prej. Ljudje kaj radi obešajo mokro perilo k peči. Ako obsije solnce vlažno cesto, je kmalu suha. Toplota torej jako pospešuje hlapenje.

Tudi veter pospešuje hlapenje. To dobro vedo perice, zato kaj rade obešajo mokro perilo na preprih. Sapa namreč odnaša hlap iznad mokrine in nareja prostor novemu hlapu.

V katerem letnem času je največ vodnega hlapa v zraku?

Kadar mati omijejo tla, odpro križem okna. Zakaj? Zakaj se ne posuši voda v zaprti posodi?

140. Megla in oblak.

Bil je lep jesenski dan. Toplo solnce je obsevalo vlažno zemljo. Iz prejšnjega berila veste, da toplota pospešuje hlapenje. Veliko vodnih hlapov se je dvignilo z vlažnega travnika. Zrak je bil miren: hlapovi so obviseli nad travnikom.

Solnce zajde. Zrak se ohlaja. Tedaj se zgoščajo vodni delci in sprijemljejo v mehurčke. To se vrši vso noč. Mnogo se jih nabere, in sedaj jih lahko vidimo. Pravimo jim **megla**.

Ko zjutraj posije solnce, se zopet razkadi megla. Zakaj?

Gosta megla se napravlja nad močvirji, jezери in morji. Zakaj? Pregosta je, da bi se zopet pretvorila v hlap, pač pa postane ob solnčni toploti lažja in se dvigne visoko v zrak. Meglo visoko nad nami imenujemo **oblak**.

141. Dež in toča.

Kadar potegne hladnejša sapa skozi oblake, se zgostijo vodni mehurci še bolj. Sprijemajo se med seboj ter toliko oteže, da jih zrak ne more več nositi. Zaradi svoje teže padajo na zemljo — in to je **dež**. Pa tudi padaje se sprijemajo kapljice ter so vedno večje. Čim višji so torej oblaki, tem večje so deževne kaplje. Zakaj?

Iz prav nizkih oblakov **prši**. Dež, ki se vlije hitro in močno ter kmalu zopet poneha, se zove **ploha**. Dež, ki lije po več dni in daleč na okrog, se imenuje **deževje**. Časih se **utrga oblak**. Takrat nastane **naliv**, ki poplavi vso okolico in provzroči marsikatero nesrečo.

Dež nam je prepotreben. Kako zdihujejo poleti kmetovavci, ako dolgo ni dežja! Poljski sadeži jim usihajo. V nekaterih krajih naše zemlje ne pade vse leto kapljica dežja. Zato pa tudi tam ni videti nobene cvetice, ne drevesa, ampak le pesek in kamenje. Takim krajem pravimo **puščave**.

Kakor je poljedelec vesel pohlevnega dežja, tako se boji pogubne **toče**. Ta nastane, kadar zmrznejo vodni hlapovi v oblaku. Toča pada med dežjem ali pa tudi sama. Suha toča prestraši kmeta najbolj. Toča je ledena

in prozorna; vsako zrno ima pa neprozorno jedro. Navadno je debela kakor grah, časih pa tudi kakor golobja ali celo kurja jajca. Toča pobija poleti, in sicer največkrat podnevi.

142. Sneg.

Pozimi zmrzujejo vode; takrat tudi zmrznejo vodni hlapovi v oblakih, in narede se prelepe bele zvezdice. Gotovo ste jih že videli in lovili na rokav, ko so padale na zemljo. Zvezdica se prime zvezdice. Tako se narede **snežinke**, ki se vedno večajo. **Sneg** pobeli ulice in strehe, ravnine in hribovje.

Na visokih gorah je hladno, tam sneži tudi poleti. Zakaj?

Sneg je prav tako potreben kakor dež. Res, da nimajo v vročih deželah naše zemlje snega, zato imajo pa več dežja. Sneg pokrije zemljo; kakor topla odeja varuje zimske setve, da ne pozebejo.

Kdor ozebe, drgni ozebli telesni del s snegom. To pomaga, da prejde ozeblina. Tudi zmrzlega človeka je treba drgniti s snegom, da oživi.

143. Rosa in slana.

Dihaj v mrzlo šipo! Šipa postane motna in se kmalu obrosi. Zakaj? Vodni hlapovi, ki so prišli iz tvojih ust, so se shladili ob mrzlem steklu, skrčili in sesedli v kapljicah na šipi. Pozimi je v zaprti sobi mnogo vodnega hlapa. Ta se tudi shladi ob mrzli šipi v oknu in jo porosi; pravimo: **okna se poté**.

Obrosi se pa tudi kozarec, katerega prineseš z mraza v toplo sobo, prav tako poleti z mrzlo vodo napolnjena steklenica. Zakaj?

Takisto se napravi tudi rosa na rastlinah. Ko zajde solnce, se ohlade stvari v prirodi poprej kakor zrak. Ako se dotaknejo vodni hlapovi hladnejše trave, listja, kamenja i. t. d., se zgostijo in obvisijo v kapljicah na dotičnih stvareh. Tem kapljicam pravimo **rosa**.

Rosa poživilja rastline, zato je prepotrebna, zlasti ako ni dosti dežja. V vetrovnih nočeh ni rose. Zakaj ne?

V prehladnih nočeh rosa lahko zmrzne. Zmrzlo roso imenujemo **slano**. Slane se boje kmetje spomladi in jeseni. Takrat popali na sadnem drevju in vinski trti cvetje ali pa pokonča jesensko žito.

Zakaj se ne bojimo slane v vetrovnih in oblačnih nočeh?

Kako varuje vrtnar cvetice slane?

Kako se naredijo na oknih ledene cvetice?

144. Zrak.

Zrak je povsod okoli zemlje. Videti ga ne moremo, ker nima barve. Pač pa ga lahko čutimo, ako mahamo z roko ali če tečemo.

Zrak nam je neizogibno potreben. Brez zraka ne more živeti ne človek, ne žival. Tudi rastline bi ne mogle rasti in ogenj ne goreti. Zrak tudi stori, da vre vino, da gnijo in trohne stvari in da rjavijo železo.

Da pa zrak tekne našemu zdravju, mora biti čist in dober. Ko zasopeš, potegneš dobri zrak v pljuča in izdahneš slabi zrak. Slab zrak je torej tam, kjer diha in biva mnogo ljudi. Zatorej je treba stanovanje večkrat prezračevati ne samo poleti, ampak tudi pozimi. Kjer vre vino, se zrak izpridi. Slab zrak se nabira tudi v vodnjakih. Delavci, ki imajo opraviti po takih krajih, naj izpuste poprej noter luč. Ako ne more goreti luč, tudi človek ne more živeti.

Najnevarnejši je pa človeku zrak, ki ga izpridi žerjavica. Zgodi se časih, da ubogi in nevedni ljudje zvečer, preden gredo spat, postavijo lonec z žerjavico v spalnico. Žerjavica pokvari zrak tako, da omami speče ljudi in jih celo zaduši.

Cevi, ki veže peč z dimnikom, ne zapiraj, ako je v peči žerjavica! Zakaj ne?

Kje je čistejši zrak — v mestu ali na kmetih?

Zakaj ugasne luč, ako jo pokrijemo?

Drva v kopici ne gore, ampak samo tle. Zakaj?

Zakaj piha kovač z mehom v žerjavico?

Kako ohranimo železne izdelke rje?

145. Veter.

Veter je zrak, ki se pretaka iz kraja v kraj. Kako nastane veter? Odpri vrata zakurjene sobe! Zunanji mrzli zrak sili spodaj v sobo, notranji topli zrak pa zgoraj iz nje. Topli zrak je namreč redkejši in lažji, mrzli pa gostejši in težji. Topli zrak puhti torej kvišku, in na njegovo mesto sili mrzli.

Takisto nastanejo vetrovi v prirodi. Od solnčnega juga pišejo topli, od ledenega severa pa mrzli vetrovi. Njihova moč je kaj različna. Kako prijetno pihljajo pomladanske in poletne **sapice**, in kako tulijo **viharji**! Silen vihar se imenuje **orkan**.

Vihar ruje in lomi drevje, podira kozelce in celo hišam odnaša strehe. Ako se zadeneta dva nasprotna vetrova, nastane **virtinec**. Vrtinec nosi kvišku prah, listje in pesek. V silnih viharjih so vrtinci kaj nevarni.

Dasi napravljajo viharji obilo škode, so vendar vetrovi jako koristni. Čistijo in hlade zrak, prinašajo deževne oblake ali pa jasne oblačno nebo. Vetrovi gibljejo jezera in morja, da se ne usmradi stoječa voda. Gonijo mline na veter, ladje jadrenice in po velikih ravninah celo sani.

146. Vrabec in burja.

Vrabec in burja sta se prepirala, kdo je močnejši. Burja reče vrabcu: „Takoj pogineš, ako le malo popiham.“

„Ne poginem, ne“, jo zavrne vrabec, „če pihaš tudi tri dni!“

Burja začne pihati in bučati. Dolgo se upira vrabec njeni sili in mrazu, a naposled vendarle omaga in že razteza peruti, ker je že preslab, da bi sedel na vejici. Burja ga vpraša: „Zakaj raztezaš peruti?“ — „Prevroče mi je. Pihaj, le pihaj! Vidiš, da mi ne moreš do živega!“

Ko ji je to povedal, je burja prestala pihati, a zviti vrabec se je pogrel na solncu in je zopet okreval.

Zapisal Janko Barle.

147. Solnce in veter.

Solnce in veter sta se izkušala svoje dni, kdo bi bil močnejši. Dogovorita se, naj zmaga ta, ki prisili popotnika, da sleče plašč.

Veter začne prvi hudo pihati; zdolec in krivec se stepeta ter napravita dež in točo, da bi primorala popotnika, naj sleče plašč. Popotnik ves moker trepeče od mraza, trdno drži za plašč in se zavije vanj.

Veter potihne, vreme se razvedri, in solnce posije. Sije prav prijazno in upira žarke popotniku v hrbet. Toplota raste, sapa prihaja bolj in bolj gorka; plašč mu je pretopel. Z rame ga vrže in pogrne na tla ter leže v senco počivat.

Solnce se posmeje vetru, ker ga je premagalo tako lahko, ter mu pravi: „Z dobroto se več opravi kakor pa z grdobó.“

Anton Janežič.

Dom in svet.

A. Zemljepisje.

148. Moj dom.

V dolinci prijetni je ljubi moj dom,
nikoli od njega podal se ne bom;
pod lipo domačo najrajši sedim,
v domačem veselju najslaje živim.

Glej, rože domače najlepše cveto,
in ptički domači najslaje pojo.
Priatelji naši so polni srcá,
ljubezen, zvestoba le biva doma.

Doma preživeti si dneve želim,
umreti se tudi doma ne bojim;
v domači gomili se spava sladkó,
mi bratje, sestrice rahljajo zemljó.

Andrej Praprotnik.

149. Domača hiša.

Nikjer ni tako prijetno, tako dobro kakor v domači hiši. Tu so moj oče gospodar, tu vladajo ljuba mati, tu sem med bratci in sestrami, med sorodniki.

Čisto preprosta je domača hiša. **Veži** ob levi in desni so **sobe**. V eni spimo, v drugi obedujemo in opravljamo različna dela. Kar nas hodi v šolo, se učimo in izdelujemo domače naloge. Mati pletó nogavice, šivajo obleko in poleg tega pazijo, da smo mirni in pridni. Pa kdo bi ne bil miren doma, kjer smo preskrbeni z vsem, česar potrebujemo! Kako bi bilo grdo, če bi žalili skrbnega očeta, dobro mater, ki delata za nas od jutra do noči!

Iz sobe pridemo naravnost v **kuhinjo**. Tukaj je tudi prijetno! Najbolj pa nam ugaja kuhinja seveda takrat, kadar nam pripravljajo mati kaj dobrega za lačne želodčke. Poleg kuhinje je **jedilna shramba**. Kar pa nima prostora v nji, to je spodaj v **kleti**, kamor drže **stopnice**. Stopnice so tudi narejene do **podstrešja**, kjer je shranjena razna navlaka in kjer se suši perilo.

Kadar je v prirodi pomlad in poletje, odpremo na stežaj **okna** in **vrata**, da v vse prostore zaveje prijetni in čisti zrak. Takrat smo podnevi malo v hiši; rajši se mudimo na **vtu**, ki je zadaj za **dvoriščem**. Tu imamo dosti zabave: vse cvete in dehti. Dokaj veselja nam dela tudi nemirna kuretina, ki brska po pesku, snažna mucika, ki se greje na solncu, in zvesti naš pes, ki sedi ob hišnem **pragu**.

Kadar pa je hladna jesen in še hladnejša zima, takrat sicer tudi zračimo sobe, a kmalu zapremo okna ter se stiskamo h gorki **peči**. Od peči gledamo v spečo prirodo, v hudo zimo in čakamo, da zopet zavlada pomlad po širokem svetu.

Srečen tisti, kdor ima dom!

150. Družina.

Očeta in mater imenujemo starše. Svoje otroke jako ljubita. Dajeta jim jed in pijačo, obleko, stanovanje, knjige in sploh vse, česar potrebujejo. Zato pa tudi otrok očeta in mater ljubi od vsega srca ter jima je hvaležen in poslušen.

Otrok ima bratce in sestrice, tete in strice. Bratje in sestre se skupaj uče in o prostem času tudi igrajo.

Ded in babica (stari oče in stara mati) sta vesela pridnih vnukov. Pripovedujeta jim lepe povesti iz davnih časov, jih učita lepega vedenja, pobožnosti in marljivosti.

Oče, mati, ded, babica, teta, stric in otroci se imenujejo družina.

Iz „Vrtca“.

151. Pregovori.

1. Na solncu je toplo, pri materi dobro.
2. Očetov blagoslov zida otrokom hiše, materina kletev pa jih podira.
3. Pridna gospodinja podpira hiši tri ogle.
4. Ti očeta do praga, sin tebe črez prag.

152. Naša vas.

Stojé na holmu hiše tri,
pod holmom potok čist šumi,
in ribice tam plavajo,
po vodi se zigravajo.

Orehov, jablan, hrušek, sliv
ob kočah je do samih njiv;
precvitajo, diše spomlad',
jesen' rode okrogel sad.

A v senci drevja sadnega,
pod brambo krova hladnega
v vročini skače kup otrok,
ki golih glav so, bosih nog.

Nad njimi ptičice pojó
in gnezda si skrivaj pletó;
pomladi tam se veselé,
drugam jeseni odlete.

Za kočó vsako ulinjak
šumi od zlate zore v mrak;
čebele pridno letajo,
medú ljudem obetajo.

Razgled je s holma lep tako,
da vabi srce in oko:
Tam gore so, a tod poljé,
in travniki tam zelené.

Po gorah cerkve so okrog,
moleče k nebu v sinji lok;
a vsaka ima zvon glasan,
ki poje, ko se bliža dan.

Minilo že je nekaj let,
kar šel sem s holma v beli svet;
a vtisnil se mi je v spomin
do črne jame globočin.

Francišek Levstik.

153. Kmetijstvo je lep stan.

Kmetijstvo je tako staro kakor človeški rod. Adam je bil prvi kmet in Eva prva kmetica, ki sta obdelovala zemljo. Delo je vsem ljudem sveta dolžnost. Brez dela ni jela. A najlepše, pa tudi najtežavnejše je kmetiško delo. Kmet obdeluje zemljo ter nam pripravlja hrano. Kmetiški stan je torej za vse ljudi potreben stan. Zato so pa bili kralji in cesarji že od nekaj prijatelji in podporniki kmetiškemu stanu.

Cesar Jožef II. je bil posebno naklonjen preprostemu kmetiškemu ljudstvu. Pripoveduje se, da je nekoč celo prijel za plug in oral na njivi. Ko je namreč nekaj potoval, je zagledal na njivi ob veliki cesti kmeta, ki je oral s svojimi konjiči. Cesar takoj ukaže ustaviti kočijo, stopi h kmetu in ga vpraša, ali sme potegniti brazdo. Kmetič se nasmehne neznanemu gospodu ter mu dovoli, česar je prosil. Cesar prime za ročice ter gre za plugom. Kmetič pa precej zapazi, da gospod ni vaje oranja, zatorej mu reče: „Sicer ste imeniten gospod, a orati vendarle ne znate.“

„I, kajpada ne zna“, se oglasi nekdo iz cesarjevega spremstva, „zakaj znano je, da cesar ne orje, ker to ni njegovo vsakdanje opravilo!“

Ko kmetič to zasliši, se prestraši v prvem hipu, a potem ga navda neizrečno veselje, saj je bil sam cesar pooral njegovo njivo.

Iz „Vrtca“.

154. Občina.

Kraj, kjer prebivamo, je naše prebivališče. Prebivališče je mesto, trg ali vas. Tu prebiva več družin; vsaka ima svoje gospodarstvo. Prebivavci istega kraja pomagajo drug drugemu. Vsi imajo marsikatero pravice in dolžnosti. Skupščina takih prebivavcev se imenuje občina.

Za občinsko korist je mnogo dela. Zato volijo občani občinski odbor, kateri govori in dela v imenu vseh občanov. V odboru je prvi župan in poleg njega so možje, ki mu svetujejo. To so občinski svétniki ali svetovavci.

Občinski odbor mora skrbeti za vse, kar je potrebno občinskim prebivavcem. Pred vsem so v kraju javna poslopja, recimo: cerkev, šola, občinska posvetovalnica, bolnišnica i. t. d. Skrbeti pa mora tudi za dobre ceste, mostove, vodnjake, gasilne priprave i. t. d.

Za to oskrbovanje je treba truda in novcev, in zato mora vsak občan plačevati nekaj davka. A tega davka ne nakladajo posamezne osebe, nego zakon določuje, koliko ga je treba plačevati.

155. Na polju.

Okolo domače vasi je polje. Polje ni povsod enako. Ponekod se vzdiguje zemlja v prijetne holmce, ki jih je predelal pridni kmetič v vinograde. V lepih ravnih vrstah stoji trta pri trti, privezana h kolu, ki jo varuje vetrov in drži kvišku.

Kjer je polje ravno, si je napravil kmetovavec rodovitne njive. Na dolgo in široko se ziblje rumeno žitno

klasovje: tu pšenica, tam rž, tu zopet oves, ondi ječmen. A tudi plevel je med bilkami. Tu je rdeči kokalj, tamkaj modra plavica med jarim žitom. Med gosto žito in poljske cvetice se je naselila prepelica. Vesela pevka je to, ki poje svoj „pet pedi, pet pedi!“ Tudi škrjanček si je napravil gnezdece v razoru žitnega polja.

Poleg žitnega polja se razprostirajo zeleni travniki, prekriti z bujno travo in cveticami. Tisoč in tisoč pisanih cvetic vzdiguje glavice iz zelene trave. Povsod se vidijo prelepe kresnice in škrlatno-rdeči jagleci. Tam ob potoku, ki se vije ob travniku, cveto modre potočnice.

Po pašnikih se paso konji, krave in ovce. Čreda ima pastirja, ki pazi na to, da ne zaide živina na travnike, katerih trava se poseče v seno za živinsko klajo pozimi.

Iz „Vrtca“.

156. Cesta, pošta in železnica.

Ločeni bi bili od vsega sveta, ko bi ne vezala ž njim našega rojstnega kraja cesta. Tod hodimo na izprehod, kadar nam dopušča čas. Kmet zadene motiko ter gre po cesti do steze, ki drži k njegovi njeni. Lahke kočije, navadni in tovorni vozovi se vozijo tod. Jezdec dirja na konju, da se drobi kamenje po cesti in da se dviga prah.

Če gremo po cesti dalje, pridemo do razpotja. Kam drži sedaj ta, kam ona cesta, kaže kažipot. Ob cesti na levo in desno so polja, travniki, gozdi, hiše, vasi, trgi, mesta. Hej, kdo bi naštel vse, kar se vidi ob beli

cesti! In tam daleč v svetu imamo znanca, prijatelja, sorodnika. Kadar se hočemo kaj pogovoriti ž njim, pa ne moremo k njemu, napišemo pismo ter ga oddamo pošti.

Poštar zapreže konje v poštni voz, naloži pisma, blago in potnike in požene med daljnji svet. Kadar mu prihaja dolg čas, zatrobi na rog. Nanj trobi tudi takrat, kadar dospe do kraja, kjer se mora ustaviti in oddati to, kar je pripeljal.

Dandanes pa vidimo po naših cestah že malo poštnih voz. Človek je izumil železnico, ki beži hitreje nego najhitrejši konj. S cest so izginili tovorni vozovi, poštni vozovi počivajo zaprašeni — železniški stroj pa piska in puha ter dirja neznansko hitro daleč v znane in tuje kraje. Ob železniški progi pa je napeta brzozjavna žica, ki lahko v najkrajšem času prenese misli, želje in poročila na konec sveta.

Srečen je tisti, ki se lahko vozi po svetu. Iz kraja v kraj ga prenaša to, kar je napravil človeški duh. Na tuji zemlji, med tujimi ljudmi gleda božji svet, ki ga je ustvaril Bog.

157. Na poti v šolo.

Kaj mudiš me, oj, zeleni
in cvetoči travnik ti?
Lep si, ali v šolo meni,
ljubi travnik, se mudi.

Urne ribice v potoki,
rad bi vam tovariš bil;
tekal, skakal bi po loki
in metulje bi lovil.

Ptiček, ti utegneš peti,
kar ti treba, znaš ti že;
v šolo moram jaz hiteti,
kjer se bistrijo glavé.

Ali ko pa šola mine,
kakor ti bom, ptiček, prost;
hej, črez jarke in krtine!
Travnik ves bo moj in gozd.

Jožef Stritar.

158. Okraj.

Več občin skupaj je združenih v okraj. Ta ima višjo gosposko, ki se imenuje okrajno glavarstvo. Prvi uradnik v okraju je okrajni glavar. Pri okrajnem glavarstvu dobivajo župani vodila in ukaze za svojo občino. Tu se obravnavajo pritožbe posameznih občanov in sploh vse, kar se tiče javnega reda in miru v občinah. Tu nabirajo vojake, pazijo na obrt in sploh skrbe za to, da se spoštujejo in izpolnjujejo zakoni.

Več okrajev pod eno višjo gosposko je dežela.

159. Hribje in doline.

Hribje in doline, doline in hribje, vmes studenec, reka, morje — taka je naša zemlja.

Dolinci hvalijo svoje doline in nižave, planinci pa ne morejo preceniti svojih hribov in planin. In kdo pravi prav? Reči smemo, da oboji, zakaj povsod je lepo. Hribu ob **vznožju** stoje vasi. Na **pobočju** rasto gozdi.

Čim bliže prihajamo **vrhu**, tem bolj izginja gozd. Ob **slemenu** se razprostirajo lepe **planine**, polne sočne trave in planinskih cvetic. Semkaj prižene pastir čredo, kjer se pase od pomladi do takrat, ko začno vleči mrzli vetrovi in ko se bliža vrhovom zima s snegom in z ledom. Gore pa, ki sezajo visoko proti nebu, nosijo leto in dan na vrhovih sneg in led. Pravimo jim **snežniki**.

Poleg takih velikanov vidimo po naših krajih in drugod položne **griče** s senčnimi gozdiči in s prijaznimi cerkvicami na vrhu. Kjer je podnebje za to ugodno, zasade take griče s trtjem, ki jim daje sladko vinsko kapljico.

Ob hribih in gričih pa se razprostirajo doline. Travniki in polja, ceste, reke in studenci, vasi, trgi in mesta, poleg njih cvetoči vrtovi, gaji in gozdiči — vse to je v dolini. Ali tod zrak ni tako jasen, čist in zdrav kakor na sinjih vrhovih visokih gorá in planin. Pojdi, kadar se ti nudi prilika, na gore: odondot ti gleda oko pisani svet na široko pod teboj!

160. Pastirček.

Na planico koza naša
hodi se najrajša past;
tam ji tekne sočna paša,
mehka trava gre ji v slast.

S sabo vodi dva kozliča,
močno rad oba imam,
ni za bela dva konjiča
teh kozličev ne prodam!

Spodaj svet se razprostira
 ves od solnca pozlačen;
 srečen, kdor se vanj ozira,
 lepši ni pogled noben!

Stopil bom na vrh skaline
 in zavrnil tam na glas,
 da odmev po gori šine
 v širi svet, v deveto vas!

Anton Funtek.

161. Trg in mesto.

Kako mirno in tiho je na vasi! V lesenih, tu in tam tudi zidanih hišah stanujejo vaščani, ki si v potu svojega obraza pridelujejo živež na polju. Kar ga jim preostaja, ga vozijo v trge in mesta ter ga prodajajo tržanom in meščanom, ki se ne bavijo s kmetijstvom.

Lepše hiše, nekatere celo dvonadstropne, precej v redu stoje druga poleg druge, vmes gladke ceste in ulice, velika cerkev, lepa šola — kaj je to? Trg je, ki je v sredi med vasjo in mestom. Tržani so po stanu kaj različni med seboj. Po nekaterih trgih so nastanjeni razni uradi, katere vodijo uradniki. Rokodelci napravljajo obleko, obutev in hišno opravo. V prodajalnicah kupujejo razno blago in živila, mesar jim daje meso in pri peku dobivajo kruh. V trgu je cerkev, kamor hodijo tržani k službi božji. Časih se radujejo pri zabavi, katero priredi gostilničar, da se od dela upehani tržan nekoliko razvedri in pogovori prijatelj s prijateljem. Vsi se poznajo med seboj, drug drugemu pomagajo in živijo v miru.

Drugačno je mesto in mestno življenje. Velike hiše stoje v ravni črti druga poleg druge, med njimi so narajene široke ulice, koder se gnete in hiti za opraviлом sto in sto ljudi. Ta je rokodelec, ta trgovec, ta uradnik, ta učitelj, ta duhovnik, ta vojak, ta učenec i. t. d. Vsa ta velika množica šumi in vrši po mestnih ulicah kakor čebele pred panjem.

V mestu vidimo ponosne in krasne cerkve z visokimi zvoniki. Tu so razne šole: ljudske, srednje in visoke. V vojašnicah stanujejo vojaki, po cesarskih hišah so nastanjeni razni uradi, v raznih tvornicah pa si služi ob težkem delu vsakdanji kruh sto in sto ljudi. V mestih je doma bogastvo in blaginja. To uživajo oni ljudje, ki se vozijo v lahkih kočijah in se izprehajajo po senčnih drevoredih ter se hodijo zabavat v gledališča in druge podobne zavode. A tudi uboštva je dovolj v mestu. To najbolj čutijo oni, ki bivajo po temnih, zatohlih stanovanjih.

Kdor zboli, gre iskat zdravja v bolnišnico; kdor opeša in ni več za delo, gre v hiralnico, kjer ob milosrčnosti dobrih ljudi preživi starost. Kolikor različna so bivališča človeška in kolikor različni so ljudje, ki bivajo v njih — nekaj vendar nahajamo povsod: milosrčnost in usmiljenje do trpečih in ubožnih ljudi.

162. Rokodelei.

Kmet zase ne potrebuje vsega, kar pridela. A njemu je treba drugih stvari, ki si jih ne more napravljati sam. Tako mu je treba kól. Kola mu naredi kolar. Treba

mu je obleke, ki mu jo sešije krojač. Treba mu je obuvala, ki mu ga napravi čevljar. Vsak človek ne more izdelovati vsega, zatoorej so si ljudje razdelili delo. Mlinar melje moko, pekar peče kruh, mesar pobija živino in pripravlja meso. Kdor bi rad moke, kruha ali mesa, ta že ve, kam se mu je obrniti.

Zidar in tesar stavita hiše. Potlej pride mizar, da naredi hišno opravo. Kovač dela iz železa sekire, motike in lopate. Nožar dela nože in škarje, ključaničar pa ključe in ključanice.

Volna sama na sebi ne donaša nobene koristi. Ko pa pride iz predivčevih in tkalčevih rok, koliko koristnih stvari se naredi iz nje!

Gline ali ilovice je vse polno v zemlji. Lončar jo podela v lončene posode. Iz gline delajo v opekarnicah tudi opeko.

Ljudi, ki izdelujejo take koristne stvari s svojimi rokami, imenujemo rokodelce. Vsak rokodelec se mora izučiti svojega rokodelstva. Čim pridnejši je rokodelec, tem več si služi.

Iz „Vrtca“.

163. Pregovori.

1. Brez dela ni jela.
2. Kdor ne dela, naj tudi ne jé.
3. Vsak je svoje sreče kovač.
4. Zrno do zrna pogača — kamen do kamena palača.
5. Rana ura — zlata ura.
6. Kar danes lahko storiš, ne odlašaj na jutri.

7. Tam, kjer glad mori lenuha, najde pridni dosti kruha.
8. Delavec je vreden plačila.
9. Brez potu ni medu.
10. Kdor zgodaj vstaja, temu kruha ostaja.

164. Velika zelnata glava.

Andrej in Filip, oba rokodelčiča, sta potovala mimo vrta, na katerem je bilo vse polno lepega zelja. „Le poglej“, pravi Andrej, „kako velike zelnate glave so tam na vrtu!“

Filip, ki se je rad hvalil in bahal, se ni prav nič čudil zelnatim glavam. „Na potovanju po svetu“, reče, „sem nekoč videl zelnato glavo, ki je bila toliko kakor naše župnišče.“

Andrej, ki je bil kotlar, odgovori nato: „To je bila pa res velikanska glava! I no, vse je mogoče. Jaz sem pa nekoč izdelaval kotel, ki je bil tako velik kakor naša cerkev.“

„Za Boga! Čemu neki je bil tak kotel?“ vpraša Filip.

Andrej reče: „Hoteli so menda v njem skuhati tisto zelnato glavo, katero si videl ti.“

Krištof Šmid.

165. Pregovori.

1. Laž ima kratke noge.
2. Ležniku nihče ne verjame.
3. Kdor laže, ta krade.
4. Kjer laž kósi, tam ne večerja.

166. Kam in kje?

„Kam drži na desno cesta, kam drži na levo pot? Mož, povejte mi po skušnji, kje se lažje ognem zmot!“

„Pot, ki vidiš ga na pravo, te prinese v mesta kras; ki drži na levo steza, te pripelje v prosto vas.

Če nameriš jo na mesto, kras zidovja najdeš hiš; če se pa na vas obrneš, tam nasprotno vse dobiš.“

„Kam tedaj naj se obrnem, naj li v mesto se podam, ali naj na vas jo mahnem, srečo boljšo kje imam?“

„Vidiš, to ti je vse eno, kakor se obnašal boš; lahko v mestu, lahko v vasi si, če hočeš, srečen mož.“

Matija Valjavec.

167. Vodovje.

Kaj neki šumlja in šepeče v sicer tihem gozdiču? Glej, izpod skale v senčnem zatišju hiti **vir** in si išče pota med kamenjem, mahovjem in grmičjem. Kakor bi nosil gozdnemu miru življenje, tako je vse veselo ob strugi čistega, hladnega **studenca**. Pisane gozdne cvečice se ogledujejo v prozorni studenčnici. Grmičem izpira korenine, sto in sto žuželk in hroščev brenči okolo njega. Gozdni pevci — ljubi ptički — si hodijo sem gasit žejo. Časih priskače do vodice tudi druga žival, n. pr. plaha srna, se napije v naglici, in če kje kaj zašumi, hitro zopet prhne v temni gozd.

Studenec hiti dalje. Od druge strani mu prihiti naproti bratec, ki se združi ž njim v **potok**. Ta žene svoje valčke po kamenati **strugi**, kjer plavajo

bistre postrvi in druge potočne ribe. Koncem vasi je postavil ob desnem **bregu** mlinar svoj **mlin**, naredil črez potok **brv**, da morejo ljudje z levega brega nositi žito v mlin. Poleg mlina teče **žaga**.

Več potokov se združi v **reko**, ki sprejemlje na obeh bregovih mnogo **pritokov**. Po nji plavajo čolni, ki vežejo breg z bregom tam, kjer ni črez reko **mostu**. Ob rekah stoje mesta. Obrtniki in tvorničarji zidajo tod svoje delavnice in tvornice, katere goni rečna voda. Da ima voda večjo moč in da je ne odteče preveč, si postavljajo v reki **jezove**. Pa tudi drugi ljudje imajo ob reki zaslužek. Čolnarji prevažajo ljudi, plovniki prevažajo razno blago na **plovih**, ribiči love različne rečne ribe, zidar pa dobiva v reki pesek.

Reka se združi z reko v **veletok**. Po njem že plavajo manjše ladje in parobrodi. Veletok žene mogočne valove dalje in dalje, dokler ne dospe do svojega konca — do morja.

Voda prinaša človeku mnogo koristi, ali kadar ob hudem deževju prestopi bregove, kadar **povodenj** poplavi okolico, takrat mu napravi mnogo škode.

168. Ribica in pastirička.

Velika povodenj je povalila mnogo travnikov. Voda pada, in ribica zaostane v jamici na travniku. Čimbolj usiha voda, tem huje se premetava ribica in od prevelike žalosti se vrže celo na suho.

Pastiričica priskače, prijazno mahlja z repkom in lepo tolaži ribico: „Kaj bi toliko žalovala po kalni

vodi? Le glej, kako je na suhem prijetno, kako lepo sije solnce, kako raste zelena travica, kako čedno cveto rožice; le pri meni bodi vesela!"

„Oh, kaj veš ti, česa je meni potreba“, odgovori ribica, „brez vode ne morem živeti.“ To izgovori in umrje.

Anton Martin Slomšek.

169. Morje.

Kar je jezero v malem, to je morje v velikem: neizmerna množina vode, ki od vseh strani obliva kopno zemljo in je po nekaterih mestih po več sto metrov globoka.

Morje hrani v sebi mnogo bogastva. Neizmerno obilo je v morski vodi raztopljene soli. Poleg soli hrani morje v sebi obilico drugih rudnin, zatorej je morska voda neužitna. V morju je brez števila morskih rib, izmed katerih so nekatere pravi velikani, ki so nevarni sovražniki ostalim morskim ribam in živalim, pa tudi človeku.

Po morski gladini švigajo kakor brze ptice velikanski **parniki** in druge **ladje**, ki vežejo tiste dele sveta, kamor ni moči priti po kopnem, ali pa kamor je tak pot predolg in nepripraven. Ob obrežnih mestih so postavljene mogočne **trdnjave**, katere branijo vstop **bojnim ladjam** sovražnikovim. V **pristanišča** pa se zatekajo **kupčijske** ali **trgovske ladje**, ki privažajo razen živež in drugo blago iz **prekomorskih krajev**.

Kadar je morje mirno, vožnja po njem ni nevarna. Dostikrat pa razburka morje mogočen **vihar**, ki dviga

velikanske, nevarne **valove**. Kdor se vozi ob takem času po morju, mu val lahko trešči ladjo ob skrito skalo ali **čer**, kjer se razbije in potopi. Srečen je tisti, kdor se reši na **obrežje** ali na **otok**. Tam zahvali Boga, da ga je rešil grozne smrti, in rad pritrdi onim, ki pravijo: „Kdor moliti ne zna, naj se na morje poda.“

170. Iz malega raste veliko.

Iz gore skrivnostne izteka se vir,
poklina neznatna studencu je tir.
Slaboten, suhoten višave je sin,
rodil se je komaj, preti mu pogin.
Na sinjem oboku luč solnce gori,
zatorej med peskom potoček medli.
Počasi, po malem narašča mu moč,
otreblje si listje, se v strugi vijoč. —
Pohlevno potoček po skali šumljá,
ponižno iz hriba v dolino skakljá.
Postrvica gibčna se v vodi vrti,
v nebrojnih se žarkih ji solnce blišči. —
Od daleč mi bije ropot na uho,
potoček zdaj goni že mlinsko kolo.
Ponosno pa reka hiti do morjá
in ladje že nosi prepolne blagá.

Francišek Krek.

171. Strani neba.

Zgodaj zjutraj pokliče učitelj svojega sina. Odideta na izprehod. Bil je še polumrak. Prideta na bližnji grič. Pod seboj zagledata v somraku domačo vas. Ob nji vidita polje in travnike, med njimi potok, za

njimi gozde in še dalje druge griče in bližnje gore. Te oklepajo svet v velikem krogu daleč na okolo. Zdi se jima, kakor bi bile te gore meje sveta in kakor bi se dotikale nebesnega oboka.

Učitelj nagovori sina: „Vidiš li ta veliki krog okolo sebe? Imenujemo ga **obzorje**.“

V tem se je začelo žariti nebo. Kmalu je priplavalo izza gorskih vrhov zlato solnce.

Učitelj reče sinu: „Poglej tja! To stran neba, kjer vsak dan vzhaja solnce, imenujemo **vzhod**. Zvečer se bode skrilo solnce ravno na nasprotni strani. Ker tamkaj vedno zahaja za gore, imenujemo ono stran neba **zahod**.“

„Imamo torej dve strani neba: vzhod in zahod“, reče sin.

„Nimamo samo dveh strani neba, poznamo jih še več“, dostavi oče in nadaljuje: „Obrniva se proti vzhodu! Če zdaj razprostem roke vodoravno na desno in na levo, kaže desnica proti **jugu** in levica na **sever**. Poleg vzhoda in zahoda imamo jug in sever, torej štiri strani neba, katere zovemo glavne strani neba.“

172. Zvonikarjeva.

*Ko dan se zaznava,
danica priplava,
se sliši zvonjenje
črez hribe, črez plan:
Zvonovi, zvonite,
na delo budite,
ker naše življenje
je kratek le dan!*

*Kdor hoče živeti
in srečo imeti,
naj dela veselo,
pa moli naj vmes:
Zvonovi, zvonite,
k molitvi vabite,
ker prazno je delo
brez sreče z nebes!*

Blaž Potočnik.

173. Dan.

Kadar vzhaja solnce, je **jutro**. Solnce se pomika više in više. Kadar stoji najviše, je **poldne**. Čas pred poldnevom se imenuje dopoldne. Po poldnevi se pomika solnce proti zahodu. Ta čas se imenuje popoldne. Ko zajde solnce, je **večer**. Po večeru nastane **noč**. Ko mine polovica noči, je **polnoč**. Čas od polnoči do polnoči imenujemo **dan**.

Dan ima 24 ur, ura 60 minut in minuta 60 sekund.

174. Lahko noč.

Svetlo solnce se je skrilo,
vse na svetu potihnilo,
vse odeva tiha noč,
da zaspati nam je moč.

Ptičice in vsa živina,
gospodarji in družina,
vse počitka željno je,
tiha noč zaziblje vse.

Moja glava je zaspana,
moja postelja postlana;
Ljubi angel, varuh moj,
mene čuvaj ti nocoj!

Jutri hočem zgodaj vstati,
nečem zarje zaležati,
Bog mi svojo daj pomoč —
Oče, mati, lahko noč!

Anton Martin Slomšek.

175. Luna ali mesec.

Ko zajde zlato solnce, se prikaže na vzhodu prijazna luna. Podobna je veliki srebrni plošči. A luna ni plošča, ampak kakor naša zemlja in druga nebesna telesa — velikanska krogla. Kakor zemlja in nekatere zvezde, dobiva tudi ona svetlobo od solnca.

Kadar vidimo celo ploščo, ji pravimo **ščep**. Ščep vzhaja ob solnčnem zahodu in sveti vso noč. A vsak dan vzhaja pozneje in se skrčuje ob desnem robu.

Sedem dni po ščepu vzhaja šele ob polnoči, in na nebu vidimo samo levo polovico. To je **zadnji krajec**.

Tudi ta se vedno manjša in izgine črez sedem dni. Tedaj je obrnjena proti zemlji nerazsvetljena lunina stran, in zato je ne vidimo. Takrat imamo **mlaj**.

Sedaj se pokaže na zahodu srpast krajec. Vsak večer je večji in kmalu stoji ves na nebu. Sedem dni po mlaju vidimo ob solnčnem zahodu polovico desne plošče sredi neba. To je **prvi krajec**. Ta se tudi vedno večja, in sedem dni potem ob solnčnem zahodu zopet ščep pokaže polni obraz.

176. Noč.

Solnce rumeno	Tam na iztoku
goro zeleno	v sinjem oboku
zadnjič poljúbilo je;	luna prikaže glavó;
v krilo temine	Bolj se užiga,
hribje, doline	vedno bolj miga
tiho zavili so se.	zvezdic prijazno zlató.

Vetrec pihljaje
 jezero maje,
 rahlo ob bregu šeptá;
 v jezeru čreda
 zvezdic se gleda,
 v daljnji globini migljá.

Simon Jenko.

177. Letni časi.

Leto ima štiri letne čase: pomlad, poletje, jesen in zimo.

Lepa pomlad se prične dne 21. sušca. Takrat vzhaja solnce ravno na vzhodu zjutraj ob šestih in zahaja na zahodu zvečer ob šestih. Dan in noč sta enako dolga. Od tega dneva vzhaja solnce vedno prej in zahaja pozneje. Toplota raste, priroda oživi, vsaka živa stvar se veseli ljube pomladi.

Dne 21. rženega cveta ali rožnika imamo najdaljši dan in najkrajšo noč. Vroče poletje se prične. Solnce vzhaja zjutraj ob štirih in zahaja zvečer ob osmih. Toda bolj in bolj se krajšajo dnevi. Noči so pa vedno daljše.

Dne 22. kimavca sta dan in noč zopet enako dolga. Hladna jesen je prišla. Solnce vzhaja in zahaja prav tam kakor v pričetku pomladi dne 21. sušca. Ljudje pospravljajo s polja zadnje pridelke ter se pripravljajo na zimo.

Ta se prične dne 21. grudna. Takrat imamo najdaljšo noč in najkrajši dan. Solnce vzhaja zjutraj ob osmih in zahaja zvečer ob štirih. Priroda je odeta v sneg in led ter nabira novih moči, da ž njimi zopet oživi in ozeleni v novi pomladi.

178. Štirje letni časi.

Zeleni spet so vrtili, trate,
dehte cvetice v mehkem hladi,
glase se ptičice krilate —
Nastopek je — **pomladi!**

Na polju žito rumeneva,
pripeka solnce, vene cvetje,
na drevju sadje dozoreva —
Dospelo je — **poletje!**

Že s trt se sladko grozdje smeje,
trgačev se razlega pesen,
rumeno listje pada z veje —
Dospela k nam je — **jesen!**

Ledena sapa zunaj hruje,
veselja več priroda nima,
sneži, in potok zamrzuje —
Otroci, tu je — **zima!**

179. Zadnji dan leta.

*Tu klečim pred Tabo, otrok Tvoj,
rad bi se zahvalil, Oče moj,
rad bi se zahvalil Ti na vsem,
kar si storil meni v letu tem.*

*Rad bi se zahvalil, a kako,
a kako izrečem naj vse to,
kar mi v srcu notri želj kipi?
Jezik moj izraza ne dobi.*

*Ti umeješ mene brez besed,
Tebi je odkrita vsaka sled;
Bog, Ti vidiš noter v srca nam,
bereš v mojem mojo hvalo sam.*

Jožef Pagliaruzzi.

B. Zgodovina.

180. Zlatorog.

Pripoveduje se, da so nekdej na planinah ob Triglavu, ki je najvišja gora na Kranjskem, prebivale bele žene. Bile so dobrosrčne. Večkrat so se prikazovale v dolini in pomagale ubožnim ljudem v stiskah in nadlogah. Pastirje so učile spoznavati zdravilne moči raznih zelišč; po golih skalah je rasla po njihovi volji slastna trava, da se je pasla siromakova koza. Niso pa imele rade hvale. Nihče ni smel v kraje, kjer so prebivale; prepodile so ga s hudo nevihto.

Po solnčnih rebrih so se pasle njihove divje koze, ki so bile bele kakor sneg. Te koze je vodil močan kozel; ker je imel zlate rogove, so ga imenovali Zlatoroga. Njegova kri je imela čudno moč. Ako ga je zadela lovčeva krogla, je zrasla iz vsake kaplje krvi, najsi je pala tudi na skalo ali sneg, čudovita triglavska roža, ki mu je takoj vrnila zdravje, ako je použil le en list. Še večjo moč pa so imeli njegovi zlati rogovi. Pravili so, da kdor dobi zlatorogov rog, si lahko ž njim pridobi velikanske zaklade zlata in srebra, katere je čuvala mnogoglava kača v gori Bogatinu.

Želja po tem bogastvu je napotila nekega lovca, da se je odpravil v gore loviti Zlatoroga. Ponoči je šel na pot in je opoldne dobil Zlatoroga. Lovčeva krogla

ga je zadela ravno v srce. Težko ranjen se je splazil kozel na ozko skalo, pod katero je bil strašen prepad. Lovec je šel pogumno dalje po sledu krvavečega Zlatoroga. Pot so mu tudi kazale čudne rože, ki so zrasle iz Zlatorogove krvi.

Ali Zlatorog je v tem použil list čudotvorne rože in se z novo močjo obrnil proti sovražniku. Njegovi rogovi so se svetili kakor solnce. Omamljen po toliki lepoti, je pogledal lovec podse v brezdno — zvrtno se mu je v glavi. Zlatorog je skočil proti njemu in pahnil lovca v brezmejno globočino, kjer se je ubil.

Bele žene so potem izginile s tega kraja. Ž njimi so odšle tudi bele koze. Zlatorog je z rogovi razril cvetoče livade — in sedaj so tamkaj skalnate puščave.

Po Karlu Dežmanu.

181. Pravljica o začetku Blejskega jezera.

Pred davnim časom se je razprostirala tam, kjer je zdaj Blejsko jezero, lepa ravan. Sredi ravni je stal hribček, na katerem je bila podoba Matere božje. Tu so se pasle mnogobrojne črede ovac. Pastirji so bili zlobni in so pustili, da so lizale ovce sveto podobo. Bog jih je zato kaznoval in pokril vso ravan z vodo, le hribec s podobo svete Gospe je kipel iz nastalega jezera.

Da bi tamošnji prebivalci potolažili jezo božjo, so sezidali na otoku cerkvico Materi božji na čast.

Zapisal Anton Maier.

182. Povodni mož.

Ob solnčnem zahodu je sedela ob reki Muri petletna ribičeva hčerka. Kar priplava pred njo velika zlata riba, svetlejša od večernice na jasnem nebu. Dete stopi za ribo v mlačno vodo, a val jo vzdigne ter zanesse proti veliki skali sredi reke, in ondi izgine deklica v deročih valovih.

Črez leto dni je sedel oče utopljene deklice na obrežju ter mislil na izgubljeno hčerko. Zdajci zagleda sredi reke majhen čolnič in v njem belo deklico, ki je bila prav taka kakor njegova izgubljena hčerka. Čolnič zadene ob skalo, voda se razdeli, čolnič in dete pa izgineta v globočino.

Drugi dan je lovil ribič z mrežo ribe. Velika mreža se začne močno gibati. V nji zapazi ribič zlato ribo. Že jo drži ribič v rokah, kar se prikaže tik njega velikanski mož, proseč ga: „Pusti mi, ribič, zlato ribo: razsvetljuje mi temne sobane pod vodo. Vrnem ti hčerko!“

Ribič izpusti ribo, velikan pa reče: „Pridi ob solnčnem zahodu k oni skali ter udari trikrat z veslom po nji!“ Solnce še ni bilo za gorami, ko sta mož in žena veslala proti omenjeni skali. Žena, ki je že komaj čakala, da zagleda drago hčerko, iztrga možu veslo iz rok ter bije po skali, da glasno odmevajo udarci od bližnjih hribov. Reka se razdeli, in s čolnom padeta oba v globočino, ker nista ravnala po povelju povodnega moža.

Zapisal Janez Majciger.

183. Žena na Poljanah.

Bili so pred davnimi leti hudi časi za našega kmetovavca. Mogočna gospoda si je zidala na strminah gradove. Ubožni kmet je moral služiti tej gospodi. Moral ji je zidati, delati pota, lomiti kamenje, trebiti gozd in orati ter obdelovati polje. Gorje tistemu, kdor se je uprl! Vrgli so ga v ječo, kjer je ob trpljenju in gladu prebil žalostne čase.

Na Poljanah na Gorenjskem je tudi živela taka grajska gospoda, ki je bila brez srca. Gospod in gospa sta bila neusmiljena. Imela sta edino hčer, ki je bila staršem docela podobna v brezsrčnosti. Veselilo jo je, če je videla trpeti kmeta.

Nekega jesenskega dne so bili na lovu. Kmetje so morali s psi priganjati zver. Lovci so stali v varnih zavetjih, da se jim ni bilo treba bati zveri. Na lovu je bila tudi graščakova hči. Stala je na neki skali. Videla je, kako je zgrabila blizu nje razdivjana zver že ranjenega osivelega moža gonjača in ga podrila na tla. Lahko bi ga bila rešila smrti, toda grozne muke starčeve so ji ugajale, da mu ni hotela pomagati. Tudi sluga, ki je stal z orožjem poleg mlade ženske, mu ni smel na pomoč. Ubogi kmet je umrl v strašnih bolečinah.

A prišla je kazen božja. Hipoma je stala grajska hči okamenela tam gori na skali. Nje očeta in mater je pretresel ta strašni dogodek, da sta zapustila kraj in grad ter odpotovala daleč v svet. V gradu ni hotel stanovati nihče več, zato je zidovje razpalo.

Vidijo se še dandanes same razvaline in poleg njih kamen, o katerem govore, da je — okamenela grajska hči.

Po Mateju Tonejcu.

184. Leopold Babenberški.

Nekoč je jezdil Leopold Babenberški z nemškim cesarjem Otonom I. na lov. V gozdu naletita na velikega medveda. Kosmatinec plane na cesarja in zgrabi njegovega konja z močno šapo. Oton napne lok, da bi ustrelil razkačeno zver, toda prenapeti lok se zlomi. Cesar je bil v smrtni nevarnosti. Zdajci priskoči Leopold in ponudi cesarju svoj lok. Cesar sproži, puščica prileti medvedu v glavo, da se zvrne na tla.

Oton zahvali hrabrega mladeniča za pomoč ter mu reče: „S srebrom in z zlatom ne morem poplačati tvoje zvestobe. Vzemi ta zlomljeni lok. Prinesi mi ga, kadar ti bo treba moje milosti.“

Več let je minilo po tem dogodku. Leopold je zrastel v hrabrega moža in je v mnogoteri bitki pokazal svoje junaštvo. Ko je umrl Oton I., je zasedel cesarski prestol njegov sin Oton II. Med tem časom umre tudi mejni grof v Vzhodni krajini. Treba je bilo imenovati novega mejnega grofa, ki bi tam državo krepko branil sovražnih navalov. Leopold je hotel pokazati svojo udanost in zvestobo do cesarja na tako nevarnem mestu. Stopi torej pred Otona II., položi zlomljeni lok pred prestol in prosi, naj ga postavi za mejnega grofa Vzhodni krajini (marki).

Ko zagleda cesar lok, se spomni svojega očeta in Leopolda, ki ga je bil rešil na lovu — in mu usliši prošnjo.

Tako je zavladal v krajini sloveči rod Babenberški.

Vzhodna krajina se je imenovala pozneje Ostarichi. Iz tega je nastalo ime Österreich, kar se pravi slovenski Avstrija.

185. Grad Habsburg.

V Švici stoje še dandanes razvaline mogočnega gradu. Kako dolgo že stoji grad, se ne vé natanko. Pravljica pripoveduje to-le: Vitez Radeboto si je hotel sezidati grad. Dolgo se ni mogel odločiti, kam bi ga postavil. Nekega dne odjaše na lov. Ko prijezdi pod neko goro, izpusti svojega sokola, da bi mu ujel kako zverjad. Ali sokol zleti naravnost na vrh gore in sede na najvišji kamen. Gospodar ga kliče in kliče, ali sokol se ne zmeni za to, nego mirno sedi na istem mestu. Jezen skoči Radeboto s konja in gre po svojega sokola. Ta se dá mirno ujeti. Gospodar pa sede upehan na skalo in gleda okolo sebe. Ko vidi lepo in pripravno lego tega kraja, se odloči za to mesto, da postavi nov grad. Zbere torej mojstre zidarje in jim odkaže, kje bodo zidali. Kmalu je bilo vse pripravljeno. Mojster ga vpraša, kako bo ime novemu gradu. Radeboto nekoliko pomisli in pravi: „Habichtsburg (t. j. sokolov grad) naj se imenuje, ker mi je sokol pokazal mesto zanj!“

Švicarji pa imenujejo sokola v navadnem govoru tudi „Habs“, zato se imenuje grad še dandanes Habsburg.

V tem gradu se je rodil pred več ko 600 leti Rudolf grof Habsburški, praoče avstrijskih cesarjev.

Francišek Hubad.

186. Rudolf in duhovnik.

Nekega dne je odjahal grof Rudolf s služabniki na lov. V gozdu zasliši zvonček, ki je naznanjal, da nese duhovnik umirajočemu zadnjo popotnico. Pobožno se prikloni Rudolf, ko gre duhovnik mimo njega. Dušni pastir je pa moral črez globok potok. Ali povodenj je bila odnesla most; ni bilo mogoče drugače črez vodo, kakor da jo prebrede. Duhovnik torej postavi sveto Rešnje telo na tla, da bi sezul črevlje in prebredel vodo.

Rudolf to opazi, skoči s konja in posadi duhovnika nanj, da bi prej prišel k bolniku.

Drugi dan pride duhovnik s konjem na grad in zahvali Rudolfa za izkazano dobroto. Rudolf pa pravi: „Nisem vreden, da bi jahal konja, ki je nosil že Stvarnika samega. Zato ga darujem cerkvi, da Vam pomaga pri težkem poslu.“

Francišek Hubad.

187. Bratovska ljubezen.

Albreht I. je bil sin cesarja Rudolfa Habsburškega. Po smrti njegovega očeta ga niso vsi knezi volili za nemškega cesarja. Zaradi tega je bil jako nesrečen. Zapiral se je v svoje sobe. Sprejemal ni nikogar. Čuval ga je velik pes. Ta je vedno ležal pred vrati. Nikogar ni pustil k svojemu gospodu.

Nekega dne hoče Albrehtov sin Leopold k očetu. Ko ga pes zagleda, mu gre prijazno naproti. Leopoldu se je mudilo; zato je potisnil psa na stran. Toda pes ga prime za obleko in vleče nazaj. Leopold se razjezi in

udari zvestega čuvaja tako hudo, da obleži mrtev. Leopold prestrašen odide.

Ko zve Albreht, da je mrtev zvesti pes, pokliče togoten vse dvornike in povprašuje, kdo mu je usmrtil psa. Vsi v strahu pričakujejo, kaj bode.

Leopold trepeče od strahu. Poznal je očetovo strogost. Friderik, njegov starejši brat, je vedel, kdo je kriv. Iz ljubezni do brata se zgrudi pred očetom na kolena in reče: „Odpustite, oče! Nisem se mogel drugače ubraniti psu.“

Že vzdigne Albreht roko na Friderika, ko pristopi Leopold, rekoč: „Oče, Friderik ni kriv, jaz sem umoril psa, mene kaznujte!“

Po teh besedah objame Leopold brata.

Očetu se razjasni obraz. „Ker se tako ljubita, ti odpuščam! Kdor ima take sinove, se mu ni treba bati nobenega sovražnika“, reče ponosno Albreht.

188. Francek in njegova babica.

Francek je bil velik prijatelj ptičev in je rad iztikal za gnezdi. Neko pomlad najde na vrtu med rogovilami stare jablane ščinkovčevo gnezdo in v njem pet že skoro godnih mladičev, katerih je bil neizrečno vesel. Stara dva sta ga plaho obletavala in sta čivkala prav žalostno, a on jih ni utegnil poslušati. Vzame gnezdo z mladiči. Ves zasopel jih hiti pokazat babici v hišo. Ali tu se je opekel! Takoj jih je moral zanesti nazaj, zvečer pa, preden je šel spat, mu je povedala babica to-le povest:

„V starih časih je zbral neverni Turek silno vojsko in se je zagrozil, da bode spravil vse krščanske zemlje v svojo oblast. Turška vojska je premagala vse cesarske čete in je bila strah in trepet vsem kristjanom. Kamorkoli je prihrumela, je skrunila cerkve, požigala vasi in mesta ter morila ljudi. Jok in stok je šel pred njimi, jok in stok je ostal za njimi. Kar ni poklal, zlasti dečke in deklice, je povezal in odgnal s seboj v daljnjo Turčijo. Koliko solz se je prelilo, koliko ubogih staršev je ostalo brez otrok, in koliko sužnih otročičev je zdihovalo po starših!

Le misli si, ko bi spet hudi Turek prirohnal k nam in bi tebe vzel očetu, materi in meni ter te odgnal z drugimi otroki v deveto deželo, kjer ne poznaš žive duše. Kako hudo bi bilo očetu in materi, kako hudo bi bilo tebi!

In vidiš, ti si prav tako neusmiljen kakor neverni Turek! Ti si uboge mladiče vzel skrbnim staršem, ki imajo ž njimi največje veselje. Te nedolžne živalce, katere je ustvaril dobrotni nebeški Oče, da se vesele življenja, te živalce si hotel vzeti njihovemu očetu in njihovi materi, da bi v tvojih rokah žalostno poginile. Ali misliš, da bi bilo to vseč Bogu, ki ti je dal dobre starše in mene, ki te učim, kaj je prav, kaj ni prav?“

Tako je govorila babica, in Francku so šle njene besede do srca. Neizrečno ga je veselilo, ko je črez nekoliko dni videl mladiče, ki so jih stari izpeljavali iz gnezda. Glasno cvrčec so oznanjevali, kako so jih veseli.

Po Frančišku Erjavcu.

189. Turki na Muljavi.

Muljava je vas na Dolenjskem. Tam stoji cerkvena Matere božje. Ko so tudi semkaj nenadoma pridrli divji Turki, je mnogo preplašenih vaščanov pobegnilo v to cerkvico in na obzidano pokopališče. Ženske, otroci in starčki so šli v cerkev, možje pa so se zbrali za zidom in sklenili, da se bodo branili do zadnjega diha.

V krdelih so Turki pritiskali na tabor. Ali kmetje niso branili le sebe in domovine, ampak tudi svojo vero, žene in otroke. Zato so se branili kar najhrabreje. Nekateri Turek se je zvrnil, ali tudi marsikateri Slovenec je padel. Zmeraj bliže so se pomikali Turki; slabo orožje vaščanov jih ni moglo zatreti.

Na severni strani tik obzidja je stala lipa. Na deblu je visela podoba Matere božje. Zadaž za podobo so se pa bili v votlem deblu zaredili sršeni. Predrzen janičar spleza med veje, in njegova strela zadene marsikaterega borivca za zidom. Janičarju je plezalo še mnogo drugih tovarišev na pomoč. Kmetje se jamejo razmikati, kar pošlje Bog sicer majhnega, vendar hudega pomočnika. Turek je bil podobo Matere božje brcnil z drevesa in tako razdražil žival v drevesu. Naglo prihrume sršeni iz dupla in začno pikati Turke pod drevesom. Ko kmetje to zapazijo, se ohrabre. Turki pa so se morali umekniti in otepati zabuhle obraze pred sitno, jezno živaljo.

Tako so bili kristjani oteti. Hvalili so Boga, ki jim je bil poslal pomoč v največji stiski.

Po Jožefu Jurčiču.

190. Pregovori.

1. *Kadar je vojska, so odprta nebesa.*
2. *Kadar poka puška, ne igra kolo.*
3. *Pokornih glav ne seka sablja.*
4. *Po vojski dosti junakov.*
5. *Ako je oče junak, bo sin gotovo vojak*

191. Zvesti hlapec.

V motniškem gradu je živel pred več kot dvesto leti gospod, ki se je junaško boril proti nevernim Turkom. Imel je pridnega hlapca, ki mu je zvesto služil ter ga spremljeval po vseh potih v tujih deželah, zlasti v vojski s Turkom. V bitki s Turkom izgubi gospod svojega konja. Prilasti si potem turškega, katerega so pustili na bojišču Turki, pobegnivši z bojišča, da se je vse kadilo za njimi.

Bilo je pred neko bitko. Zvesti in skrbni hlapec reče gospodu: „Dajte mi svojega konja, jaz Vam pa dam svojega. Bojim se namreč, da bi Vaš ne zaslišal turške godbe in z Vami ne pobegnil med Turke. Ti bi Vas gotovo jako mučili, če Vas dobe živega v roke, ker ste jim provzročili veliko hudega.“

Gospod sluša nasvet zvestega hlapca. Ko se začne boj, zaigra turška godba, in res zdirja konj z jezdecem med krvoloke, kjer zvesti hlapec junaško umre.

Ko preneha boj, poišče gospod truplo svojega ljubljenca na bojišču ter ga slovesno po cerkvenem obredu pokoplje na turški meji. Vrlega služabnika zvestoba pa se je ohranila med narodom do naših časov.

Zapisal Gašper Križnik.

192. Kralj Matjaž.

Križman je bil pisar pri neki graščini. Rad je hodil po neznanih potih. Nekdaj je šel po hosti na izprehod tako daleč, da že ni vedel, kje je. Kar zagleda, da ni nikamor več pota kakor nazaj. Izgubljal se je pod veliko skalo, okolo in okolo pa je bilo vse gosto zarasteno.

Kar se odpro vrata v skali, in na dan pride star mož, tak kakor menih. Menih mu reče: „Z menoj pojdi!“ Odžene ga po luknji globoko pod zemljo. Prideta do jako velike cerkve in gresta vanjo. Nekoliko molita, potlej ga pa vodi od okna do okna. Križman je pogledal skozi vsako okno. Pri enem je videl krdelo mrtvih ljudi. „Kaj je to?“ vpraša meniha. — „To je kuga“, reče menih. Potlej je videl pri drugih oknih vojske, potrese, lakoto, sušo in druge reči. Skozi zadnje okno pa se je videlo, kako sta bili priveznjeni dve gori druga k drugi. Med njima je bila velika vojska na konju in peš. Na sredi je sedel za lepo pogrnjeno mizo kralj, lepo v zlatu napravljen, in kriva sablja mu je visela z boka. Vsi vojaki pa so dremali; celo kralj je slonel na mizi in spal.

„Kdo je to?“ vpraša Križman.

„To je kralj Matjaž in njegova vojska“, odgovori menih, „že mnogo let spi tukaj. Časih se pa zbudi in vpraša, ali še letajo srake po svetu. Ako mu povedo, da še, žalostno odmaje z glavo in zopet zaspi. Ali kadar se prebudi on in vsa njegova vojska, bo pridrl na dan in premagal vse naše sovražnike. Hude vojske bodo nastale tačas po svetu. Kralj Matjaž pa bo premagal vse, in potlej bo na svetu tako dobro, kakor se bere iz svetega evangelija, da bode en hlev in en pastir.“

Po Jožefu Jurčiču.

193. Zakaj spi kralj Matjaž?

Kralj Matjaž se je oženil z Alenčico. Kmalu po poroki se je vojskoval z vsemi kralji sveta, pa je vse premagal. Zaradi tega je bil tako ponosen, da je pozval samega Boga, naj se gre vojskovat ž njim. Bog je poslal h kralju Matjažu angela. Ta ga še enkrat vpraša: „Ali se res hočeš vojskovati s samim Bogom?“

Kralj Matjaž odgovori: „Da, hočem se!“

Zdaj se začne bliskati. Hitro vpraša Matjaž angela: „Kaj je to?“

Angel mu odgovori: „To so božje sablje.“

Zdaj začne grmeti, in angel reče: „To je ropot božjih bobnov.“

Tega se kralj Matjaž tako prestraši, da naprosi Boga milosti. Bog ga res pomilosti, a samo, če pojde tja, kamor hoče Bog. In Bog ga pošlje med dve gori, kateri se zdajci zgrneta.

Zapisal Anton Brezovnik.

194. Mladi Vukasovič.

Cesarica Marija Terezija je posebno skrbela za šole. Hotela se je pa prepričati tudi sama, kako napreduje mladina. Nekega dne pride v neko vojaško šolo in vpraša ravnatelja: „Kateri Vaših učencev je najpridnejši?“

Ravnatelj odgovori: „Vsi so pridni, najpridnejši pa je Vukasovič, sin starega častnika iz Dalmacije.“

Cesarica pohvali pridnega dečka in mu podari 12 zlatnikov.

Črez štiri tedne pride cesarica zopet v šolo. Pokliče pridnega Vukasoviča in ga vpraša prijazno, kam je dal podarjeni denar. Nekako boječe odgovori deček: „Veličanstvo! Denar sem poslal ubogemu očetu, ki so bili odpuščeni iz službe brez pokojnine in morajo sedaj živeti v uboštvu.“

„Vrl deček si“, reče cesarica. „Vzemi pero in piši očetu, kar ti bom narekovala!“

Vukasovič vzame pero in piše:

„Ljubi oče!

To pismo mi narekuje cesarica. Moje vedenje, moja pridnost in posebno moja otroška ljubezen do Vas, oče, je cesarici tako všeč, da bodele dobivali odslej vsako leto po 200 goldinarjev pokojnine, meni pa je podarila zopet 24 zlatnikov.“

Solze veselja in hvaležnosti se pokažejo Vukasoviču v očeh. Sklenil je, da ostane vedno tako priden in vreden cesaričine milosti.

Vukasovič je bil pozneje visok častnik, celo general, in se je večkrat hrabro vojskoval za domovino.

195. Cesar Jožef II. kot zdravnik.

Nekega jesenskega večera se je izprehajal cesar Jožef II. po Dunaju. Oblečen je bil kot preprost meščan. Sreča ga ubožno, pa čedno oblečen deček in ga zaupljivo poprosi goldinarja.

„Tako mlad si še, pa že beračiš!“ ga resno zavrne Jožef.

„Oprostite, dobri gospod“, je dejal deček, ki ni poznal cesarja. „Oče so mi umrli pred več tedni, mati so bolni in nimajo niti hrane, niti postrežbe. Potrebujejo zdravnika, pa nimajo denarja, da bi ga plačali.“

Cesar vpraša dečka, kje stanujejo mati, in potem mu dá goldinar. Deček hvaležno sprejme dar in odhiti po zdravnika.

Cesar poišče voznika in se odpelje v ulice, kjer je stanovala uboga žena. Blagi vladar gre naravnost v stanovanje dečkove matere. V postelji je ležala bolna žena. Mislila je, da je tuji gospod zdravnik, ki ga je poklical sin. Cesar jo res tudi tolaži, da ji bo kmalu bolje, zapiše nekaj na košček popirja, se poslovil in odide.

Kmalu pa pride deček in ž njim pravi zdravnik. Žena pove, da je bil že drug zdravnik pri nji. Na oni listek na mizi je zapisal zdravilo. Zdravnik vzame listič v roke in ko ga prebere, reče: „Dobrega zdravnika imate, žena! Njegovo zdravilo Vas gotovo ozdravi. Tu je zapisano: Kdor pride s tem lističem v cesarjevo blagajnico, se mu izplača 25 zlatnikov. — Ta zdravnik je namreč sam cesar Jožef II.“

To darilo plemenitega cesarja je rešilo ženo stradanja in bede, in bolna mati je kmalu ozdravela.

196. Lavdon.

Stoji, stoji tam Beligrad,
za gradom teče rdeča kri,
za gradom teče rdeča kri,
da b' gnala mlinske kamne tri.

Tam Lavdon vojvoda stoji,
 krvavi meč v rokàh drži;
 on če imeti Beligrad
 in turško vojsko pokončat'.

Ošabni Tur'k se mu smeji
 in Lavdonu tak' govori:
 „Si prišel mene ti častit,
 al' prišel zajcev si lovit?“

Nisèm prišel zajcèv lovit,
 al' prišel tebe sem častit:
 S svinčen'mi zrni te kropil
 in s črnim prahom bom kačil.

Cesarske puške pokajo,
 se turške gospe jokajo,
 cesarski bombe mečejo,
 se Turki z grada vlečejo.

Glej, tak' mogočni Lavdon je
 premagal vse sovražnike;
 in dokler Beligrad stoji,
 naj slava Lavdonu slovi!

Narodna pesem, zapisal Anton Martin Slomšek.

197. Cesar Jožef II. in stari častnik.

Nekoč pride star častnik k cesarju Jožefu ter mu potoži, da s svojo nizko pokojnino ne more zrejati svojih desetero otrok.

„Moji otroci se bodo morali bojevati in delati za svojega cesarja, in zato je potrebno, da jih izučim v vsem“, pravi stari vojak.

Cesar mu obljubi svojo pomoč.

Zavidni ljudje pa nalažejo cesarja, da je častnik brez otrok, da je bogat ter da zlorablja milost svojega gospoda.

Ali dobri cesar ne verjame tega in zato obišče častnika v njegovem stanovanju. Tam ne najde deset, ampak enajst otrok. Vsi so prijazno pozdravili tujega gospoda.

„Saj ste mi pravili, da imate deset otrok, ali tu jih vidim enajst“, reče cesar.

„Veličanstvo“, odgovori častnik, „enajsti je sirota brez očeta in matere. Umreti bi bil moral od lakote, če bi se ga ne bil usmilil jaz.“

Ganjen mu reče cesar: „Plemenit mož ste! Vaši otroci so od danes moji, očetovski hočem skrbeti zanje, pa tudi Vas ne pozabim. Z Bogom, vrli mož!“

198. Naš cesar.

Dunaj je glavno mesto našega cesarstva. V tem mestu je lep cesarski grad Schönbrunn. Tu je bil rojen dne 18. velikega srpana 1830. leta naš cesar Frančišek Jožef I. iz rodovine Habsburg-Lotarinške.

Leta 1848. so bili kaj hudi in vihar ni časi za našo državo. Takrat je vladal cesar Ferdinand Dobrotljivi. Ta se je odpovedal cesarski kroni, katero bi bil moral prejeti njegov brat Frančišek Karel, oče našemu cesarju. Nadvojvoda Frančišek Karel pa ni hotel prevzeti težkega bremena in je prepustil krono svojemu prvorojencu Frančišku Jožefu.

Tako je nastopil vladarstvo sedanji cesar dne 2. grudna 1848. leta, ko je bil star šele 18 let.

Z modrostjo, previdnostjo, ljubeznijo in jekleno voljo je pomiril sovražnike, ki so se vzdignili v njegovem cesarstvu. Vojskovati se je pa moral tudi proti zunanjim sovražnikom, ki so pritiskali na njegove dežele od severa in juga. Avstrijski vojaki so se povsod in vedno vojskovali za čast in pravico ljubljene cesarja z junaško hrabrostjo ter so zmagovali na kopnem in na morju. Saj so jih pa vodili v krvave boje ter jih tamkaj navduševali slavni avstrijski vojskovodje. Kdo li ne pozna imen junakov očeta Radeckega, nadvojvode Albrehta, admirala Tegetthoffa? Ne samo pri nas, daleč po vesoljnem svetu se časte ti naši junaki!

V mirnih časih pa je posvečeval naš cesar vso svojo očetovsko skrb, da bi povzdignil napredek in blaginjo svojih narodov. Sam je potoval po raznih deželah, da se prepriča o potrebah in željah svojih podložnikov. Ustanavljal je šole, zidal cerkve, gradil ceste in železnice — storil je vse, kar more storiti dober oče v prid ljubljenim otrokom.

In mnogoštevilni narodi so se oklenili svojega vladarja z gorečo ljubeznijo: žalovali so ž njim, kadar ga je zadela nesreča, radovali so se z dobrim očetom, kadar mu je dodelil Bog vesele in srečne čase.

Dne 24. malega travna 1854. leta se je poročil cesar z bavarsko princezijo Elizabeto. Ta dan je bil dan veselja in sreče avstrijskim narodom, saj so dobili vladarico, ki kot dobra mati ljubi podložnike, pomaga sirotam, tolaži žalostne in deli cesarske milosti nebrojnim trpinom.

In skoro mine pol stoletja, odkar vlada modri naš cesar svojemu cesarstvu. Vsi narodi se že sedaj pripravljajo, kako bi dostojno poslavili ta redki praznik cesarjeve petdesetletnice. Tedaj se bodo vsi podložniki, ki se ločijo med seboj po veri in jeziku, združili v en pobožen vzklik: Bog nam ohrani cesarja in presvetlo Njegovo soprogo, milo cesarico, še mnogo let! Saj ni pod solncem vladarja, ki bi ga narodi toliko ljubili kakor našega premilostnega cesarja.

199. Radecki.

Naš cesar se je moral vojskovati z mnogimi sovražniki. Njegove vojake so vodili v boj mnogi slavni vojskovodje, med katerimi je zlasti znamenit grof Radecki. Vojaki so ljubili tega slavnega junaka, kakor ljubi sin svojega očeta. Zato so mu pa tudi navadno rekli: „Oče Radecki“. Pa tudi on je ljubil vsakogar, ki se je vojskoval za domovino. Njegova beseda je navdušila vojake, da so šli kot razljučeni levi na sovražnika in se vrnili kot hrabri zmagovavci iz vojske.

Radecki pa ni bil samo hraber in neustrašen vojskovodja, bil je tudi pobožen, veren kristjan. Vso svojo bojno srečo je zaupal božjim rokam, ker je bil preverjen, da se vse izteče tako, kakor ukrene Bog. Rad je molil, posebno rožni venec je prebiral mnogokrat. Nekoč je molil nanj v nekem drevoredu. Po molitvi vstane s klopi, kjer je sedel, odide, a rožni venec pozabi na klopi. Za njim prideta dva sirova vojaka, zagledata rožni venec

in se ponorčujeta. Radecki, zapazivši, da je pozabil rožni venec, pride do klopi nazaj, vzame vojakoma rožni venec in ju strogo pokara. Vojaka osramočena odideta.

Radeckega je odlikoval presvetli cesar z mnogimi častmi in redi ter mu dodelil najvišje mesto v svoji vojski. Po smrti so postavili Radeckemu v mnogih krajih veličastne spomenike, ki bodo naznanjali slavo tega velikega junaka še poznim rodovom. Prekrasen je njegov spomenik na Dunaju. Ljubljana je postavila slavnemu možu celo dva spomenika.

200. Oče našega cesarja in šolarji.

Ko je bil rojen naš cesar, se je peljal oče našega cesarja, nadvojvoda Frančišek Karel skozi Dunaj. Po ulicah se je kar vse gnetlo ljudi. Učenci so ravno vreli iz šole. Z navdušenimi klici je pozdravljalo ljudstvo očeta; ysak mu je hotel razodeti svojo radost, vsak je silil proti vozu.

Vesela se je zbirala mladina na nadvojvodovem poti, vesela je tekala za vozom in pozdravljala priljubljenega nadvojvodo. Ko pa ta vidi, da teka mladina za njim in da bi si s tem kak deček pokvaril zdravje, reče kočijažu: „Ne vozi tako hitro; dečki so že vroči, prehladili se bodo!“

Počasi se je peljal dalje. Ljudje so vriskali in klicali od veselja, ko so čuli take besede.

Po Frančišku Hubadu.

201. Cesar Frančišek in njegov vnuk.

Od svojih staršev se je naš cesar že zgodaj naučil usmiljenja do ubožcev. Zato ga je imelo vse rado; posebno ga je ljubil njegov ded, tedanji cesar Frančišek I.

Dne 18. velikega srpana 1834. leta je praznoval mladi nadvojvoda četrti rojstveni dan pri svojem dedu v Laksenburgu. Vesel je tekal po tratah. Vozil je svoj voziček, nakladal nanj seno in se radoval, kakor se radujejo otroci. Večkrat je pa z milim očesom pogledoval vojaka, ki je stražil ob vratih.

Kar priteče k dedu, ga prime za suknjo ter pravi: „Daj mi kaj za vojaka; siromak je!“ Cesar se nasmeje ter mu dá bankovec. Mladi nadvojvoda steče k vojaku in mu ponudi denar. Ali vojak ne vzame denarja, ker je to prepovedano straži. Dolgo ponuja deček: „Vzemi, vzemi!“

Ker se pa vojak ne gane, steče žalosten k dedu ter mu potoži, da vojak neče denarja.

„Na straži ne sme vzeti denarja. Deni mu denar v torbo za patrone, ki mu visi na hrbtu!“ odgovori ded.

Vesel steče deček zopet k vojaku. Ali torba je visela previsoko, da ni mogel do nje. Cesar Frančišek torej vzdigne svojega vnuka, cesarica Karolina pa odpre vajakovo torbo, da bi „Franci“ položil bankovec vanjo. Vesel ploskne potem z rokami ter reče: „Sedaj pa ta mož ni več siromak!“

Radosten ga objame cesar. Drugi dan pa pošlje k polku, pri katerem je služil obdarjeni vojak, vprašat,

kakšen človek je. Od poveljnika zve, da je eden izmed najboljših mož in da od svoje male plače še podpira ubogo mater.

Sinova ljubezen do matere gane cesarja v srce. Oprosti ga vojaštva, ga bogato obdari ter pošlje k materi domov.

Po Frančišku Hubadu.

202. Dobrosrčnost naše cesarice.

Blizu Dunaja je živela starka s svojo hčerko. Siromašno se je živila s pletenjem košev in pletenic, katere je nosila hčerka na prodaj. A zima je bila huda, matere se je lotila bolezen. Kar je bilo prihranjenega v hiši, sta porabili za zdravnika in zdravila.

Pridna hčerka se je trudila na vso moč, da si prisluži denarja zase in za mater. Nekega jutra zgodaj si oprti pletenic, kar jih je imela narejenih, da bi jih nesla v mesto na prodaj. Na poti je računala, koliko bi mogla skupiti, kaj bi nakupila za denar. A pot je bil dolg. Trudna sede pod smreko, da se počije.

Kar pride po poti gospa. Ko vidi žalostno dekle, sede poleg nje in jo ljubeznivo vpraša, kam gre in kako ji je. Dekle ji potoži svoje uboštvo. Tako živo in odkritosrčno je govorila, da se je gospé zalesketala solza usmiljenja v očeh. Malo pomisli, pa pravi: „Dobro, da sva se sešli danes. Meni treba mnogo pletenic pri gospodinjstvu. Če ti je prav, jih kupim od tebe, da ti jih ne bo treba nositi v mesto.

Deklici je bilo to po volji. Gospa pomigne slugi, ki je čakal tam blizu, in mu izroči pletenice. Potem

seže v žep in plača deklici za vsako pletenico zlatnik. Zavzeta strmi deklica na toliko bogastvo, še zahvaliti se ne more. Ko povzdigne oči, gospe ni več blizu.

Še je strmela deklica na denar v svoji roki, kar pride župnik po poti. Vesela mu pripoveduje, koliko srečo je učkala. „Kakor nebeška kraljica je bila gospa pred menoj! Tako bogato me je obdarila, pa še zahvaliti je nisem mogla. Da bi le vedela, kdo je!“ je tožila deklica.

Župnik ji pa odgovori: „Res je gospa blaga kakor nebeška kraljica. Angelsko srce ji bije v prsih. Ona je — naša cesarica Elizabeta!“

Francišek Hubad.

Cesarska pesem.

Bog ohrani, Bog obvari
nam cesarja, Avstrijo!
Modro da nam gospodari
s svete vere pomočjó!
Branimo Mu krono dedno
zoper vse sovražnike:
S Habsburškim bo tronom vedno
sreča trdna Avstrije!

Za dolžnost in za pravico
vsak pošteno, zvesto stoj;
če bo treba, pa desnico
s srčnim upom dvigni v boj!
Naša vojska iz viharja
prišla še brez slave ni:
Vse za dom in za cesarja,
za cesarja blago, kri!

Meč vojščaka naj varuje,
 kar si pridnost zadobi;
 bistri duh pa premaguje
 z umetnijo, znanostmi!
 Slava naj deželi klije,
 blagor bod' pri nas doma:
 Vsa, kar solnce je obsije,
 cveti mirna Avstrija!

Trdno dajmo se skleniti:
 Sloga pravo moč rodi;
 vse lahko nam bo storiti,
 ako združimo moči.
 Brate vodi vez edina
 nas do cilja enega:
 Živi cesar, domovina,
 večna bode Avstrija!

In s cesarjem zaročnica,
 ene misli in krvi,
 vlada milo cesarica,
 polna dušne žlahtnosti.
 Kar se more v srečo šteti,
 večni Bog naj podeli
 Franc Jožefu, Lizabeti,
 celi hiši Habsburški!

Po I. G. Seidlu Lovro Toman.

VI.

Slovnica.

A. Stavek, beseda, zlog, glasnik.

1. Stavek.

Oče so rokodelec. Mati so skrbni. Dete spi. — Vol je žival. Krava je koristna. Tele skače. — Hrast je drevo. Smreka je visoka. Železo rjavi. — Zidar zida hišo. Lovec hodi po gozdu. Pridna dekla vstaja zgodaj. — Mačka lovi miši. Zvesti pes varuje hišo. Ptice prepevajo spomladi. Vijolica diši lepo. Ali ti ugaja? Utrgaj jo!

Tu smo povedali o raznih osebah, živalih in rečeh marsikaj. Kar si mislimo o osebah, živalih ali rečeh, to lahko povemo ali zapišemo.

Z govorom povedana misel je stavek.

Na koncu stavka stavimo **piko**, **vprašaj** ali **klicaj**. Za piko, vprašajem in klicajem pišemo veliko začetno črko.

1. naloga. Odgovori vprašanjem: Kaj je konj? Kaj je taščica? Kaj je ščuka? Kakšen je osel? Kakšen je premog? Kakšen je sneg? Kaj dela črevljar? Kaj dela mizar? Kaj dela nožar?

2. naloga. Napiši deset kratkih stavkov!

2. Beseda.

Zjutraj molimo. Potem gremo na delo. Vse nam gre izpod rok. Bog je z nami. On nas gleda. Čuj! Ne delaj greha! Greh žali Boga. Tudi lenoba je greh. Mlad lenuh — star tat.

Stavek ima besede.

3. naloga. Poišči, koliko besed ima vsak prejšnjih stavkov!

Stavek ima lahko eno besedo, dve besedi, tri besede ali še več besed.

4. naloga. Prepiši 8. berilo in povej, koliko besed ima vsak stavek!

5. naloga. Prepiši 14. berilo in povej, koliko besed ima vsak stavek!

6. naloga. Napiši tri stavke! Prvi imej dve besedi, drugi tri in tretji štiri besede!

3. Zlog.

Pe-te-lin po-je zgo-daj zju-traj. Soln-ce raz-svet-lju-je zem-ljo. Nje-go-va luč zbu-ja ze-le-nje. Spo-mla-di se po-vra-ča-jo pti-ce se-liv-ke.

Beseda ima zloge.

7. naloga. Poišči, koliko zlogov ima vsaka prejšnjih besed! Besede so lahko enozložne ali večzložne.

8. naloga. Razloži besede v 8. berilu na zloge!

9. naloga. Napiši po pet enozložnih, dvo-zložnih in tro-zložnih besed!

4. Glasnik.

P-r-i-d=n-e | r-o=k-e | t-i | p-r-i=n-a-š-a-j-o
m-n-o=g-o | k-o=r-i-s-t-i. — D-a-n | s-t-r-a-š-i | l-e-
n-u=h-a. — L-e-n-o-b-a | j-e | m-a=t-i | v-s-e-h |
p-r-e=g-r-e-h.

Zlogi imajo glasnike.

10. naloga. Poišči, koliko glasnikov ima vsak prejšnjih zlogov!

Slovenski jezik ima 25 glasnikov. Ti so: a, b, c, č, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž. — To je slovenska abeceda.

Znamenja za glasnike imenujemo črke.

Glasnike delimo na samoglasnike in soglasnike.

Samoglasniki so: a, e, i, o, u.

Drugi so soglasniki.

Soglasniki so mehki ali trdi, zveneči ali nemi.

Mehki so: c, č, j, (lj, nj), š, šč, ž. Drugi so trdi.

Zveneči so: b, d, g, j, l, m, n, r, v, z, ž. Ostali so nemi.

Kolikor samoglasnikov ima beseda, toliko ima zlogov.

V nekaterih besedah ima **r** veljavo samoglasnikovo, n. pr.: smrt, krt, vrt, prt; grmovje, grmenje; vrtnar, krznar i. t. d.

Samoglasnike izgovarjamo dolgo ali kratko. Kako se izgovarjajo, to pove naglas.

Na dolge samoglasnike stavimo ostrivec (´) ali strešico (^), n. pr.: mésto, grád, vás, pêta, rôka i. t. d.

Na kratke samoglasnike devljemo krativec (˘), n. pr.: deklè, oslè, fantè, prišlà i. t. d.

11. naloga. Razloži ta stavek na besede, besede na zloge in zloge na glasnike: Pastir se vrača s čredo o mraku s pašnika domov.

12. naloga. Napiši sam kak stavek in stôri, kakor si storil v 11. nalogi!

B. Goli stavek.

Janez je hlapec. Sol je rudnina. Volk je požrešen. Kruh je tečen. Drvar cepi. Drevo cvete. Sovražnik je premagan. Meso se kuha.

1.

Stavek ima dele ali člene. Oseba ali reč, o kateri povemo, kaj je, kakšna je, kaj dela ali kaj se godi ž njo, je — **osebek** ali **subjekt**.

Po osebkcu vprašujemo: **kdo** ali **kaj**?, in sicer po živih stvareh s **kdo**, po neživih s **kaj**.

13. naloga. Odgovori pismeno tem vprašanjem in podčrtaj osebkce: Kdo je učenec? Kaj je kovina? Kdo je bogat? Kaj je košato? Kdo šiva? Kaj diši? Kdo se greje? Kaj se peče?

2.

Stavkov del, kateri pove o osebkcu, kaj je, kakšen je, kaj dela ali kaj se godi ž njim, je — **dopovedek** ali **predikat**.

Po dopovedku vprašujemo: Kaj je osebek, kakšen je, kaj dela ali kaj se godi ž njim?

14. naloga. Povej, kaj je tesar, dninar, deček, ovca, golob, hrošč, smreka, oves, krompir, voda!

15. naloga. Povej, kakšne so osebe in reči 14. naloge!

16. naloga. Povej, kaj delajo osebe in reči 14. naloge!

17. naloga. Zapiši nekaj stavkov 14., 15., in 16. naloge in podčrtaj dopovedke!

3.

Osebek in dopovedek sta glavna stavkova dela ali člena.

Stavek, kateri ima samo osebek in dopovedek, je — **gol stavek**.

V nekaterih golih stavkih stoji še člen, ki veže osebek z dopovedkom. Imenuje se **vezilo**; n. pr.: Lisica **je** zver. Zveri **so** krvoločne.

18. naloga. Napiši deset golih stavkov!

19. naloga. Vprašaj v teh stavkih najprej po osebkcu in potem po dopovedku: Lisica je zver. Apnenec je kamen. Zvonček je cvetica. Oče so skrbni. Otrok je poslušen. Jesen je

hladna. Zima je mrzla. Kokoš kokodaka. Miš gloje. Bolnik zdi-huje. Solnce greje. Luna sveti. Poslopje se podira. Hiše se zidajo.

20. naloga. Prepiši stavke 19. naloge in podčrtaj osebek enkrat, dopovedek dvakrat!

C. Razširjeni stavek.

Zima.

Pozimi počiva priroda. Drevje je izgubilo svojo zeleno odejo. Sneg pokrije travnike. Ptice selivke so nas zapustile. Stalne ptice se bližajo hišam. Dobri ljudje jim potresajo živeža. Otroci se drsajo po ledu. Starček se greje pri peči.

Stavek, kateri ima razen osebk in dopovedka še druge stavkove člene, je — **razširjen stavek**.

21. naloga. Izpremeni te-le gole stavke v razširjene: Zajec živi —. Riba plava —. Deklica gre —. Mati kuhajo —. Koza je — žival. Gad je — kača. Otrok moli — (kako?) Učenec piše — (kako?).

22. naloga. Napiši deset razširjenih stavkov!

I. Osebek ali subjekt.

Ptice so naše dobrotnice. One pokončavajo mnogo škodljivega mrčesa. Vsak se veseli njihovega petja. Ne preganjajte jih!

Kaj je subjekt? Katerim vprašanjem odgovarja subjekt?

Vprašaj v gorenjih stavkih po subjektu!

Subjekt je lahko vsaka beseda. V nekaterih stavkih je subjekt skrit.

Samostalni.

Jakob je vaški **pastir**. Zgodaj žene **čredo** na pašnik. Pašnik je med **gorovjem**. V **bližini** izvira hladna **voda**. Pastirjevo **življenje** je mirno. Njegova **pobožnost** nam ugaja. Razveseljuje ga **petje**.

Samostalniki so imena oseb in reči, njih lastnosti ali dejanj.

a) Vodnik, Slomšek; Jožef, Andrej; Lubljana, Celje; Vipava, Ljutomer; Šiška, Šmartno; Kranjsko, Avstrija; Sava, Soča; Triglav, Kum; Slovenec, Nemec.

Imena oseb, mest, trgov, vasi, dežel, vodá, gorá, narodov so **lastna imena**. Lastna imena pišemo z veliko začetno črko.

b) hlapec, delavec, črevljár; volk, srna, sova; omara, stol, peč.

Imena, katera imenujejo osebe ali reči ene vrste, so **občna imena**.

c) gospoda, vojska, ljudstvo; čreda, drobnica, govedo; listje, grmovje, gorovje.

Imena, katera kažejo množino enovrstnih oseb ali reči, so **skupna imena**.

č) mleko, vino, voda; železo, zlato, jeklo; popir, pesek, les.

Imena, katera kažejo stvarino ali snov, ki ohrani tudi v najmanjšem delu svoje ime, so **snovna imena**.

d) pridnost, čednost, lenoba; žetev, setev, košnja.

Imena, katera kažejo lastnosti ali dejanja, so **miselna imena**.

23. naloga. Napiši po tri lastna, občna, skupna, snovna in miselna imena!

24. naloga. Določi v 42. berilu vse samostalnike!

1. Spol.

Mož je krepak. **Žena** je skrbna. **Dete** je zdravo. **Oven** je močan. **Ovca** je krotka. **Jagnje** je veselo.

Spol samostalnikov je trojen: moški, ženski in srednji.

Pri nekaterih samostalniki lahko določimo spol že po pomenu.

a) Mož, sin, brat, gospodar, vojak, cesar i. t. d. pomenijo moške osebe.

Oven, kozel, bik, jelen, srnjak, maček i. t. d. pomenijo samce v živalstvu.

Imena moških oseb in samcev v živalstvu so moškega spola.

b) Žena, hči, sestra, dekla, perica, šivilja i. t. d. pomenijo ženske osebe.

Ovca, koza, krava, košuta, srna, mačka i. t. d. pomenijo samice v živalstvu.

Imena ženskih oseb in samic v živalstvu so ženskega spola.

c) Dete, otroče, dekle; jagnje, žrebe, tele i. t. d. pomenijo mlada bitja.

Imena mladih bitij so srednjega spola.

25. naloga. Napiši po deset imen moških oseb in samcev v živalstvu!

26. naloga. Napiši po deset imen ženskih oseb in samic v živalstvu!

27. naloga. Napiši deset imen mladih bitij!

Stol, okvir, nož, svinčnik, zvezek, popir; miza, tabla, goba, kreda, tinta, omara; ravnilo, pero, držalo, okno, solnce, vreme.

Pri teh samostalniki ne moremo določiti spola po pomenu. Tu ga določimo po končnici.

28. naloga. Poišči, na kaj se končuje prvih šest, na kaj drugih šest in na kaj zadnjih šest samostalnikov!

a) Samostalniki moškega spola se končujejo na soglasnik.

b) Samostalniki ženskega spola se končujejo na **a**, mnogi tudi na soglasnik. Ti dobivajo na vprašanje koga

ali česa končnico **i**; n. pr.: past, pest, korist, kost, čeljust, golazen, bolezen, pomlad, kopel, vigred, cerkev, miš, vas, nit, peč, klop i. t. d.

c) Samostalniki srednjega spola se končujejo na **o** ali **e**.

29. naloga. Napiši pet samostalnikov moškega spola, ki se končujejo na soglasnik, pet ženskega, ki se končujejo na **a**, pet srednjega, ki se končujejo na **o**, in pet, ki se končujejo na **e**!

30. naloga. Določi spol samostalnikov v 12. berilu!

2. Število.

a) Kovač kuje. Veriga je železna. Kladio je težko.

Kadar govorimo o eni osebi ali stvari, stoji samostalnik v **ednini**.

b) Kovača kujeta. Verigi sta železni. Kladi sta težki.

Kadar govorimo o dveh osebah ali stvareh, stoji samostalnik v **dvojini**.

c) Kovači kujejo. Verige so železne. Kladi so težka.

Kadar govorimo o mnogih osebah ali stvareh, stoji samostalnik v **množini**.

Število je trojno: ednina, dvojina in množina.

Nekatere samostalnike rabimo samo v množini, n. pr.: burklje, grablje, škarje, vilice, ljudje i. t. d.

31. naloga. Postavi te stavke v dvojino in množino: Mizar žaga. Deska je dolga. Dleto je ostro. Lovec strelja. Puška je nabita. Bodalo je nabrušeno.

32. naloga. Postavi te samostalnike v dvojino in množino: konj, hlev, voz, bič, pot; njiva, cvetica, ptica, perut; lice, ogledalo, pismo, mesto, veslo!

33. naloga. Napiši pet stavkov v ednini ter jih postavi v dvojino in množino!

34. naloga. Določi število samostalnikov v 11. berilu!

3. Sklon.

a) **Vojak** se bojuje. Srčnost našega **vojaka** je velika. **Vojaku** je treba orožja. Meč brani **vojaka**. **Pri vojaku** ne išči strahu! Konj dirja **z vojakom** v boj.

b) **Meč** je oster. Vojak je vesel **meča**. Sablja je podobna **meču**. Vojak ima **meč**. Puška visi **pri meču**. Vojak se brani **z mečem**.

35. naloga. Postavi najprej stavke pod a), potlej stavke pod b) v dvojino in množino!

36. naloga. Odgovori tem vprašanjem:

a) Kdo se bojuje?	b) Kaj je ostro?
Koga hrabrost je velika?	Česa je vesel vojak?
Komu je treba orožja?	Čemu je podobna sablja?
Koga brani meč?	Kaj ima vojak?
Pri kom ne išči strahu?	Pri čem visi puška?
S kom dirja konj?	S čim se brani vojak?

Samostalniki se v vsakem številu izpremeni šestkrat. Vsaka taka izprememba se imenuje sklon.

Sklonov je torej šest:

1. sklon **imenovalnik** odgovarja vprašanju **kdo** ali **kaj**?

2. sklon **rodilnik** odgovarja vprašanju **koga** ali **česa**?

3. sklon **dajalnik** odgovarja vprašanju **komu** ali **čemu**?

4. sklon **tožilnik** odgovarja vprašanju **koga** ali **kaj**?

5. sklon **mestnik** odgovarja vprašanju **pri kom** ali **pri čem**?

6. sklon **družilnik** odgovarja vprašanju **s kom** ali **s čim**?

Kdo, koga, komu, koga, pri kom in s kom vprašujejo po živih; kaj, česa, čemu, kaj, pri čem, s čim vprašujejo po neživih stvareh.

4. Sklanja.

a) Samostalniki moškega spola.

Jelen je lepa žival. Lovec se veseli **jelena**. **Jelenu** je treba hrane. Pes zasleduje **jelena**. Košuta stoji **pri jelenu**. Jelenče se pase **z jelenom**.

37. naloga. Postavi te stavke v dvojino in množino!

38. naloga. Odgovori tem vprašanjem v ednini, dvojini in množini: Kdo je lepa žival? Koga se veseli lovec? Komu je treba hrane? Koga zasleduje pes? Pri kom stoji košuta? S kom se pase jelenče?

Ednina.	Dvojina.	Množina.
1. jelen	jelen-a	jelen-i
2. jelen-a	jelen-ov	jelen-ov
3. jelen-u	jelen-oma	jelen-om
4. jelen-a	jelen-a	jelen-e
5. pri jelen-u	pri jelen-ih	pri jelen-ih
6. z jelen-om	z jelen-oma	z jelen-i
1. kralj	kralj-a	kralj-i
2. kralj-a	kralj-ev	kralj-ev
3. kralj-u	kralj-ema	kralj-em
4. kralj-a	kralj-a	kralj-e
5. pri kralj-u	pri kralj-ih	pri kralj-ih
6. s kralj-em	s kralj-ema	s kralj-i
1. grad	grad-ov-a	grad-ov-i
2. grad-ú	grad-ov	grad-ov
3. grad-u	grad-ov-oma	grad-ov-om
4. grad	grad-ov-a	grad-ov-e
5. pri grad-u	pri grad-ov-ih	pri grad-ov-ih
6. z grad-om	z grad-ov-oma	z grad-ov-i

Po zgledu „**jelen**“ se sklanjajo samostalniki moškega spola na trd končnik, po zgledu „**kralj**“ se sklanjajo samostalniki moškega spola na mehek končnik in po zgledu „**grad**“ se sklanjajo samostalniki moškega spola, ki dobivajo v rodilniku **naglašen u**.

Samostalniki moškega spola, ki naznanjajo žive stvari, imajo v ednini tožilnik enak rodilniku. Samostalniki moškega spola pa, ki naznanjajo nežive stvari, imajo v ednini tožilnik enak imenovalniku.

V družilniku pišemo pred samoglasniki in zvenečimi soglasniki (b, d, g, j, l, m, n, r, v, z, ž) **z** (pred nj **ž**), pred drugimi pa pišemo **s**.

39. naloga. Sklanjaj: medved, klobuk, konj, mesec, tat, zvon!

40. naloga. Postavi te stavke najprej v dvojino in potem v množino: Travnik je pokošen. Kosec počiva. Ne draži psa! Pomagaj siromaku! Orel je ujel goloba. Hlapec služi pri kmetu. Oče so šli s konjem h kovaču.

41. naloga. Povej, v katerem sklonu je vsak samostalnik v teh stavkih: Denar ima polzek rep. Lenuha straši dan. Osel je podoben konju. Delavec se veseli počitka. Vojak brani dom. Pri prijateljih sem najrajši. Z bratom sem bil pri stricu. Bog pomaga ljudem.

b) Samostalniki ženskega spola.

Riba živi v vodi. Ne lôvi **ribe** z roko! **Ribi** nastavi trnek! Tako ujame ribič **ribo**. **Na ribi** vidimo plavute. Lačni potnik se je nasitil z **ribo**.

42. naloga. Postavi te stavke v dvojino in množino!

43. naloga. Odgovori tem vprašanjem v ednini, dvojini in množini: Kdo živi v vodi? Koga ne lôvi z roko? Komu nastavi trnek? Koga ujame ribič? Na kom vidimo plavute? S kom se je nasitil lačni potnik?

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
1.	riba	rib-i	rib-e
2.	rib-e	rib	rib
3.	rib-i	rib-ama	rib-am
4.	rib-o	rib-i	rib-e
5.	pri rib-i	pri rib-ah	pri rib-ah
6.	z rib-o	z rib-ama	z rib-ami
1.	nit	nit-i	nit-i
2.	nit-i	nit-i	nit-i
3.	nit-i	nit-ima	nit-im
4.	nit	nit-i	nit-i
5.	pri nit-i	pri nit-ih	pri nit-ih
6.	z nit-jo	z nit-ima	z nit-imi
1.	gos	gos-í	gos-í
2.	gos-í	gos-í	gos-í
3.	gôs-i	gos-éma	gos-ém
4.	gos	gos-í	gos-í
5.	pri gos-i	pri gos-éh	pri gos-éh
6.	z gos-jó	z gos-éma	z gos-mí

Po zgledu „**riba**“ se sklanjajo samostalniki ženskega spola na **a**, po zgledu „**nit**“ se sklanjajo samostalniki ženskega spola na soglasnik, ki dobivajo v edninskem rodilniku **nenaglašen i**, po zgledu „**gos**“ se sklanjajo samostalniki ženskega spola na soglasnik, ki dobivajo v edninskem rodilniku **naglašen i**.

44. naloga. Sklanjaj: deklica, miza, miš, krepost, klop, peč!

45. naloga. Postavi te stavke najprej v dvojino in potem v množino: Miza je oprava. Sestra je kupila obleko. Zvezda

se sveti vrhu gore. Past je nastavljena miši. Cerkev stoji na gori. Učenka se igra s sestro.

46. naloga. Povej, v katerem sklonu je vsak samostalnik v teh stavkih: Sreča je opoteča. Laž ima kratke noge. Pomlad je podoba mladosti. Ne posmehuj se sivi glavi! Z lenobo pride lakota. V slogi je moč. Čebela išče strdi na cvetici. Vrba raste pri vodi.

c) Samostalniki srednjega spola.

Mesto je lepo. Deček še ni videl **mesta**. Trg je podoben **mestu**. Sovražnik je naskočil **mesto**. **Pri mestu** je vas. Sovražnik je vzel **z mestom** tudi vas.

47. naloga. Postavi te stavke v dvojino in množino!

48. naloga. Odgovori tem vprašanjem v ednini, dvojini in množini: Kaj je lepo? Česa ni še videl deček? Čemu je podoben trg? Kaj je naskočil sovražnik? Pri čem je vas? S čim je vzel sovražnik tudi vas?

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
1.	mesto	mest-i	mest-a
2.	mest-a	mest	mest
3.	mest-u	mest-oma	mest-om
4.	mest-o	mest-i	mest-a
5.	pri mest-u	pri mest-ih	pri mest-ih
6.	z mest-om	z mest-oma	z mest-i
1.	lice	lic-i	lic-a
2.	lic-a	lic	lic
3.	lic-u	lic-ema	lic-em
4.	lic-e	lic-i	lic-a
5.	pri lic-u	pri lic-ih	pri lic-ih
6.	z lic-em	z lic-ema	z lic-i

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
1.	ime	im-en-i	im-en-a
2.	im-en-a	im-en	im-en
3.	im-en-u	im-en-oma	im-en-om
4.	ime	im-en-i	im-en-a
5.	pri im-en-u	pri im-en-ih	pri im-en-ih
6.	z im-en-om	z im-en-oma	z im-en-i

Po zgledu „**mesto**“ se sklanjajo samostalniki srednjega spola na **o**, po zgledu „**lice**“ se sklanjajo samostalniki srednjega spola na **e**, po zgledu „**ime**“ se sklanjajo samostalniki srednjega spola, ki dobivajo pri sklanjatvi prirastek **en, et, es**.

49. naloga. Sklanjaj: leto, šilo, prebivališče, seme, kolo!

50. naloga. Postavi te stavke najprej v dvojino in potem v množino: Breme je težko. Delavec je vreden plačila. Otroče potresa piščetu. Gospodar je prodal žrebe. Jagnje se pase na polju. Dekle piše s peresom.

51. naloga. Povej, v katerem sklonu je vsak samostalnik v teh stavkih: Zdravje je največje bogastvo. Brez dela ni jela. Jabolko ne pade daleč od drevesa. Življenje je podobno potovanju. S petjem naznanjamo veselje. Cvetje se obrača k solncu. Jeseni pobiramo sadje. Pri jezeru so sela.

52. naloga. Poišči v 13. berilu samostalnike ter jih sklanjaj!

53. naloga. Poišči v 29. berilu samostalnike in imenuj pri vsakem spol, število in sklon!

Pri vsakem samostalniku moramo paziti na spol, število in sklon!

54. naloga. Postavi namesto črtic primerne samostalnike in potem napiši stavke: — je visoka. — je strm. Ne

verjemi —! Ljubi —! Imej čisto —! Vsak ima rad poštenega —. Umivamo se z —. Stanujemo v —.

55. naloga. Imenuj pri vsakem samostalniku v 54. nalogi spol, število in sklon!

56. naloga. Sklanjaj samostalnike prejšnje naloge!

Izvajanje samostalnikov iz samostalnikov.

Ljubljana — Ljubljančan, mesto — meščan, drva — drvar, župnik — župnija, most — mostnina.

S pomočjo raznih končnic izvajamo iz samostalnikov nove samostalnike.

57. naloga. Napravi samostalnike po končnicah :

ak: konj, grad;

an: Celje, prst, vas, soseska, Trst;

ar: vol, knjiga, vrata, meso, ovca;

r: dolina, planina;

ina: govedo, tele, brod, cesta, pot;

išče: dvor, boj, grob, gnoj, strn;

jak (njak): golob, ul, voda, rastlina, cvetica;

stvo: cesar, vladar, vojak, krojač, obrtnik;

ica: učitelj, kralj, cesar, mesar, kovač.

Če se združita dva samostalnika v eno besedo, dobimo zložen samostalnik; n. pr.: vino — grad: vinograd; kolo — dvor: kolodvor; kolo — voz: kolovoz i. t. d.

Z a i m e k.

Šimen je kmetovavec. On gre na polje. Gospodinja ostane doma. Ona pospravlja po hiši. Dete še spi. Ono je še preslabo za delo. Vsak mora delati. Nihče ne živi brez dela.

58. naloga. Vprašaj v teh stavkih po subjektih! — Kakšne besede so subjekti: Šimen, gospodinja, dete?

Subjekti „on, ona, ono, vsak, nihče“ stoje namesto samostalnikov ali imen.

Beseda, katero stavimo namesto imena ali za ime, se imenuje **zaimek**.

1. Osebni zaimek.

Jaz sem učenec. Ti si rokodelčič. On je pomočnik. Ona je šivilja. Ono je dete. Midva sva prijatelja. Medve sva sestri. Vidva sta znanca. Vedve sta součenki. Ona sta mizarja. Oni sta delavki. Oni sta otročeti. Mi smo telovadci. Me smo perice. Vi ste trgovci. Ve ste kuharice. Oni so lovci. One so kmetice. Ona so dekleta.

59. naloga. Vprašaj v teh stavkih po subjektih!

Besede jaz, ti, on, (ona, ono);

midva (medve), vidva (vedve), ona (oni, oni);

mi (me), vi (ve), oni (one, ona)

so **osebni zaimki**.

V govoru imamo tri osebe:

prva oseba (I.) je ta, ki govori (jaz, midva, medve, mi, me);

druga oseba (II.) je ta, s katero govorimo (ti, vidva, vedve, vi, ve);

tretja oseba (III.) je ta, o kateri govorimo (on, ona, ono, ona, oni, oni, oni, one, ona).

60. naloga. Napiši tri stavke z osebnim zaimkom v I., tri v II. in tri v III. osebi!

61. naloga. Postavi te stavke najprej v dvojino in potem v množino: Jaz sem otrok. Ti si pastir. On je vojak. Ona je gospodinja. Ono je dete.

2. Nedoločni zaimek.

Nekdo je potrkal. Vsak je svoje sreče kovač. Nihče ne vé vsega. Vse je delo božjih rok.

62. naloga. Vprašaj v teh stavkih po subjektih in povej, kakšne besede so subjekti!

Besede „nekdo, vsak, nihče, vse“ kažejo osebe ali stvari, katerih nečemo ali ne moremo imenovati; pravimo jim **nedoločni zaimki**.

63. naloga. Prepiši te stavke in podčrtaj nedoločne zaimke: Bog ne ostane nikomur nič dolžan. Bog vé vse. Nič je dobro za oči. Malokdo učaka visoko starost. Nihče ni varen smrti. Boljše nekaj kakor nič. Povej nam kaj!

3. Vprašalni zaimek.

Kdo skrbi za nas? Kaj rabimo v šoli? Kateri učenec je najpridnejši? Katera hči pomaga materi? Katero dete se joče?

64. naloga. Odgovori tem vprašanjem!

Namesto besed „kdo, kaj, kateri, katera, katero“ stavimo v odgovorih imena oseb ali stvari. Ker vprašujejo te besede po osebah ali rečeh, so **vprašalni zaimki**.

65. naloga. Prepiši ta vprašanja in podčrtaj vprašalne zaimke: Kdo je naš največji dobrotnik? Kaj je okolo zemlje? Kateri izmed tvojih bratov je najmlajši? Katera izmed tvojih sester je najstarejša? Kaj ogreva zemljo? Kaj nam sveti ponoči? Kdo je gospodar na zemlji?

66. naloga. Odgovori vprašanjem 65. naloge!

II. Dopovedek ali predikat.

Pomlad.

Pomlad je najlepši letni čas. Vsako drevo je zeleno. Cvetice poganjajo iz tal. Živina se pase po travnikih.

Kaj je predikat? Katerim vprašanjem odgovarja predikat?

Vprašaj v gorenjih stavkih po predikatu!

Glagol.

Jutro.

Nebo se **rdi**. Ptičice **žvrgole**. Zvon **zapoje**. Ljudje **vstajajo**. **Molijo** Boga. **Odpravljajo** se na delo. Na ognjišču **gori** ogenj. Mati **stoje** v kuhinji. Družina **sede** k zajutreku.

Glagoli so besede, ki naznanjajo, kaj oseba ali reč dela ali v katerem stanju je.

Te besede so glagoli: rdeti se, žvrgoleti, zapeti, vstajati, moliti, odpravljati se, goreti, stati, sestiti, hoditi, delati, sekati, plesti, šivati, gledati, teči, spati, nositi, trpeti i. t. d.

67. naloga. Povej, kaj dela kovač, krojač, zidar, tesar, usnjar, krovec, mizar, črevljar, nožar!

68. naloga. Poišči glagole v 94. berilu!

69. naloga. Napravi stavke iz teh besed: drevo, cvesti; sad, zoreti; dež, močiti; zajec, glodati; veverica, skakati; kos, žvižgati; krošnjar, prodajati; tkalec, tkati; terica, tretji.

1. Naklon.

Večer.

Solnce zahaja. Zvon doni. Kosci prepevajo. Krave mukajo. Večerja se kadi. Delavci molijo. Zvezde se blišče. Luna vzhaja.

Vprašaj po predikatih!

Kakšne besede so predikati?

Kadar pove glagol določno, kaj dela oseba ali reč, je v **določnem naklonu** ali **določniku**.

70. naloga. Postavi namesto črtic primerne glagole: Krt —. Škrjanec —. Travnik —. Konj —. Vol —. Kobilica —. Žito —. Voda —. Grom —.

V katerem naklonu so glagoli 70. naloge? — Zakaj?

Zahajati, doneti, prepevati, mukati, kaditi se, moliti, bliščati se, vzhajati i. t. d. — vsak teh glagolov imenuje samo dejanje.

Kadar imenuje glagol samo dejanje, takrat je v **nedoločnem naklonu** ali **nedoločniku**.

Nedoločnik ima končnico **ti**.

71. naloga. Napiši 20 glagolov v nedoločniku!

72. naloga. Napiši 20 glagolov 45. berila v nedoločniku!

73. naloga. Postavi te glagole iz nedoločnika v določnik: streljati, plavati, bežati, plezati, leteti, pobirati, dihati, rjaveti, igrati se, umivati se.

N. pr.: Lovec strelja.

2. Oseba in število.

Jaz hvalim prijatelja. Ti hvališ dobrotnika. On (ona, ono) hvali starše.

Midva (medve) hvaliva prijatelja. Vidva (vedve) hvalita dobrotnika. Ona (oni) hvalita starše.

Mi (me) hvalimo prijatelja. Vi (ve) hvalite dobrotnika. Oni (one, ona) hvalijo starše.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
I.	hvalim	hvaliva	hvalimo
II.	hvališ	hvalita	hvalite
III.	hvali	hvalita	hvalijo

Tudi glagol ima trojno osebo in trojno število.

Katera je prva, katera druga in katera tretja oseba?

Kdaj je glagol v ednini, kdaj v dvojini in kdaj v množini?

74. naloga. Povej te glagole v vseh osebah in številih: delati, nositi, jesti, sedeti, telovaditi!

75. naloga. Poišči v teh stavkih glagole ter imenuj pri vsakem osebo in število: Vetrovi buče. Vihar tuli. Bojim se strele. Pojdiva v hišo! Tam nas čakajo starši. Sprejmejo nas veselo. Ti jih pozdraviš. Vsi ostanemo v hiši. Čakamo vedrega vremena.

3. Čas.

Polje.

Solnce pripeka. Žito zori. Cvetice cveto. Vetrec pihlja. Mak se ziblje. Čebele šume. Hrošči brne. Klasje se pripogiblje. Prepelica petpedika. Gnezdo je v razoru.

V teh stavkih se pripoveduje to, kar se godi sedaj.

Kadar pripoveduje glagol, da se sedaj kaj godi, stoji v **sedanjem času**.

Setev.

Delavec je gnožil. Kmet je oral. Hlapec je sejal. Sin je vlačil. Dež je rosil. Solnce je sijalo. Seme je vzkilo. Bilka je pognala. Polje je ozelenelo. Gospodar je bil na polju.

V teh stavkih se pripoveduje to, kar se je že zgodilo.

Kadar pripoveduje glagol, da se je že kaj zgodilo, stoji v **preteklem času**.

Žetev.

Žito bo dozorelo. Ženjice bodo nabrusile srpe. Šle bodo na polje. Klasje bo padalo. Kmet bo zapregel voz. Naložil bo nanj snope. Speljal jih bo na pod. Prišli bodo mlatiči. Omlatili bodo žito. Kmetovavec bo pri njih.

V teh stavkih se pripoveduje to, kar se bo šele zgodilo.

Kadar pripoveduje glagol, da se bo šele kaj zgodilo, stoji v **prihodnjem času**.

76. naloga. Prestavi stavke „Polja“ najprej v pretekli in potem v prihodnji čas!

77. naloga. Prestavi stavke „Setve“ najprej v sedanji in potem v prihodnji čas!

78. naloga. Prestavi stavke „Žetve“ najprej v sedanji in potem v pretekli čas!

79. naloga. Prestavi te stavke najprej v pretekli, potem v prihodnji čas: Medved spi pozimi. Veverica skače po gozdu. Metulji frfotajo po cvetju. Martinček se greje na solncu. Mravlje znašajo mravljišče.

80. naloga. Napiši po pet stavkov v sedanjem, preteklem in prihodnjem času!

Zahvala.

Ko je bil **pospravil** kmet žito, je zahvalil Boga. Ko je bil **odmolil**, je prišel med družino. Ko je bil **pohvalil** delavce, jim je dal plačilo. Ko **so bili prejeli** delavci plačilo, so šli veseli domov. Ko je **bila ostala** družina sama, je še enkrat zahvalila Boga za obilo žetev.

V teh stavkih imamo po dva različna pretekla časa. Je bil **pospravil**, je bil **odmolil**, je bil **pohvalil** i. t. d., naznanja dejanje, ki se je izvršilo prej, preden se je začelo drugo tudi že preteklo dejanje: je zahvalil, je prišel, jim je dal i. t. d.

Kadar pripoveduje glagol, da se je kaj zgodilo prej, preden se je pričelo drugo preteklo dejanje, stoji v **predpreteklem času**.

Pretekli, prihodnji in predpretekli čas delamo s pomočjo glagola **sem** — **biti**. Zato imenujemo ta glagol **pomožni glagol**.

Glagol izpreminjati po osebah, številih in časih, se pravi glagol **spregati**.

Pomožni glagol **sem** — **biti** se sprega tako:

Sedanji čas.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
I.	sem	sva	smo
II.	si	sta	ste
III.	je	sta	so

Pretekli čas.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
I.	sem bil, a, o	sva bila, i, i	smo bili, e, a
II.	si bil, a, o	sta bila, i, i	ste bili, e, a
III.	je bil, a, o	sta bila, i, i	so bili, e, a

Prihodnji čas.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
I.	bodem (bom)	bodeva (bova)	bodemo (bomo)
II.	bodeš (boš)	bodeta (bosta)	bodete (boste)
III.	bode (bo)	bodeta (bosta)	bodo

Kakor **sem** se sprega tudi **nisem**.

Spregalo vseh časov.

Sedanji čas.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
I.	dela-m	dela-va	dela-mo
II.	dela-š	dela-ta	dela-te
III.	dela	dela-ta	dela-jo

Pretekli čas.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
I.	sem delal, a, o	sva delala, i, i	smo delali, e, a
II.	si delal, a, o	sta delala, i, i	ste delali, e, a
III.	je delal, a, o	sta delala, i, i	so delali, e, a

Predpretekli čas.

Ednina.

I.	sem bil, a, o	} dodelal, a, o
II.	si bil, a, o	
III.	je bil, a, o	

Dvojina.

I.	sva bila, i, i	} dodelala, i, i
II.	sta bila, i, i	
III.	sta bila, i, i	

Množina.

I.	smo bili, e, a	} dodelali, e, a
II.	ste bili, e, a	
III.	so bili, e, a	

Prihodnji čas.

Ednina.

Dvojina.

I.	bom delal, a, o	bova delala, i, i
II.	boš delal, a, o	bosta delala, i, i
III.	bo delal, a, o	bosta delala, i, i

Množina.

I.	bomo delali, e, a
II.	boste delali, e, a
III.	bodo delali, e, a

81. naloga. Spregaj glagole: plavati, loviti, spati, šteti, dvigniti!

82. naloga. Poišči v teh stavkih glagole in povej pri vsakem naklon, osebo, število in čas: Rudar koplje rudo. Sol dobivamo iz morja. Strela je razklala hrast. Prijatelj je zbolel. Obiskal ga bom. Vidva me bosta spremila. Stric nas je obiskal. Pripeljal se je bil iz mesta. Ljubimo starše. Cenimo njihovo skrb. Delati hočemo zanje.

83. naloga. Poišči glagole v 16. berilu in določi njih naklon, osebo, število in čas!

84. naloga. Prestavi prvi odstavek 57. berila najprej v pretekli in potem v prihodnji čas!

4. Doba.

Brat seka drva. Sestra šiva obleko. Mati peko kruh. Delavci podirajo poslopje. Zidar zida hišo. Veter buči. Drevo raste.

V teh stavkih povemo, da delajo osebe in reči same.

Kadar naznanja glagol, da oseba ali reč sama kaj dela ali tvori, stoji v **tvorni dobi**.

85. naloga. Prestavi gorenje stavke najprej v prihodnji, potlej v pretekli čas!

Lenuh se kaznuje. Drva se sekajo. Obleka se šiva. Kruh se peče. Poslopje se podira. Hiša se zida.

Lenuh je kaznovan. Drva so sesekana. Obleka je sešita. Kruh je pečen. Poslopje je podrto. Hiša je dozidana.

V teh stavkih pripovedujemo, kaj se godi z osebami ali rečmi, ali kaj trpe osebe ali reči.

Kadar naznanja glagol, da se z osebo ali rečjo kaj godi, ali da oseba ali reč kaj trpi, stoji v **trpni dobi**.

86. naloga. Prestavi gorenje stavke najprej v prihodnji, potlej v pretekli čas!

Izvajanje samostalnikov iz glagolov.

Bahati — bahač, učiti — učitelj, črniti — črnilo, služiti — služba, moliti — molitev.

S pomočjo raznih končnic izvajamo iz glagolov samostalnike.

87. naloga. Napravi samostalnike s končnicami:

ač: jahati, kopati, kovati, orati, trgati;

telj: pisati, voditi, hraniti, boriti, braniti;

ilo: mazati, rezati, plačati, svariti, voščiti;

ba: dražiti, tožiti, ovaditi, družiti, gosti;

tev: voliti, žeti, sejati, briti, pridobiti.

Če se združi samostalnik z glagolom ali glagol s samostalnikom v eno besedo, dobimo zložen samostalnik; n. pr.: list — padati: listopad, tresti — rep: tresorepka (pastirička), kazati — pot: kažipot, i. t. d.

III. Prilastek ali atribut.

Mladi konj dirja. Griva lepega **konja** je dolga. **Naš** sosed je bolan. **Ta** mož je rokodelec. **Trije** bratje so prišli.

Vprašaj v teh stavkih po subjektu in predikatu!

Odgovori tem vprašanjem: Kakšen konj dirja? Čegava griva je dolga? Čegav sosed je bolan? Kateri mož je rokodelec? Koliko bratov je prišlo?

V teh stavkih imamo torej poleg subjekta in predikata še druge stavkove člene. Kakšni stavki so zatoorej to?

Stavkovi členi „mladi, konja, naš, ta, trije“ pojasnujejo samostalnike.

Stavkov člen, ki pojasnuje samostalnike v stavku, je **prilastek** ali **atribut**.

Po prilastkih povprašujemo: kakšen, a, o; čegav, a, o; kateri, a, o; koliko?

88. naloga. Podčrtaj prilastke v teh stavkih: Koristna krava se pase. Hrošč je škodljiva žuželka. Peruti velikega orla so močne. Petje drobnega slavčka je mило. Dobri starši so naši dobrotniki. Tvoj brat je moj součenec. Ono drevo je lipa. Tista reka je globoka. Sedem golobov je priletelo. Mnogo ljudi trpi.

89. naloga. Postavi namesto črtic primerne prilastke: Kos je — ptica. Breza je — drevo. — koza skače. — srna se skriva. — voda je zdrava. — vode so globoke. — njiva je rodovitna. — vrt je velik.

90. naloga. Napiši pet stavkov, razširjenih s prilastkom!

P r i d e v n i k .

Služabnik je zvest. Hči je pridna. Dekle je veselo. Petelin je ponosen. Kokoš je plaha. Pišče je drobno. Kremen je trd. Glina je mehka. Zlato je drago.

Vprašaj v teh stavkih po predikatih!

Besede „zvest, pridna, veselo, ponosen, plaha, drobno, trd, mehka, drago“ kažejo, kakšna je oseba ali reč.

Očetov hlapec orje. Materina dekla napaja. Županovo dete je bolno. Mesarjev vol je rejen. Gospodinjina raca plava. Stričevo žrebe je poskočno. Cesarjev grad je lep. Drvarjeva sekira je ostra. Črevljarjevo šilo je koničasto.

Vprašaj v teh stavkih po prilastkih!

Besede „očetov, materina, županovo, mesarjev, gospodinjina, stričevo, cesarjev, drvarjeva, črevljarjevo“ kažejo, čegava je oseba ali reč.

Beseda, ki pove, kakšna ali čegava je oseba ali reč, je **pridevnik**.

Pridevniki so: lep, visok, zelen, globok, star, nizek, odločen, močan, težak, ponižen, osoren, prijazen, bogat, siromašen, čeden, bel, srebrn, dragocen, usnjat i. t. d.

Vsak pridevnik rabimo lahko za moški, ženski in srednji spol. Za moški spol ima pridevnik za končnico soglasnik ali **i** (soglasnik je za nedoločno, samoglasnik **i** pa za določno obliko), za ženski spol **a** in za srednji spol **o** ali **e**.

91. naloga. Poišči pridevnike v 97. berilu!

92. naloga. Povej, kakšne so te osebe in reči: deček, deklica, teta, starček, ded, babica, vojak, stol, miza, omara, klop, okno, podoba, stena, ogledalo!

1. Sklanja pridevnikova.

Lepi konj nosi jezdeca. Griva lepega konja je dolga. Hlapec nastilja lepemu konju. Vojak ima lepega konja. Kupec stoji pri lepem konju. Gospod se vozi z lepim konjem.

93. naloga. Postavi te stavke najprej v dvojino, potem v množino!

Lepa hiša je draga. Okna lepe hiše so visoka. Krovcec je popravil lepi hiši streho. V mestu vidimo lepo hišo. Pri lepi hiši je vodnjak. Posestnik je prodal z lepo hišo tudi vrt.

94. naloga. Postavi te stavke najprej v dvojino, potem v množino!

Lepo drevo raste na vrtu. Vrh lepega drevesa je košat. Vrtnar priliva lepemu drevesu. Vrtnar ljubi lepo drevo. Pri lepem drevesu je klop. Vrt z lepim drevesom je senčnat.

95. naloga. Postavi te stavke najprej v dvojino, potem v množino!

Tudi pridevniki se sklanjajo.

Kaj se pravi sklanjati?

Koliker je spol samostalnikov?

Koliko sklonov in števil ima samostalnik?

Pridevnik se ujema s svojim samostalnikom v spolu, sklonu in številu.

Pridevnike sklanjamo tako:

a) Moški spol.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
1.	lep-i (lep)	lep-a	lep-i
2.	lep-ega	lep-ih	lep-ih
3.	lep-emu	lep-ima	lep-im
4.	lep-i (lep, lep-ega)	lep-a	lep-e
5.	pri lep-em	pri lep-ih	pri lep-ih
6.	z lep-im	z lep-ima	z lep-imi

b) Zenski spol.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
1.	lep-a	lep-i	lep-e
2.	lep-e	lep-ih	lep-ih
3.	lep-i	lep-ima	lep-im
4.	lep-o	lep-i	lep-e
5.	pri lep-i	pri lep-ih	pri lep-ih
6.	z lep-o	z lep-ima	z lep-imi

c) Srednji spol.

	Ednina.	Dvojina.	Množina.
1.	lep-o	lep-i	lep-a
2.	lep-ega	lep-ih	lep-ih
3.	lep-emu	lep-ima	lep-im
4.	lep-o	lep-i	lep-a
5.	pri lep-em	pri lep-ih	pri lep-ih
6.	z lep-im	z lep-ima	z lep-imi

96. naloga. Sklanjaj: pošten delavec, pridna perica, lačni volk, zvita lisica, veselo žrebe, nov klobuk, okrogla miza, veliko kolo!

97. naloga. Postavi pred te samostalnike primerne pridevnike in sklanjaj potem: lovec, drvar, kmet, sokol, penica, ščene, gozd, goba, jezero!

98. naloga. Sklanjaj v primernih stavkih: počasni osel, krotka ovca, rodovitno leto!

2. Stopnjevanje.

Deček je močan. Mladenič je močnejši. Mož je najmočnejši. Koča je visoka. Hiša je višja. Cerkev je najvišja. Železo je drago. Srebro je dražje. Zlato je najdražje.

Kadar izpremenimo pridevnik tako, da ne pove samo lastnosti, ampak tudi mero te lastnosti, tedaj ga **stopnjujemo**.

Pridevnik ima tri stopnje.

a) Prva stopnja.

Sin je star. Apnenec je trd. Platno je drago.

Pridevniki „star, trd, drag“ naznanjajo lastnosti oseb in reči brez primerjave z drugo.

Prva stopnja naznanja lastnosti oseb in reči brez primerjave z drugo.

b) Druga stopnja.

Oče so starejši. Kremen je trši. Sukno je dražje.

Pridevniki „starejši, trši, dražji“ naznanjajo lastnosti oseb in reči v višji meri kakor pridevniki „star, trd, drag“.

Druga stopnja ali **primerjalna stopnja** naznanja lastnosti oseb ali reči v višji ali nižji meri.

Druga stopnja se izobrazuje:

1.) s končnicami: **ejši, ejša, ejše; ši, ša, še; ji, ja, je;**

2.) če denemo pred prvo stopnjo besedico **bolj;**
n. pr. **bolj star, bolj trd, bolj drag.**

c) Tretja stopnja.

Ded so najstarejši. Demant je najtrši. Svila je najdražja.

Pridevniki „najstarejši, najtrši, najdražji“ naznanjajo lastnosti oseb in reči v najvišji ali najnižji meri.

Tretja stopnja ali **presežna stopnja** naznanja lastnosti oseb in reči v najvišji meri.

Tretja stopnja se izobrazuje:

1.) če denemo pred drugo stopnjo besedico **naj**;

2.) če denemo pred prvo stopnjo besedico **najbolj**;

n. pr.: najbolj star, najbolj trd, najbolj drag;

3.) če denemo pred prvo stopnjo eno izmed teh besed ali zlogov: zelo, kaj, kar, močno, jako, silno, neznano, prav, pre-, pra-, vele-, vse-, n. pr.: prastar, pretrd, jako drag.

Nekaterih pridevnikov ne moremo stopnjevati n. pr.: zlat, srebrn, lesen, mrtev, pasji, ovčji, hrastov i. t. d.

Stopnjevane pridevnike sklanjamo kakor nestopnjevane.

99. naloga. Stopnjuh: globok, širok, ozek, ubog, mlad, bogat, lačen, debel, suh, koristen!

100. naloga. Poišči v 84. berilu pridevnike in povej pri vsakem njegovo stopnjo!

101. naloga. Primerjaj: knez, kralj, cesar — mogočen; kuhinja, soba, dvorana — prostoren; steza, pot, cesta — dolg; divja mačka, ris, tiger — krvoloč; meso, kruh, mleko — tečen.

102. naloga. Sklanjaj: pravičnejši sodnik, globočja voda, težje kladivo, najboljši prijatelj, najcenejša obleka, najlepše krilo.

Izvajanje samostalnikov iz pridevnikov.

Lep — lepota, grd — grdoba, hud — hudoba, slep — slepota, mlad — mladič.

S pomočjo raznih končnic izvajamo iz pridevnikov samostalnike.

103. naloga. Napravi samostalnike po končnicah:

ec: bel, gluh, ležniv, brinjev, mutast;

ik: bolen, dolžen;

jak: pošten, rumen, učen, bel, divji;

oba: gnil, zvest, svetel;

ost: mlad, hvaležen, čeden, pohleven, moder;

ina: nov, star, divji, raven.

Izvajanje pridevnikov iz samostalnikov.

Oče — očetov, brat — bratov, maček — mačji, pastir — pastirski, glad — gladen.

S pomočjo raznih končnic izvajamo iz samostalnikov pridevnike.

104. naloga. Napravi pridevnike s končnicami:

in: dekla, sestra, teta, vdova, gospodinja;
ji: gad, kura, riba, govedo, volk;
ov (ev): knez, sin, sosed, kralj, učitelj;
ski: morje, Slovenec, planina, gora, dolina;
ast: srp, grba, igla, lisa, jajce;
av: krv, grča, cunja, dlaka, guba;
en: gnoj, kras, dolg, greh, smeh;
iv: črv, milost, šala, škoda;
at: mož, rog, brada, gora, krilo;
it: kamen, srd, ime, oko.

Če se združi pridevnik s samostalnikom ali samostalnik s pridevnikom, dobimo zložen pridevnik ali zložen samostalnik; n. pr.: bel — glava: beloglav (beloglavec); zlat — las: zlatolas (zlatolasec); bos — noga: bosonog (bosonožec); zlat — griva: zlatogriv (zlatogrivec) i. t. d.

Svojilni zaimek.

Nož je moj. Sekira je tvoja. Dleto je njegovo. Zvezek je najin. Knjiga je vajina. Pero je njuno, Vrt je naš. Hiša je vaša. Polje je njihovo.

105. naloga. Odgovori tem vprašanjem:

- Čegav (a, o) je nož, sekira, dleto, zvezek, knjiga, pero, vrt, hiša, polje?
- Kdo ima nož, sekiro, dleto, zvezek, knjigo, pero, vrt, hišo, polje?

Besede „moj, a, e, najin, a, o, naš, a, e; tvoj, a, e, vajin, a, o, vaš, a, e; njegov, a, o, njen, a, o, njun, a, o, njihov, a, o; svoj, a, e; čegav, a, o“ so zaimki, ker jih stavimo za imena. Obenem kažejo, čegava je oseba ali reč. Podobni so pridevnikom.

Zaimki, ki kažejo, čegava je oseba ali reč, so **svojiilni zaimki**.

106. naloga. Prepiši te stavke in podčrtaj svojiilne zaimke: Ljubimo svojo domovino! Bog ohrani našega cesarja! Moj Bog je moj gospod. Skrbi za svoje zdravje! Tvoj brat je najin prijatelj. Njegov oče je vaš sosed. Naša zemlja je okrogla. Njena površina je različna.

107. naloga. Postavi namesto črtic primerne svojiilne zaimke: — hiša je popravljena. — streha je visoka. — hiša stoji poleg — hiše. — polje je za — vrtom. — govedo se pase po — travniku. Dam ti — knjigo. — prijateljstvo je — veselje. Pometaj pred — pragom!

Kazalni zaimek.

Ta deček je učenec. Ona deklica hodi še v šolo. Tisto dete je zbolelo. Tak otrok mi je všeč. Takšna obleka je lepa. Toliko delo je pretežko.

108. naloga. Vprašaj v teh stavkih po prilastkih!

Besede „ta, ta, to, (ta-le, ta-le, to-le); oni, a, o, (oni-le, ona-le, ono-le); tisti, a, o; taki, a, o; takšen, a, o; tolik, a, o“ so tudi zaimki, ker jih stavimo za imena: deček, deklica, dete i. t. d. Obenem kažejo na osebe ali reči.

Zaimki, ki kažejo na osebe ali reči, so **kazalni zaimki**.

109. naloga. Prepiši te stavke in podčrtaj kazalne zaimke: To drevo je lipa. Na tisti gori stoji cerkev. Črez oni potok drži brv. Oni-le deček je hrom. Taki otroci so veliki siromaki. Tista-le podoba je krasna. Tolika lepota ugaja vsakomur. Oni človek je hudoben. Takšnega se ogiblji!

110. naloga. Postavi namesto črtic primerne kazalne zaimke: — grad na — hribu je star. V — vodi je mnogo rib. — njiva je rodovitnejša od —. V — grmu se skriva zajec. — žival je čebela. — živali ne smete pokončavati!

Zaimki so:

1. osebni,
2. nedoločni,
3. vprašalni,
4. svojilni in
5. kazalni.

111. naloga. Prepiši te stavke in podčrtaj zaimke: Visoko nad nami je jasno nebo. Nihče ne more do njega. Solnce sveti na njem. Njegova luč razsvetljuje tudi našo zemljo. Tista njiva je posejana z žitom. Solnčna toplota zbudi njegove kali. Takšne njive se vesele naš oče. Oni so kmetovavec. Svoje otroke skrbno uče. Nihče ne sme delati po svoji volji. Vsak mora biti staršem poslušen. Njihova skrb je v našo korist. Kdo nam je boljši od njih? Nihče. Samo naš Stvarnik.

112. naloga. Določi zaimke v 111. nalogi!

113. naloga. Poišči zaimke v 3. berilu!

Števniki.

Eno leto ima dvanajst mesecev. Mesec ima trideset dni. Dan ima štiriindvajset ur. Ura ima šestdeset minut. Minuta ima šestdeset sekund. Roka ima pet prstov. Prvi prst se zove palec. Drugemu prstu pravimo kazavec. Tretji prst se imenuje sredinec. Predzadnji prst je prstanec. Zadnjemu prstu pravimo mazinec. Mnogo ljudi dela z rokami. Veliko ljudi dela z umom.

114. naloga. Vprašaj v teh stavkih po prilastkih!

Besede „eno, dvanajst, trideset, štiriindvajset, šestdeset, pet, prvi, drugi, tretji, predzadnji, zadnji, mnogo, veliko“ naznanjajo število oseb in reči.

Besede, ki naznanjajo število oseb in reči, so **števniki**.

Števniki so določni ali nedoločni.

Določni števniki naznanja natančno število oseb in reči; n. pr.: eno (jedno), dvanajst, trideset, štiriindvajset, šestdeset, pet, prvi, drugi, tretji i. t. d.

Nedoločni števniki ne naznanja natančnega števila oseb in reči; n. pr.: predzadnji, zadnji, mnogo, veliko i. t. d.

115. naloga. Zapiši s črkami pet določnih in pet nedoločnih števnikov!

116. naloga. Porabi števnike 115. naloge v stavkih!

117. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Koliko letnih časov ima leto? Kateri letni čas je pomlad? Kateri letni čas je zima? Koliko nog ima golob? Koliko nog ima vol? Koliko nog ima rjavi hrošč? Koliko ljudi je v mestu? Kolikokrat molimo vsak dan?

118. naloga. Poišči števnike v 197. berilu!

119. naloga. Prepiši te stavke, podčrtaj prilastke in povej, kakšne besede so: Čista voda je najzdravejša pijača. Bezeg je koristno drevo. Rogovje brzega jelena je vejasto. Država našega cesarja je obširna. Lepa pesem je moje veselje. Ta mož je moj stric. Mladost je prva doba našega življenja. Veliko sadja dozori.

Prilastek je lahko pridevnik, samostalni, zaimek, števniki.

IV. Dopolnilo ali objekt.

Mačka lovi **miši**. Krava daje **mleko**. Sin piše **očetu**. Lisica je podobna **psu**. Kmet se veseli **dežja**. Bolnik je potreben **zdravil**. Mlatiči mlatijo **s cepci**.

Vprašaj v teh stavkih po subjektu in predikatu!

Odgovori tem vprašanjem: Koga lovi mačka? Kaj daje krava? Komu piše sin? Komu je podobna lisica? Česa se veseli kmet? Česa je potreben bolnik? S čim mlatijo mlatiči?

Stavkovi členi „miš, mleko, očetu, psu, dežja, zdravil, s cepci“ pojasnujejo glagole in pridevnike v dopovedku.

Stavkov člen, ki pojasnuje glagol ali pridevnik v dopovedku, je **dopolnilo** ali **objekt**.

Po dopolnilih vprašujemo: koga ali kaj, komu ali čemu, koga ali česa, s kom ali s čim?

1. Dopolnilo v tožilniku.

Rudar koplje rudo. Krovce krije streho. Mesar prodaja meso. Grobar koplje jamo. Deček lovi metulje. Vrabec zoblje proso. Kragulj preganja kokoši. Vrana pobira črve.

120. naloga. Prepiši prejšnje stavke in podčrtaj dopolnila!

Na katera vprašanja odgovarjajo dopolnila 120. naloge?

Kadar odgovarja dopolnilo vprašanju koga ali kaj, stoji v tožilniku.

121. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Kaj je ustvaril Bog? Koga ljubijo otroci? Kaj melje mlinar? Koga zdravi zdravnik? Kaj nosi voda? Kaj goni veter? Kaj pobije toča? Koga vidiš v šoli? Koga vidiš doma?

122. naloga. Postavi namesto črtic primerna dopolnila: Sneg varuje —. Povodenj odnaša —. Vihar podira —. Ptice pokončujejo —. Kokoš nese —. Pajek lovi —. Čebele nabirajo —. Trgovec prodaja —. Dekla kupuje —.

2. Dopolnilo v dajalniku.

Hči pomaga materi. Gospodar ukazuje hlapcem. Žival se smili človeku. Slana škoduje rastlinam. Pobožnost je všeč Bogu. Plug je potreben kmetovavcu. Komarji so nadležni govedu. Vinar je enak vinarju.

123. naloga. Prepiši prejšnje stavke in podčrtaj dopolnila!

Na katera vprašanja odgovarjajo dopolnila 123. naloge?

Kadar odgovarja dopolnilo vprašanju komu ali čemu, stoji v dajalniku.

124. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Komu streže služabnik? Komu služi vojak? Čemu koristi dež? Komu šiva šivilja? Čemu je potreben zrak? Komu piše brat? Komu je potrebno učenje? Komu se ne posmehuj?

125. naloga. Postavi namesto črtic primerna dopolnila: Tobak škoduje —. Vrtnar priliva —. Prodajavec prodaja —. Učenec odgovarja —. Ne verjamem —. Popotnik se bliža —. Jelka je podobna —. Laž je zoperna —.

3. Dopolnilo v roditeljskem.

Poljedelec se boji toče. Veseli se lepega vremena. Ne zapravljaj zdravja! Išči si dobrih prijateljev! Sod je poln vina. Skopuh je lakomen denarja. Priden deček je vreden pohvale. Berač je vaje mraza.

126. naloga. Prepiši prejšnje stavke in podčrtaj dopolnila!

Na katera vprašanja odgovarjajo dopolnila 126. naloge?

Kadar odgovarja dopolnilo vprašanju koga ali česa, stoji v roditeljskem.

127. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Česa se boji hudobnež? Koga se ogiblji? Česa se naveliča lenuh? Česa nima siromak? Česa je polno nebo? Koga je željan otrok? Česa nima mladost? Koga so veseli oče?

128. naloga. Postavi namesto črtic primerna dopolnila: Mokri se ne boji —. Lenuh strada —. Sirota se spominja —. Starček se varuje —. Ne dotikaj se —! Hvaležni otrok ne pozabi —. Rokodelec je vaje —. Veselimo se —!

129. naloga. Poišči in določi dopolnila v teh stavkih: Pomlad prinaša cvetja. Škrjanec je podoben vrabcu. Srečal sem

svojega prijatelja. Spominjaj se svojih dobrotnikov! Krt ima tanek sluh. Volk ima močno zobovje. Sin nese kosilo očetu. Drvarji so posekali visoko bukev. Delavci so potrebni počitka. Smrekov lub rabijo strojarji. Krčmar nataka vino potniku.

130. naloga. Napiši po tri stavke z dopolnilom v tožilniku, v dajalniku in v roditeljskem!

131. naloga. Poišči dopolnila v 29. berilu!

P r e d l o g .

Lovec strelja s puško. Oče govore z gospodom. Stari vojak pripoveduje o vojskah. Pes laja na potepuha. Oblaki so nad zemljo.

Besede „s, z, o, na, nad“ kažejo razmere, v katerih so osebe ali reči med seboj. Take besede imenujemo razmernike. Ker pa te besede drugim besedam predlagamo, pravimo jim tudi **predlogi**.

Predlogi so: brez, do, iz, od, izmed, iznad, izpod, k, proti, na, ob, po, v, med, nad, pod, pri, pred i. t. d.

132. naloga. Poišči predloge v teh stavkih: Brez potu ni medu. Naduha spravi človeka od kruha. Prazno je delo brez sreče z nebes. S starega drevja pada sadje samo. Izraelci so plesali okolo zlatega teleta. Drevo se naslanja na drevo. Vsaka koklja brska pred svoje piške. O kresi se dan obesi. Krava molze pri gobcu.

133. naloga. Poišči predloge v 59. berilu!

4. Dopolnilo s predlogom.

Konj bije s kopitom. Zver grize z zobmi. Pogovarjamo se o šoli. Ne zanašaj se na druge! Hlapec gre po krmo. Ne bodi jezen na sovražnika!

Odgovori tem vprašanjem: S čim bije konj? S čim grize zver? O čem se pogovarjamo? Na koga se ne zanašaj? Po kaj gre hlapec? Na koga ne bodi jezen?

Stavkovi členi „s kopitom, z zobmi, o šoli, na druge, po krmo, na sovražnika“ tudi pojasnujejo glagole in pridevnike v dopovedku, zatorej so dopolnila. Ker pa stoje ta dopolnila s predlogi, pravimo jim **dopolnila s predlogi**.

134. naloga. Poišči in določi v teh stavkih dopolnila: Hrošč žre listje. Dela nam škodo. Pokončujmo hrošče! Ptice pojo pesmi. Pokončujejo mrčes. Ne preganjajte jih! Ribe dihamo s škrgami. Lovimo jih s trnkom. Jegulja je podobna kači. Ribič nastavlja rakom sake.

135. naloga. Določi v teh stavkih vse stavkove člene: Potrpjenje prebije železne duri. Laž ima kratke noge. Velike skrbi obelijo lase. Stari Slovenci so se pečali s poljedelstvom. Vitezi so stavili trdne gradove. Rudolf Habsburški je začetnik naše cesarske rodovine. Turki so napadali slovenske dežele. Zlatorog je podrl predrznega lovca.

S predlogi sestavljene besede.

Med — gora: medgorje, pred — mesto: predmestje; brez — končen: brezkončen; brez — čuten: brezčuten; ob — delati: obdelati, na — nositi: nanositi.

S predlogi sestavljamo in preobražamo samostalnike, pridevnike in glagole.

136. naloga. Prepiši te stavke in podčrtaj s predlogi sestavljene besede: Nesreča hitro doide človeka. Lepota docvete kmalu. Solnce se nagiba proti zapadu. Nabrušen nož reže. Bogastvo ne odpravi človeku smrti. Smrt poravna vse. Prisiljena reč ni dobra. Kopriva ne pozebe.

137. naloga. Napiši predloge, s katerimi so sestavljene besede v 136. nalogi!

V. Prislovno določilo ali adverbiale.

Rože cveto na vrtu. Studenec vre izpod skale. — Voda zmrzuje pozimi. Čebelice so delavne do mraka. — Vijolica diši lepo. Kokoš pogumno brani piščeta. — Prepelico streljajo zaradi okusnega mesa. Zaradi prepira se hiša podira.

Vprašaj v teh stavkih po subjektih in predikatih!

Odgovori tem vprašanjem: Kje cveto rože? Od kod vre studenec? — Kdaj zmrzuje voda? Do kdaj so čebelice delavne? — Kako diši vijolica? Kako brani kokoš piščeta? — Zakaj streljajo prepelico? Zakaj se podira hiša?

Stavkovi členi „na vrtu, izpod skale; pozimi, do mraka; lepo, pogumno; zaradi mesa, zaradi prepira“ pojasnujejo glagole in pridevnike v dopovedku z ozirom na kraj, čas, način in vzrok.

Stavkov člen, ki pojasnuje glagol ali pridevnik v dopovedku z ozirom na kraj, čas, način ali vzrok, je **prislovno določilo ali adverbiale**.

1. Prislovno določilo kraja.

Grad stoji na skali. Mesto je ob reki. Ptice lete na jug. Oblaki plovejo proti severu. Krompir smo dobili iz Amerike. Sol dobivamo iz morja.

138. naloga. Prepiši prejšnje stavke in podčrtaj prislovna določila!

Na katera vprašanja odgovarjajo prislovna določila 138. naloge?

Prislovno določilo, ki odgovarja vprašanjem kje, kam, od kod, je **prislovno določilo kraja**.

139. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Kje zore jagode? Kam se izlivajo reke? Odkod rosi dež? Kje gnezdi žolna? Kam se skriva miš? Odkod dobivamo premog?

140. naloga. Postavi namesto črtic primerna prislovna določila kraja: Kača se greje —. Žabe regljajo —. Duhovnik gre —. Vojaki prihajajo —. Dim se dviga —. Strel odmeva —.

2. Prislovno določilo časa.

Zvon zapoje ob zori. Družina vstane zgodaj. Bog je od vekomaj. Človek se mora učiti od mladosti. Priden mora biti do starosti. Bodi pošten do smrti!

141. naloga. Prepiši prejšnje stavke in podčrtaj prislovna določila!

Na katera vprašanja odgovarjajo prislovna določila 141. naloge?

Prislovno določilo, ki odgovarja vprašanjem kdaj, odkdaj, dokdaj, je **prislovno določilo časa**.

142. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Kdaj gnezdiijo ptice? Odkdaj hodiš v šolo? Dokdaj je drevje zeleno? Kdaj gremo k maši? Odkdaj vlada naš cesar? Dokdaj svetijo zvezde?

143. naloga. Postavi namesto črtic primerna prislovna določila časa: Otroci se drsajo —. Solnce pripeka —. Ženjica žanje —. Stric je pri nas —. Drvar bo cepil —. Pes je buden —.

3. Prislovno določilo načina.

Mraz pritiska hudo. Ljudje stopajo hitro. Peč greje prijetno. Deček se je poprijel dela z veseljem. Dninar ne dela zastonj. Rokodelčič potuje peš.

144. naloga. Prepiši prejšnje stavke in podčrtaj prislovna določila!

Na katera vprašanja odgovarjajo prislovna določila 144. naloge?

Prislovno določilo, ki odgovarja vprašanju kako, je **prislovno določilo načina**.

145. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Kako prosi berač? Kako hodi rak? Kako beži gaščarica? Kako leti golob? Kako plava ladja? Kako spi polh?

146. naloga. Postavi namesto črtic primerna prislovna določila načina: Sapa brije —. Srna skače —. Vlak vozi —. Zlato se sveti —. Goba gori —. Človek raste —.

4. Prislovno določilo vzroka.

Zaradi slabega vremena ostanemo doma. Starši so žalostni zaradi sinove nepokorščine. Utrujen sem od dolgega pota. Domače živali redimo zaradi koristi. Po delu pojemo v zabavo. Otroci skačejo od veselja.

147. naloga. Prepiši prejšnje stavke in podčrtaj prislovna določila!

Na katera vprašanja odgovarjajo prislovna določila 147. naloge?

Prislovno določilo, ki odgovarja vprašanju zakaj, čemu, je **prislovno določilo vzroka**.

148. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Zakaj kurimo peč? Zakaj je kaznovan učenec? Zakaj ne zori žito? Zakaj se joka siromak? Zakaj varujmo ptice pevke? Zakaj ga ni v šolo?

149. naloga. Poišči in določi v teh stavkih prislovna določila: Pesek dobivamo iz reke. Voznik ga naloži na voz. Pripelje ga domov. Poleg vasi delajo zidarji. Pridno kopljejo temelj. Delo je težko zaradi kamenitih tal. Rano začno z delom. Vozniki dovažajo brez prestanka. Zidovje se dviga v zrak. Tesarji bodo potem pokrili hišo. Do zime bo poslopje dozidano.

150. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Kje vidiš mnogo dreves? Kdaj je najlepše na vrtu? Odkod se vrnejo ptice? Kam stavijo gnezda? Kako prepevajo? Zakaj jih imamo radi na vrtu? Kje šume čebelice? Kam znašajo med? Odkdaj delajo? Zakaj se veselimo jeseni?

151. naloga. Napiši odgovore 150. naloge, poišči in določi prislovna določila!

152. naloga. Napiši po dva stavka s prislovnim določilom kraja, časa, načina in vzroka!

Prislov.

Ostani tukaj! Ne hodi nikamor! Bog je povsod. — Nocoj je lep večer. Jutri je nedelja. Lani smo imeli dosti sadja. — Polž leze počasi. Ne delaj ničesar skrivaj! Majhen lonček hitro skipi.

153. naloga. Vprašaj v teh stavkih po prislovnih določilih!

Besede: nikamor, tukaj, povsod;

nocoj, jutri, lani;

počasi, skrivaj, hitro

kažejo, kje, kdaj ali kako se kaj godi.

Beseda, ki kaže kje, kdaj ali kako se kaj godi, je **prislov**.

Krajevni prislov odgovarja vprašanjem kje, kam, kod?

Krajevni prislovi so: tukaj, tam, ondi, nekje, kjerkoli, nikjer, semkaj, drugam, nekam, ven, drugod, nekod, povsod, doma, daleč i. t. d.

154. naloga. Uporabi nekaj krajevnih prislovov v stavkih!

Časovni prislov odgovarja vprašanjem kdaj, odkdaj, dokdaj, koliko časa?

Časovni prislovi so: zdaj, sedaj, danes, drevi, nekdam, nekoč, včeraj, davi, sinoči, nikdar, letos, prej, davno, pozno, večkrat, spomladi, poleti, jeseni, pozimi, podnevi, ponoči i. t. d.

155. naloga. Uporabi nekaj časovnih prislovov v stavkih!

Načinovni prislov odgovarja vprašanju kako?

Načinovni prislovi so: tako, drugače, bolj, nagloma, manj, jako, mnogo, popolnoma, prav, precej, skoraj, posebe, skrivaj, tešče, zaman i. t. d.

156. naloga. Uporabi nekaj načinovnih prislovov v stavkih!

Za načinovne prislove nam služijo tudi pridevniki. Taki prislovi se tudi stopnjujejo; n. pr.: Škrjanec poje lepo. Penica poje lepše. Slavec poje najlepše.

157. naloga. Določi v teh stavkih vse stavkove člene: Leopold Babenberški je rešil na lovu svojega cesarja. Zaradi svoje zvestobe je dobil Leopold Vzhodno krajino. Marija Terezija je skrbela kakor mati za svoje podložnike. Njeno ime poveljujejo še dandanes vsi avstrijski narodi. Po smrti slavne matere je prevzel vladarstvo Jožef II. On je visoko cenil kmetiški stan. Naš cesar vlada modro od leta 1848. mogočno Avstrijo.

158. naloga. Določi besede v prvem odstavku 187. berila!

159. naloga. Določi stavkove člene in besede v teh stavkih: Zima se je bližala svojemu koncu. Zdaj zapusti medved svoj brlog. Od dolgega stradanja je bil jako lačen. V gozdu sreča lisico. Ta pokaže lačnemu medvedu dren. Reče mu: „To drevo cvete. Kmalu bo imelo sad.“ Medved sede pod drevo. Dolgo čaka sadu. Čakal je zaman. Jezen popade dren. Skrivi mu vse veje. Zato je dren ves kriv še dandanes.

160. naloga. Napiši pet golih in pet razširjenih stavkov!

161. naloga. Določi stavkove člene in besede v prvih petih stavkih 171. berila!

162. naloga. Napiši pet razširjenih stavkov! Vsak imej vseh pet stavkovih členov!

O stavku sploh.

Klešče so orodje. Stol je nov. Iskra tli. Prašič rije po blatu. Vrabec zoblje zrelo proso. Nova šola je lepo poslopje.

V teh stavkih pripovedujemo nekaj o kleščah, o stolu, o iskri, o prašiču, o vrabcu in o šoli.

Stavki, v katerih kaj pripovedujemo, so **pripovedni stavki**.

Na koncu pripovednih stavkov stavimo **piko** (.).

163. naloga. Napiši deset pripovednih stavkov!

Kaj je naša domovina? Kje vlada cesar? Kam hodimo k maši? Ali znaš božje zapovedi? Hodiš li pridno v šolo? Kdo te hrani?

V teh stavkih vprašujemo po raznih osebah ali rečeh.

Stavki, v katerih kaj vprašujemo, so **vprašalni stavki**.

Na koncu vprašalnih stavkov stavimo **vprašaj** (?).

164. naloga. Napiši deset vprašalnih stavkov!

Spoštuj starše! Ljubi brata! Pomagajmo siromakom! Ogibajte se slabe družbe! Ne bodi trdosrčen! Bodi svetloba!

V teh stavkih se izrekajo različna povelja, v njih se veleva.

Stavki, v katerih kaj vелеvamo, so **velelni stavki**.

Na koncu velelnih stavkov stavimo **klicaj** (!).

165. naloga. Napiši deset velelnih stavkov!

Naj počiva v miru! Naj mu sveti večna luč! Vsak naj se usmili siromaka! Vsak naj pometa pred svojim pragom! Sreča naj deželi klije! Sloga naj vlada med nami!

V teh stavkih se izrekajo različne želje.

Stavki, v katerih kaj želimo, so **želelni stavki**.

Na koncu želelnih stavkov stavimo **piko ali klicaj**.

166. naloga. Napiši deset želelnih stavkov!

167. naloga. Določi te stavke: Krava molze pri gobcu. Čas je denar. Z Bogom začni vsako delo! Kje je ljubi Bog doma? Močnejši naj brani slabejšega. Jabolko ne pade daleč od drevesa. Spominjaj se smrti! Ne hvali samega sebe! Lastna hvala — cena mala. Kam drži na levo cesta? Kam drži na desno pot?

Č. Spisje.

1. Prepisovanje.

Kaznovana neposlušnost.

Pavel je bil na dvorišču. S sekiro je cepil drva. Mati ga vidijo in mu reko: „Pavel, pusti sekiro! Premajhen in preslab si še. Usekaš se lahko.“ Mati odidejo. Pavel pa cepi še dalje. Zamahne nerodno. Sekira izpodrsne ob grči ter mu zleti na

nogo. Jokaje pride k materi. Pošljejo po zdravnika. Ta mu obveže rano. Pavel je dolgo časa trpel zaradi rane.

Neposlušnost se kaznuje sama.

168. naloga. Prepiši to povest!

169. naloga. Prepiši 5. berilo!

Knjiga.

Knjiga je šolska reč. Ima platnice, hrbet in liste. Listi imajo strani. Na straneh so vrste, v vrstah so črke. Platnice so trde. Hrbet je platnen ali usnjat. Listi so popirnati. Tiskar natisne knjigo. Knjigovezec jo zveže. Knjigotržec jo prodaja. Mi jo kupimo. Iz knjige beremo ali čitamo, se učimo, prepisujemo i. t. d.

170. naloga. Prepiši ta popis!

171. naloga. Prepiši prvi in zadnji odstavek 57. berila!

Predragi oče!

Jutri je Vaš god. Moja dolžnost je, da se Vas spominjam posebno ta dan. Dobri Bog naj Vas ohrani še dolgo vrsto let. On naj Vam poplača vse, kar ste mi storili dobrega. Presrečno Vas pozdravlja

Vaš

hvaležni sin

Francišek.

V Ljubljani, dne 26. prosinca 1897.

172. naloga. Prepiši to pismo!

2. Obnovitev ali napisovanje po spominu.

Lisica in grozdje.

Lisica pride do visoke vinske trte. Na trti je viselo mnogo sladkega grozdja. Začne se spenjati in iztezati po trti. Njen trud je bil zaman, zakaj grozdje je viselo previsoko. Da bi se ji ne smejali vrabci na bližnjem drevesu, se obrne od trte in reče: „Grozdje je še prekislo. Nečem ga!“

173. naloga. Nauči se to basen na pamet in napiši jo potem po spominu!

174. naloga. Nauči se 168. berilo na pamet in napiši ga potem po spominu!

Konj.

Konj je najlepša domača žival. Ves je gibčen in skočen. Na dolgem vratu ima kodrasto grivo. Čelo je visoko in ploščato. Oko je veliko in živo. Ušesa mu stoje pokonci. Prsi so široke in lepo obokane. Noge so visoke in tanke. Na vsaki nogi ima trdo kopito. Konj je pokrit s kratko in gladko dlako. V repu ima dolgo žimo.

175. naloga. Nauči se ta popis na pamet in napiši ga potem po spominu!

176. naloga. Nauči se prva dva odstavka 64. berila na pamet in napiši ju potem po spominu!

Ljubi prijatelj!

Kakor veš, že tri dni nisem bil v šoli. Prehladil sem se, in starši me ne puste z doma. Bojim se, da ne bi preveč zaostal za vami. Prosim Te, pridi kaj k meni, da mi poveš, kaj so vas v tem času novega učili gospod učitelj.

S pozdravom ostajam

Tvoj

prijatelj

V Kranju, dne 15. sušca 1897.

Lovro.

177. naloga. Nauči se to pismo na pamet in napiši ga po spominu!

178. naloga. Nauči se pismo 172. naloge na pamet in napiši ga po spominu!

3. Povest.

Žaba in vol.

Žaba zagleda vola na pašniku. Rada bi bila tako velika kakor vol. Zatorej se začne napenjati in vpraša svoje tovarišice: „Ali sem tako velika kakor vol?“ Tovarišice ji odgovore:

„Nisi, ne!“ Žaba se napne sedaj še bolj in vpraša zopet: „Ali nisem sedaj tako velika kakor vol?“ Zopet ji odgovore: „Nisi še, ne!“ Žaba se napenja in napenja, a naposled — poči.

179. naloga. Odgovori tem vprašanjem: Koga zagleda žaba na pašniku? Kakšna bi bila rada? Kaj začne delati? Kaj vpraša žaba svoje tovarišice? Kaj ji odgovore tovarišice? Kaj naredi zdaj žaba? Kaj vpraša zopet? Kaj ji zopet odgovore? Kaj dela žaba? Kaj se naposled zgodi ž njo?

180. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (9. berilo: Poškodovana črešnja.) Kaj je dobil mali Jurček? Kam gre Jurček? Kaj obeli na vrtu? Kakšni so bili oče zaradi tega? Kaj vprašajo oče svojega sinčka? Kaj pove deček? Kaj mu reko oče?

181. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (18. berilo: Cesar Jožef II. in berač.) Kje se je izprehajal cesar Jožef II.? Kdo je sedel poleg pota? Kako je bil oblečen mož? Kaj vpraša cesar siromaka? Kaj odgovori berač? Kaj mu reče cesar? Kaj odgovori ubožec? Kako obdari cesar prosjaka?

182. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (70. berilo: Popotnika in lipa.) Kaj ugledata trudna popotnika zraven ceste? Kaj je delala lipa s košatimi vejami? Kam gresta hitro? Kaj pravita popotnika? Kaj reče lipa?

183. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (99. berilo: Konj in osel.) Koga žene gospodar? S čim sta bila obložena oba? Kaj pravi osel konju? Česa neče storiti konj? Kdo se zgrudi pod bremenom? Kaj naloži gospodar konju? Kaj mu še oprti po vrhu?

184. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (101. berilo: Pametni koder.) Koga je polovil konjederec? Kam je zaprl vse pse? Kako so tožili jetniki o svoji nesreči? Kdo je sedel mirno v kotu? Kaj je pazil koder? Kam se spne potem? Kam pritisne s sprednjima nogama? Kaj se odpre? Kam zbeže koder in drugi psi?

185. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (120. berilo: Dva hrošča.) Kje sta sedela dva hrošča? Kdo je stopal pod hrastičem? Kaj pravi prvi hrošč? Kaj pravi drugi? Kako se odreže prvi? Kam zleti potem? Kaj ugleda petelin? Kaj pohrusta petelin?

4. Popis.

Mačka.

Mačka je lepa žival. Telo je okretno in skočno. Glava je okrogla, zobje so ostri, jezik je raskav. Očesna zenica je podolgasta in se raztegne v temi. Zato vidijo mačke tudi ponoči dobro. Dolgi rep je proti koncu tanji in jako gibčen. V mehkih šapicah ima ostre kremplje, katere lahko skrije pod kožo. Mačka lovi miši in tudi majhne ptice. Mleko pije kaj rada.

186. naloga. Odgovori tem vprašanjem? Kaj je mačka? Kakšno je telo? Kakšna je glava! Kakšni so zobje? Kakšen je jezik? Kakšna je očesna zenica? Kdaj se raztegne? Kdaj tudi dobro vidijo mačke? Kak je rep? Kaj ima v šapicah? Kam lahko skrije kremplje? Koga lovi mačka? Kaj pije rada?

187. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (106. berilo: Ovca.) Kaj je ovca? Kakšno je telo? Kakšne so noge? Kaj ima na nogah? Kakšno glavo ima ovca? Kaj ima oven na glavi? S čim je pokrita ovca? Kakšno meso ima ovca? Kaj delajo iz ovčjega mleka? Kaj ulivajo iz loja? Kaj narejajo iz volne?

188. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (116. berilo: Ščuka.) Kaj je ščuka? Kakšno telo ima ščuka? Kakšna je glava? Kaj ima v čeljustih in na nebu? S čim je pokrita? S čim se pregiblje ščuka? Kako diha? Kje prebiva ščuka? Kaj žre?

189. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (119. berilo: Rjavi hrošč.) Kdaj prilezejo rjavi hrošči iz zemlje? Kaj žro po drevju? Kam se zarijejo samice za nekaj tednov? Kaj odlože ondi? Kaj se izvali iz jajec? Kako imenujemo te ličinke? Kakšne živali so to? (Škoda.) Kaj nastane iz njih? Koga je treba zatirati na vso moč?

190. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (129. berilo: Lipa.) Kaj je lipa? Kakšno je deblo? Kakšno je vejevje? Kakšen je vrh? Kakšni so listi? Kakšno cvetje ima lipa? Kaj nabirajo čebelnice iz cvetja? Kaj kuhamo iz cvetja? Kakšen les ima lipa? Kaj izrezujejo iz lipovine?

191. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (135. berilo: Kuhinjska sol.) Kaj je sol? Odkod jo dobivamo? Katero sol dobivamo iz morja? Katero sol dobivamo iz rudnikov? Katero sol dobivamo iz studencev? Čemu rabimo sol?

192. naloga. Odgovori tem vprašanjem: (161. berilo: Trg in mesto.) Vas. — Kakšno je življenje na vasi? Kakšne so hiše? Kdo stanuje v teh hišah? Kakšna poslopja so še v vasi? S čim se bavijo vaščani? Kaj pridelujejo na polju? Komu prodajajo poljske pridelke?

193. naloga. Popiši govedo po teh podatkih: (95. berilo: Govedo.) Naštej živali, katere štejemo h govedu! — Glava. — Čelo. — Oči. — Gobec. — Rogovi. — Truplo. — Noge. — Rep. — Hrana. — Korist.

194. naloga. Popiši psa po teh podatkih: (100. berilo: Pes.) Kaj je? — Velikost. — Barva. — Zobje. — Jezik. — Noge. — Kremplji. — Rep. — Hrana. — Korist.

195. naloga. Popiši miš po teh podatkih: (104. berilo: Miš.) Kaj je? — Truplo. — Gobček. — Zobci. — Oči. — Repek. — Vedenje. — Voh. — Sluh. — Škoda.

196. naloga. Popiši smreko po teh podatkih: (131. berilo: Smreka.) Kaj je? — Visokost. — Korenine. — Deblo. — Lub. — Veje. — Listi. — Cvetje. — Seme. — Korist.

197. naloga. Popiši petrolej po teh podatkih: (137. berilo: Petrolej.) Kaj je? — Barva. — Plamen. — Duh. — Raba. — Ravnanje.

K r o j a č.

Krojač je rokodelc. Pri svojem rokodelstvu potrebuje različno orodje; n. pr.: mero, škarje, šivanko, gladilnik i. t. d. Potrebno blago kupuje pri trgovcu. Obleko umeri in ureže. Potlej jo sešije. Odda jo naročniku, kateri ga plača zanjo.

198. naloga. Popiši po tem zgledu črevljarja!

199. naloga. Popiši po tem zgledu mizarja!

D. Pregled kratic.

Stavek.

Goli stavek, kratica: goli st.

Razširjeni stavek, kratica: razširj. st.

Stavkovi členi.

Osebek, kratica: os.

Dopovedek, „ dop.

Vezilo, „ vez.

Prilastek, „ pril.

Dopolnilo, „ dopol.

Prislovno določilo, kratica: prisl. d.

„ „ kraja, kratica: prisl. d. k.

„ „ časa, „ „ „ č.

„ „ načina, „ „ „ n.

„ „ vzroka, „ „ „ vzr.

Besedna plemena.

Samostalnik, kratica: sam.

Zaimek, „ zaim.

Osebni zaimek, kratica: os. zaim.

Nedoločni „ „ ned. „

Vprašalni „ „ vpraš. „

Svojilni „ „ svoj. „

Kazalni „ „ kaz. „

Glagol, kratica: glag.

Pomožni glagol, kratica: pom. glag.

Pridevnik, kratica: prid.

Števnik, kratica: štev.

Predlog, kratica: pred.

Prislov, kratica: pris.

„ kraja, kratica: pris. k.

„ časa, „ „ č.

„ načina, „ „ n.

Spol.

Moški spol, kratica: m.

Ženski „ „ ž.

Srednji „ „ sr.

Število.

Ednina, kratica: ed.

Dvojina, „ dv.

Množina, „ mn.

Sklon.

Imenovalnik, kratica: im.

Rodilnik, „ rod.

Dajalnik, „ daj.

Tožilnik, „ tož.

Mestnik, „ mest.

Družilnik, „ druž.

Oseba.

Prva oseba, kratica: I.

Druga „ „ II.

Tretja „ „ III.

Naklon.

Nedoločnik, kratica: nedol.

Določnik, „ dol.

Čas.

Sedanji čas, kratica: sed. č.

Pretekli „ „ pret. „

Predpretekli „ „ predpret. „

Prihodnji „ „ prih. „

Doba.

Tvorna doba, kratica: tvr.

Trpna " " trp.

Stopnja.

Prva stopnja, kratica: 1. st.

Druga " " 2. "

Tretja " " 3. "

Št.	Beseda	Stavek	Stavkov člen	Besedno določilo
1.	Trava	goli st.	os.	sam., ž., ed., im.
2.	zeleni.		dop.	glag., dol., III., ed., sed. č., tvr.
1.	Pastir	goli st.	os.	sam., m., ed., im.
2.	je		vez.	glag., dol., III., ed., sed. č., tvr.
3.	vesel.		dop.	prid., 1. st.
1.	Solnce	goli st.	os.	sam., sr., ed., im.
2.	je			pom. glag.
3.	sijalo.		dop.	glag., dol., III., ed., pret. č., tvr.
1.	Deklica	razširj. st.	os.	sam., ž., ed., im.
2.	trga		dop.	glag., dol., III., ed., sed. č., tvr.
3.	na		prisl. k.	pred.
4.	travniku			sam., m., ed., mest.
5.	lepe		pril.	prid., 1. st.
6.	cvetice		dopol. tož.	sam., ž., mn., tož.

Kazalo in pregled.

I. Zabavi in pouku.

Štev.	Stran	Štev.	Stran
1. Sročé — oltar (Anton Medved) . . .	1	19. Siromak (Jožef Stritar) . . .	12
2. To pride od zgoraj (Ivan Steklasa) . . .	1	20. Sladka kaša (Iz „Angelčka“) . . .	12
3. Prevzetna kmetica (Anton Kosi) . . .	2	21. Blagor usmiljenim! (Po „Pomlad-nih glasih“) . . .	13
4. Kdo je večji siromak? (Anton Martin Slomšek) . . .	3	22. Pregovori . . .	14
5. Nauki (Anton Martin Slomšek) . . .	4	23. Golobčku (Engelbert Gangl) . . .	15
6. Pametni sluga (Francišek Hubad) . . .	4	24. Rudolf Habsburški in berač (Fran-čišek Hubad) . . .	15
7. Črevlji (Kristof Smid) . . .	5	25. Bodi zadovoljen! (Gašper Križnik) . . .	16
8. Pregovori . . .	5	26. Veverici (Francišek Cimperman) . . .	17
9. Poškodovana črešnja (Iz „Angel-čka“) . . .	5	27. Pregovori . . .	18
10. Tvoj angel (Anton Medved) . . .	6	28. Lisica, zajec in petelin (Francišek Levstik) . . .	18
11. Poštenje velja! (Ivan Steklasa) . . .	7	29. Speči zajec (Matija Majar) . . .	20
12. Kaznovani tat (Francišek Erjavec) . . .	7	30. Mačka, miš in miška (Fran-čišek Levstik) . . .	20
13. Ovrčar in njegov pes (Anton Martin Slomšek) . . .	8	31. Lisica in Petelin (Janko Barle) . . .	21
14. Pregovori . . .	9	32. Ptiček v kletki (Andrej Pra-protnik) . . .	22
15. Zvečer (Lujiza Pesjakova) . . .	9	33. Izreki (Anton Medved) . . .	23
16. Črevljar in plemenitaš . . .	10		
17. Dobra otroka (Po Ivanu Tomšiču) . . .	10		
18. Cesar Jožef II. in berač (Ivan Steklasa) . . .	11		

II. Cerkev, šola in hiša.

34. Hvaljen bodi Jezus Kristus! (Anton Martin Slomšek) . . .	25	45. Ljubezen do staršev (Ivan Tomšič) . . .	33
35. Nevidni Bog (Iz „Dragoljubcev“) . . .	25	46. Mati (Simon Jenko) . . .	34
36. Pregovori . . .	26	47. Tri hčere (Iz „Vrtca“) . . .	35
37. Opravljava Jerica (Iz „Vrtca“) . . .	26	48. Prvo jabelko (Jožef Stritar) . . .	36
38. Bog skrbi za vse (Iz „Slovenskih večernic“) . . .	27	49. Povračilo (Ivan Tomšič) . . .	36
39. Cesarjeva pobožnost (Francišek Hubad) . . .	28	50. Anka (Anton Aškerc) . . .	37
40. Kje je ljubi Bog doma? (Anton Martin Slomšek) . . .	29	51. Dva brata (Iz „Vrtca“) . . .	38
41. Šola (Po E. de Amicisu) . . .	29	52. Prevzetnost se kaznuje sama (Francišek Praprotnik) . . .	39
42. Prva skrb (Anton Martin Slomšek) . . .	30	53. Cesar v bolnišnici (Francišek Hubad) . . .	39
43. Deček in psiček (W. Hey-Anton Funtek) . . .	31	54. Trije najboljši zdravniki (Anton Kosi) . . .	40
44. Različna pota . . .	32	55. Pri pogrebu (Simon Gregorčič) . . .	41
		56. Hej, telovadci! (Lujiza Pesja-kova) . . .	42

III. Letni časi.

Štev.	Stran	Štev.	Stran
57. Pomlad (Po Francišku Erjavcu)	43	75. Franekova taščica (Po Francišku Erjavcu)	58
58. Vrnitev pomladi (Francišek Levstik)	44	76. Ptič na oknu (W. Hey - Anton Funtek)	58
59. Zvonček in vijolica (Iz „Zlatih jagod“)	44	77. Sv. Miklavž (Anton Brezovnik)	59
60. Velikonočna	45	78. Veselje in strah (Jožef Cimperman)	60
61. Bezeg (Andrej Praprotnik)	46	79. Zima (Iz „Vrtca“)	61
62. Lastovkam (Simon Gregorčič)	46	80. Zimski dan (Simon Jenko)	62
63. Uganka (Anton Martin Slomšek)	47	81. Prvi sneg (Po E. de Amicisu)	62
64. Poletje	48	82. Kdo je to? (Lujiza Pesjakova)	63
65. Nevihita	49	83. Na ledu (Anton Funtek)	63
66. Seno (Jožef Stritar)	50	84. Jež in lisica (Anton Martin Slomšek)	64
67. Kres	51	85. Cesarica in ubožna deklica (Francišek Hubad)	65
68. Ženjice (Jožef Stritar)	52	86. Jaslice (Po Francišku Erjavcu)	65
69. Rudolf in ženjice (Francišek Hubad)	53	87. Božični večer (Po Jožefu Stritarju)	66
70. Popotnika in lipa (Francišek Metelko)	54	88. Na Sveti večer (Janez E. Krek)	67
71. Jesen (Andrej Praprotnik)	54	89. Zajčja tožba (Jožef Stritar)	68
72. Jesen (Jožef Stritar)	55	90. Pozimi iz šole (Jožef Stritar)	70
73. Srnica (Francišek Levstik)	56		
74. Vseh vernih duš dan	57		

IV. Priroda.

91. Priroda (Engelbert Gangl)	71	110. Petelin in kokoš	86
92. Ne muči živali! (Fran. Erjavce)	72	111. Petelina (W. Hey - Anton Funtek)	87
93. Sirovež (Jožef Stritar)	72	112. Lastovica	87
94. Domače živali	73	113. Lastovica in Zveličar (Anton Brezovnik)	88
95. Govedo	74	114. Vrabec	89
96. Črno kravo, molzo našo (Francišek Levstik)	75	115. Ujeti vrabec (Bürger - Francišek Levstik)	90
97. Konj	76	116. Ščuka	91
98. Osel	77	117. Ribica (W. Hey - Anton Funtek)	92
99. Konj in osel (Iz „Vrtca“)	79	118. Uganka (Anton Martin Slomšek)	92
100. Pes	79	119. Rjavi brošč	93
101. Pametni koder (Francišek Erjavce)	80	120. Dva hrošča	94
102. Mačka	81	121. Kapusov in glogov belin	94
103. Deček in njegov maček (Francišek Erjavce)	82	122. Deček in metulj (W. Hey - Anton Funtek)	95
104. Miš	83	123. Žito (Iz „Vrtca“)	96
105. Neoprezna miška (Anton Martin Slomšek)	84	124. Polje (Francišek Levstik)	97
106. Ovca	84	125. Prepelica (Langbein - Matija Majar)	97
107. Volk in koza	85	126. Krompir	98
108. Prašič	85		
109. Koline (Francišek Levstik)	86		

Štev.	Stran	Štev.	Stran
127. Sadni vrt	99	137. Petrolej	108
128. Po jabolka! (Anton Funtek)	100	138. Voda (Iz „Vrtca“)	109
129. Lipa	101	139. Hlapienje	109
130. Lipa (Miroslav Vilhar)	102	140. Megla in oblak	110
131. Smreka	102	141. Dež in toča	111
132. Gobe (Iz „Vrtca“)	103	142. Sneg	112
133. Volčja črešnja (Andrej Praprotnik)	104	143. Rosa in slana	112
134. Železo (Andrej Praprotnik)	105	144. Zrak	113
135. Kuhinjska sol	107	145. Veter	114
136. Premog	107	146. Vrabec in burja (Janko Barle)	115
		147. Solnce in veter (Anton Janežič)	116

V. Dom in svet.

A. Zemljepisje.

148. Moj dom (Andrej Praprotnik)	117	165. Pregovori	130
149. Domača hiša	117	166. Kam in kje? (Matija Valjavec)	131
150. Družina (Iz „Vrtca“)	119	167. Vodovje	131
151. Pregovori	119	168. Ribica in pastirička (Anton Martin Slomšek)	132
152. Naša vas (Francišek Levstik)	119	169. Morje	133
153. Kmetijstvo je lep stan (Iz „Vrtca“)	121	170. Iz malega raste veliko (Francišek Krek)	134
154. Občina	122	171. Strani neba	134
155. Na polju (Iz „Vrtca“)	122	172. Zvonikarjeva (Blaž Potočnik)	135
156. Cesta, pošta in železnica	123	173. Dan	136
157. Na poti v šolo (Jožef Stritar)	124	174. Lahko noč (Anton Martin Slomšek)	136
158. Okraj	125	175. Luna ali mesec	137
159. Hribje in doline	125	176. Noč (Simon Jenko)	138
160. Pastirček (Anton Funtek)	126	177. Letni časi	138
161. Trg in mesto	127	178. Štirje letni časi (Janko Leban)	139
162. Rokodelci (Iz „Vrtca“)	121	179. Zadnji dan leta (Jožef Pagliaruzzi)	140
163. Pregovori	129		
164. Velika zelnata glava (Krištof Šmid)	130		

B. Zgodovina.

180. Zlatorog (Po Karlu Dežmanu)	141	188. Francek in njegova babica (Po Francišku Erjavcu)	148
181. Pravljica o začetku Blejskega jezera (Anton Maier)	142	189. Turki na Muljavi (Po Jožefu Jurčiču)	150
182. Povodni mož (Janez Majciger)	143	190. Pregovori	151
183. Žena na Poljanah (Po Mateju Tonejcu)	144	191. Zvesti hlapec (Gašper Križnik)	151
184. Leopold Babenberški	145	192. Kralj Matjaž (Po Jož. Jurčiču)	152
185. Grad Habsburg (Fran. Hubad)	146	193. Zakaj spi kralj Matjaž? (Anton Brezovnik)	153
186. Rudolf in duhovnik (Francišek Hubad)	147	194. Mladi Vukasović	153
187. Bratovska ljubezen	147	195. Cesar Jožef II. kot zdravnik	154

Štev.	Stran	Štev.	Stran
196. Lavdon (Ant. Martin Slomšek)	155	201. Cesar Francišek in njegov vnuk (Francišek Hubad)	161
197. Cesar Jožef II. in stari častnik	156	202. Dobrosrčnost naše cesarice (Francišek Hubad)	162
198. Naš cesar	157	Cesarska pesem (Po I.G.Seidlu Lovro Toman)	163
199. Radecki	159		
200. Oče našega cesarja in šolarji (Francišek Hubad)	160		

VI. Slovnica.

A. Stavek, beseda, zlog, glasnik

1. Stavek	165
2. Beseda	165
3. Zlog	166
4. Glasnik	166

B. Goli stavek

C. Razširjeni stavek

I. Osebek ali subjekt

Samostalni

1. Spol	170
2. Število	172
3. Sklon	173
4. Sklanja	174

a) Samostalniki moškega spola	174
----------------------------------	-----

b) Samostalniki ženskega spola	175
-----------------------------------	-----

c) Samostalniki srednjega spola	177
------------------------------------	-----

Izvajanje samostalnikov iz samostalnikov	179
--	-----

Zaimek

1. Osebni zaimek	180
2. Nedoločni zaimek	180
3. Vprašalni zaimek	181

II. Dopovedek ali predikat

Glagol

1. Naklon	182
2. Oseba in število	183
3. Čas	184
4. Doba	188

Izvajanje samostalnikov iz glagolov	188
-------------------------------------	-----

III. Prilastek ali atribut

Pridevnik

1. Sklanja pridevnika	191
-----------------------	-----

a) Moški spol	191
---------------	-----

b) Ženski spol	192
----------------	-----

c) Srednji spol	192
-----------------	-----

2. Stopnjevanje

a) Prva stopnja	193
-----------------	-----

b) Druga stopnja	193
------------------	-----

c) Tretja stopnja	193
-------------------	-----

Izvajanje samostalnikov iz pridevnikov	194
--	-----

Izvajanje pridevnikov iz samostalnikov	195
--	-----

Svojltni zaimek	195
-----------------	-----

Kazalni zaimek	196
----------------	-----

Števniki

IV. Dopolnilo ali objekt

1. Dopolnilo v tožilniku	199
--------------------------	-----

2. Dopolnilo v dajalniku	199
--------------------------	-----

3. Dopolnilo v roditeljskem	200
-----------------------------	-----

Predlog

4. Dopolnilo s predlogom	201
--------------------------	-----

S predlogi sestavljene besede	202
-------------------------------	-----

V. Prislovno določilo ali adverbial

1. Prislovno določilo kraja	203
-----------------------------	-----

2. Prislovno določilo časa	204
----------------------------	-----

3. Prislovno določilo načina	204
------------------------------	-----

4. Prislovno določilo vzroka	205
------------------------------	-----

Prislov

O stavku sploh	207
----------------	-----

D. Spisje

1. Prepisovanje	208
-----------------	-----

2. Obnovitev ali napisovanje po spominu	209
---	-----

3. Povest	210
-----------	-----

4. Popis	212
----------	-----

E. Pregled kratic

	214
--	-----